

495.911,
ต. 37 ๗

แผนกตรวจรักษาของโบราณ

ประชุมจารึกสยาม

ภาคที่ ๑

จารึกกรุงสุโขทัย

ศาสตราจารย์ ยอช เซเตส์ ชำระแต่แปล

พิมพ์ที่ภาษาไทยแลภาษาฝรั่งเศส

มหาเสวกโท พระยารามโกศล (อวบ เปาโรหิตย์)

อุปราชมณฑลภาคอีสาน

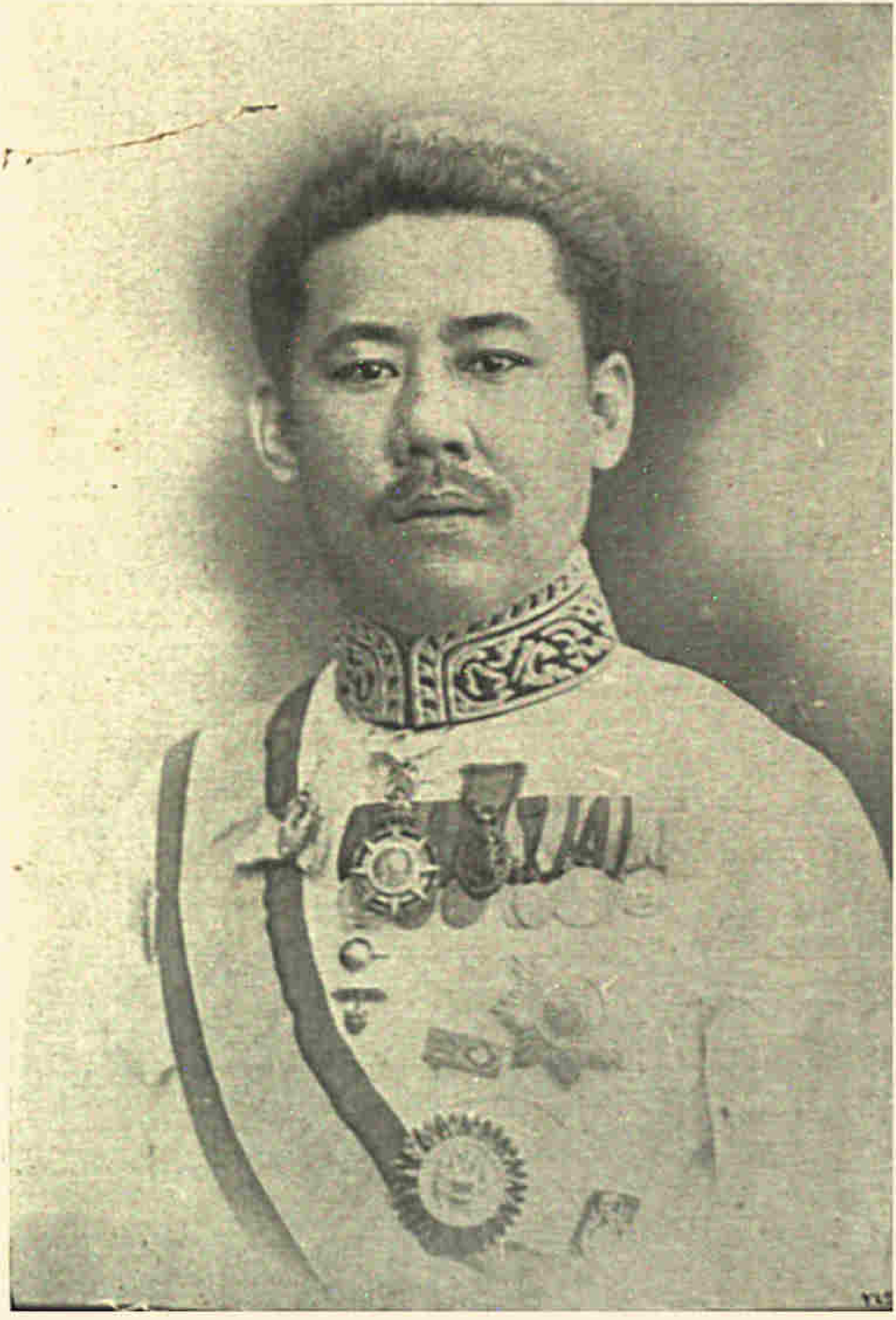
พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุครบ ๔ รอบ

๕ ๗
เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๗

๒๐๐๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

๒๒๕.๕๑๗

นาย หลวง... (เจ้าพระยา...)

๒๒๕.๕๑๗

คำนำ

มหาเสวกโท พระยาราชนกุล (อวย เป้าโรหิตย์) ปช. ปม. ทจว. รัตน ว ปร ๓.
อุปราชมณฑลภาคอีสาน มาปรารภแก่ข้าพเจ้าณหอพระสมทวชิรญาณสำหรับพระนคร
ว่าจะใคร่ทำบุญฉลองอายุครบ ๔ รอบในปีชวด พ.ศ. ๒๔๖๗ นี้ ได้คำวิทติกรองถึงการที่จะ
บำเพ็ญการกุศลอย่างใดให้แปลกกว่าที่เคยได้บำเพ็ญมาแล้ว ทั้งให้เป็นการสะดวกแลเป็น
ประโยชน์กว้างขวางประดุจกัน ด้วยเวลานพระยาราชนกุล ก็มีตำแหน่งไปรับราชการ
สนองพระเดชพระคุณอยู่หัวเมืองไกล จะมีการารอย่างนิยมกันเป็นประเพณีมา ดังเช่น
สวดมนต์เลี้ยงพระ และเซอเซิญญาติมิตรมาเลี้ยงค หาเป็นการสะดวกไม่ คิดเห็นว่า
ถ้าพิมพ์หนังสือแจกเช่นมิตรพลีเห็นจะเหมาะกว่าอย่างอื่น ถึงตัวอยู่ไกลก็จะได้ส่งไปยังญาติ
มิตรทั้งปวงให้อ่านโมทนาได้ทั่วถึงกัน เหลือนั้นก็จะได้มอบหมายให้ยื่นแก่นานาสถานอื่น
ประกอบการศึกษาประโยชน์ให้เจริญความรู้แพร่หลายทั่วไปตามที่สามารถจะเป็นได้ เมื่อ
ปรารภถึงเรื่องหนังสือซึ่งจะรับพิมพ์นั้น พระยาราชนกุลระลึกจนถึงศิลาจารึกต่าง ๆ อันได้รวบรวม
รวมไว้ในหอพระสมท ๗ เป็นอันมาก เรื่องในศิลาจารึกนั้น พระยาราชนกุลเคยเห็นเอา
บางเรื่องออกพิมพ์ในหนังสือประชุมพงศาวดาร เป็นเรื่องพงศาวดารแลโบราณคดีอันเป็น
ประโยชน์ยิ่งนัก จึงมาถามข้าพเจ้าว่าหอพระสมท ๗ มีความคิดจะรวบรวมบรรดาคำศิลาจารึก
ทั้งปวงออกพิมพ์หรือไม่ ถ้าความคิดเช่นนั้นนี้มีอยู่ พระยาราชนกุลจะยอมบริจาคทรัพย์
รับพิมพ์ในการฉลองอายุครบนี้สักค่อนหนึ่ง

ข้าพเจ้าได้ทราบปรารภของพระยาราชนกุลก็ยินดี ด้วยความคิดซึ่งจะแปลและพิมพ์
ศิลาจารึกทั้งปวงให้ปรากฏนั้นมีอยู่ในหอพระสมท ๗ มานานแล้ว เพราะเรื่องศิลาจารึก
นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมถือว่าเป็นของสำคัญในทางความรู้พงศาวดารแลโบราณคดีของประเทศ
แม้ในประเทศนั้นนักปราชญ์ไทย มีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นต้น ก็ได้ทรงพยายามแปลศิลาจารึกโบราณ
ของสยามประเทศนั้นมาแต่ก่อน และมีนักปราชญ์ชาวต่างประเทศได้พยายามแปลต่อมาอีก
หลายคน ทั้งแจ้งอยู่ในเรื่องตำนานศิลาจารึกต่อไปข้างหน้า แต่การแปลและพิมพ์ศิลาจารึก
ของสยามประเทศยังไม่บริบูรณ์ เพราะคำที่แปลมาแต่ก่อนยังวิปลาคอยู่บ้าง และได้ศิลา
จารึกใหม่ซึ่งยังมีได้แปลและพิมพ์ให้ปรากฏ เพิ่มเติมมาอีกก็มาก เพราะฉะนั้นตั้งแต่
หอพระสมท ๗ ได้ศาสตราจารย์ ยอช เซเกส์ ฝรั่งเศสมาเป็นบรรณารักษ์ใหญ่ในหอพระ
สมท ๗ กรวมการเห็นว่ามีความสามารถเหมาะแก่การที่จะแปลศิลาจารึกโบราณ ด้วยเป็นผู้

รู้ชำนาญทั้งภาษาและนานาอักษรของประเทศทางตะวันออก และมีน้ำใจรักในการตรวจค้นสอย
สวนโบราณคดี จึงได้มีขอร้องเรื่องแปลศิลาจารึกในเมืองไทย ให้ศาสตราจารย์ ยอช เซเกส
เป็นผู้ทำ และศาสตราจารย์ ยอช เซเกส ได้ลงมือพยายามตรวจแปลมาหลายปีแล้ว แต่
ศิลาจารึกมากด้วยกัน ยังหาสำเร็จทั้งหมดไม่ ครั้นพระยาราชนกุลมีศรัทธาอารักขาพิมพ์เรื่อง
ศิลาจารึกสยาม ข้าพเจ้าจึงปรึกษาหารือกับศาสตราจารย์ ยอช เซเกส เห็นพร้อมกันว่าควรจะแบ่ง
ให้พระยาราชนกุลพิมพ์สักตอนหนึ่งได้ตามประสงค์ จะได้ยกราชกิจเป็นตัวอย่างไปภายหลัง ถ้า
ผู้ใดศรัทธาอารักขาพิมพ์เรื่องศิลาจารึกก็ได้จัดทำพิมพ์เช่นตอน ๆ ต่อไป แต่การพิมพ์นั้น ถ้า
จะพิมพ์แต่ในภาษาไทยภาษาเดียว ก็รู้กันแต่ในประเทศนี้ไม่เป็นประโยชน์ด้วย
เรื่องศิลาจารึกของโบราณไม่ว่าของประเทศใด ๆ นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมเอาใจใส่สอยสวนอยู่ทั่ว
ทุกประเทศ ควรจะพิมพ์เป็นภาษาต่างประเทศด้วยสักภาษาหนึ่ง ประโยชน์ของศิลาจารึก
และเกียรติยศของประเทศสยามก็จะแพร่หลายไปในนานาประเทศด้วย ได้แจ้งความคิดทั้งนี้
แก่พระยาราชนกุลก็จะยินดียอมอนุญาตให้พิมพ์ทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ข้าพเจ้า
จึงได้มีขอร้องการเรียบเรียงและพิมพ์หนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓ อันว่าด้วยศิลาจารึก
กรุงสุโขทัย ให้ศาสตราจารย์ ยอช เซเกส จัดการตามประสงค์ของพระยาราชนกุลจนสำเร็จ

ข้าพเจ้าเชื่อเป็นแน่ที่ท่านทั้งหลายที่ได้สุมกเล่มนี้ไป จะเป็นชาวสยามก็ตาม ชาว
ต่างประเทศก็ตาม คงจะขอยใจพระยาราชนกุลผู้มีแก่ใจรักพิมพ์ และขอยใจศาสตราจารย์
ยอช เซเกส ผู้ได้ชำระแปลและเรียบเรียงเรื่องศิลาจารึกซึ่งได้พิมพ์ในสุมกเล่มนี้ และ
หวังใจว่าจะมีท่านผู้ศรัทธาอารักขาพิมพ์หนังสือประชุมศิลาจารึกอันนับว่าเป็นหนังสือสำคัญเรื่อง
หนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นในหอพระสมุด ฯ ตอนอื่น ๆ ต่อไป

ในที่สุคนธ์แห่งคำนำ กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ขออำนาจพร
ให้ มหาเสวกโท พระยาราชนกุล ในอภิศักดิ์มงคลสมัย บำเพ็ญกุศลฉลองอายุ จึงมี
ความเจริญช้านานมาช้านาน เกษมสุขสำราญนิราสไว้ โรคพาธ ปราศจากอุทวันตรายเป็น
นิตยกาลเทอญ.

๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๗

หอพระสมุดวชิรญาณ
วันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๗

อธิบายว่าด้วยศิลาจารึกในสยามประเทศ

ศิลาจารึกของโบราณในสยามประเทศนี้ที่ไต่พบแล้วเป็นจำนวน ๒๓๐ หลักตามบัญชีที่
ไต่พิมพ์ไว้ในท้ายคำอธิบายนี้   ต่อไปภายหน้าเมื่อหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครได้
ตรวจโบราณสถานและโบราณวัตถุในจังหวัดต่าง ๆ อย่างถ้วนถี่เข้า จำนวนศิลาจารึกคงจะเพิ่ม
ขึ้นอีก   เพราะประเพณีแต่โบราณ ยกเป็นตัวอย่างเช่นในมณฑลพายัพครั้งสมัยเมื่อราว
พ.ศ. ๑๘๕๐ ถึง ๒๐๕๐ เจ้าย่านพานเมืองสร้างพระเจดีย์และอารามต่าง ๆ ขึ้นในที่ใดก็ทำศิลา
จารึกไว้ทุกแห่ง เมื่อตรวจโบราณสถานในมณฑลพายัพ คงจะได้พบศิลาจารึกอีกมาก

ศิลาจารึกโบราณที่ไต่พบในประเทศนี้อยู่ในดินต่าง ๆ กันแลจารึกไว้ในสมัยต่าง ๆ กัน
แลตัวอักษรที่ใช้จารึกก็ต่าง ๆ กัน   ถ้าว่าด้วยภูมิสำเนาที่พบศิลาจารึกในประเทศนี้ มีเป็น
ดิน ๆ ไม่ทั่วทุกแห่ง บางจังหวัดก็มีมาก บางจังหวัดก็มีน้อย บางจังหวัดก็ไม่มีเลยทีเดียว
ถ้าว่าด้วยสมัยของศิลาจารึกซึ่งปรากฏศักราชเก่าที่สุดนั้น   คือจารึกของเจ้าชورشอจิตร
เสนาอยู่ที่ปากน้ำมูล   ไต่จารึกไว้เมื่อราว พ.ศ. ๑๒๐๐   ถ้าว่าด้วยภาษาซึ่งจารึกหาได้ใช้ภาษา
ไทยแต่อย่างเดียวไม่   ใช้ภาษาอื่นนอกจากภาษาไทยอีกหลายภาษา   มีทั้งภาษาสันสกฤต,
ภาษามคธ, ภาษามอญ, ภาษาเขมรแลภาษาทมิฬ   ส่วนตัวอักษรที่ใช้หลายอย่างต่างกัน,
ถึงแม้ว่าชั้นแรกได้แยกตัวอักษรมาแต่ประเทศอื่นก็จริง,   แต่ทีหลังไต่เปลี่ยนแปลงรูป
ลักษณะมาโดยลำดับ จนกลายเป็นตัวอักษรไทย, อักษรมอญ, แลอักษรขอม (เขมร)
ต่างกันหลายอย่าง

อันมูลเหตุที่ศิลาจารึกมีอยู่ณดินที่ต่างกัน   แลใช้ภาษาแลตัวอักษรต่างกันเช่นกล่าว
มา   เพราะแต่เดิมประเทศนี้หาได้รวบรวมเป็นประเทศเดียวเหมือนอย่างทุกวันนี้ไม่   มีหลาย
อาณาจักรด้วยกัน   ถ้าจะกำหนดศิลาจารึกเป็นหมวด ๆ ตามอาณาจักรเหล่านั้น   อาจแบ่งออก
ไต่เป็นเจ็ดหมวด   คือ

หมวดที่ ๑ ศิลาจารึกของกรุงทวารวดี (๑)

ศิลาจารึกชั้นกรุงทวารวดีที่กล่าวมานี้ปรากฏที่ราชราว พ.ศ. ๑๒๕๐ พบที่เมืองลพบุรี
แลเมืองราชบุรี ใช้ภาษามคธแลภาษามอญ

หมวดที่ ๒ ศิลาจารึกกรุงศรีวิชัย (๒)

ศิลาจารึกในเมืองชั้นของกรุงศรีวิชัยซึ่งกล่าวมา ปรากฏที่ราชราว พ.ศ. ๑๒๕๐
ถึง ๑๖๕๐ พบที่เมืองนครศรีธรรมราช เมืองเวียงสระแลเมืองไชยา ใช้ภาษาสันสกฤต
แลภาษาเขมร

หมวดที่ ๓ ศิลาจารึกกรุงกัมพูชา

ปรากฏที่ราชราว พ.ศ. ๑๐๕๐ ถึง ๑๗๕๐ พบที่ในมณฑลอิสาน ชุคร แสนครราชสีมา
ใช้ภาษาสันสกฤตแลภาษาเขมร

หมวดที่ ๔ ศิลาจารึกกรุงหริภุญไชย

ปรากฏที่ราชราว พ.ศ. ๑๖๕๐ ถึง ๑๗๕๐ พบที่เมืองนครลำพูน ใช้ภาษามคธแล
ภาษามอญ

หมวดที่ ๕ ศิลาจารึกกรุงสุโขทัย

ปรากฏที่ราชราว พ.ศ. ๑๘๓๐ ถึง ๒๐๕๐ พบที่เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก
เมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชรแลเมืองนครสวรรค์ ใช้ภาษามคธแลภาษาไทย

หมวดที่ ๖ ศิลาจารึกกรุงลานนาไทยหรือที่มักเรียกกันว่า เมืองโยนก

ปรากฏที่ราชราว พ.ศ. ๑๘๕๐ ถึง ๒๑๕๐ พบที่ในมณฑลพายัพแลในมณฑลมหาสารคาม
ใช้ภาษามคธแลภาษาไทย

(๑) กรุงทวารวดีเดิมอยู่ที่ฝั่งอ่าวสยามข้างทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ราชธานีบางที่จะอยู่ที่เมืองนครปฐม
บัดนี้ มีหัวเมืองต่าง ๆ อยู่ในอาณาเขตร คือ เมืองลพบุรี สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี เพ็ชรบุรี พระพุทธบาท
แลโบราณวัตถุต่าง ๆ ซึ่งพบในจังหวัดเหล่านี้โดยมากเป็นผู้มอญที่สุต ลักษณะคล้าย ๆ ผู้มอญข้างอินเดียนครั้ง
ราชวงศ์คุปตะ แต่นามที่เรียกว่า “ทวารวดี” นั้นเป็นแต่ความคาดคะเนของข้าพเจ้า เพราะเป็นชื่อเรียกในจดหมายเหตุจีน
แต่หาปรากฏในศิลาจารึกไม่

(๒) กรุงศรีวิชัยนี้เดิมตั้งราชธานีอยู่ที่เกาะสุมาตราใกล้เมืองที่เรียกว่า ปาเลมบัง บัดนี้ แต่ครั้ง
โบราณกาลกรุงศรีวิชัยนั้น มีเมืองขึ้นในแหลมมลายูหลายเมือง คือเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุงแล
เมืองไชยาเป็นต้น

หมวดที่ ๘. ศิลปาริกกรุงศรีอยุธยาแลกรุงรัตนโกสินทร ซึ่งจาริกภายหลังสร้าง
กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๓๘๘๓ ใช้ภาษามคธแลภาษาไทย

ศิลปาริกทั้งปวงนั้นโดยมากมักจาริกเป็นเรื่องฉลองแลเรื่องกัลป์นา แลมักจะ
จาริกไว้ที่หลักศิลาหรือกรวยประตู่ ในคราวที่พระเจ้าแผ่นดินหรือสัทบุรุษมาประชุมกัน
บำเพ็ญการกุศลนั้น ๆ

ศิลปาริกเป็นของสำคัญมากในทางโบราณคดี คือในสมัยเมื่อยังไม่มีหนังสือ
พงศาวดารหรือตำนาน นอกจากศิลปาริกแล้วก็ไม่มีความรู้ที่จะให้เราทราบว่าพระเจ้าแผ่นดิน
พระองค์ไหนทรงพระนามว่ากระไร แลเสวยราชย์เมื่อไร แม้ในสมัยเมื่อยังมีหนังสือพงศาวดาร
หรือตำนานก็ดี ศิลปาริกก็ยังเป็นประโยชน์มาก เพราะศักราชในหนังสือพงศาวดาร
โดยมากมักคลาดเคลื่อนหลาย ๆ ปี ความที่ปรากฏในศิลปาริกเช่นเครื่องช่วยแก้ไข
พงศาวดารหรือตำนานได้ก็อย่างที่สุดทางโบราณคดี อีกประการหนึ่งศิลปาริกมีประโยชน์
ที่จะให้เรารู้เรื่องตำนานของปราสาทหรือวิหารที่ใดจาริกไว้นั้น ๆ แลบางทีอาจรู้เรื่องภูมิ
ประเทศแลพงศาวดารอันมิได้ปรากฏชัดอีกด้วย

ในบรรดานักปราชญ์ทั้งปวง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระองค์แรก
ที่ทำให้บุคคลอื่นเห็นคุณแลประโยชน์ของศิลปาริกในสยามประเทศนี้ ด้วยเมื่อพระองค์ยัง
ทรงผนวชอยู่ได้เสด็จขึ้นไปทางมณฑลฝ่ายเหนือ ไปพบศิลปาริก ๒ หลัก คือจาริกของพ่อ
ขุนรามคำแหงหลัก ๓ แลจาริกของพระธรรมราชาพรญาติไทยหลัก ๓ ที่ในเมืองสุโขทัยเก่า
แลได้โปรดให้เอาลงมาไว้ในกรุงเทพ ฯ ทรงพยายามอ่านจาริกนั้นได้ความตลอดแล้ว
ทรงเสด็จแก่นักเรียน ชาวยุโรป เซอร์ ยอนเบริง เป็นคนแรกที่ได้พิมพ์ตัวอย่างหลักศิลา
จาริกของพ่อขุนรามคำแหงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ ก็ยั้งลายพระราชหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลแลอธิบายถ้อยคำในศิลปาริกนั้นเป็นภาษาอังกฤษ

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ นายบัลเคียน ชาวเยอรมันได้พิมพ์คำแปลหลักศิลปาริก
ของพ่อขุนรามคำแหงเป็นภาษาอังกฤษ

ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๕ ถึง ๒๔๒๘ นายพันตรี แอโมนิเอ ชาว
ฝรั่งเศส เป็นผู้สำเร็จราชการกรุงกัมพูชา ได้เที่ยวตรวจหาศิลปาริกของเขมร มาลงใน

เมืองไทย นับว่าเป็นชาวยุโรปคนแรกที่เสาะหากาลสำคัญแลได้รวบรวมค้นคว้าที่คัดลอก
ไว้ นั้นส่งไปเก็บไว้ในหอพระสมุดเมืองปารีส

ท่านศาสตราจารย์ พิโนต์ ไท้กล่าวไว้ว่า “ที่จริงนายพันตรี แอโมนีเอิน ไท้ตั้งใจ
หาจำเพาะศิลาจารึกของเขมรเป็นหลัก จารึกของไทยไม่ไ้ตั้งใจค้นหา เป็นแต่เมื่อพบ
เข้าก็คัดลอกไว้ แลในสมัยนั้นสำเนาจารึกภาษาไทยที่คัดลอกเอาไปกรุงปารีสก็ไม่มีใคร
เอาเป็นธุระอ่าน ต่อมาองลีเออ ปาวีฝรั่งเศษ เป็นผู้ริบธุระรวบรวมจารึกของไทย องลีเออ
ปาวี ไ้คัดลอกสำเนาจารึกในกรุงเทพฯ แลที่เมืองเชียงราย, เชียงใหม่, ลำพูนแล
หลวงพระบาง รวม ๓๑ หลัก แลมอบฉบับสำเนาที่ไ้คัดลอกเหล่านั้นให้ข้าหลวงณมิต
ที่เมืองฉะเชิงเทราแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส ที่จริงสำเนาแปลแลคำแปลของท่านข้าหลวงนั้น
ยังบกพร่องอยู่มาก แต่ก็ยังนับว่าไ้ เพราะเป็นคนแรกที่ไ้ลงมืออ่านบรรดาศิลาจารึก (ของ
ไทย) หนังสือมิซียง ปาวี ที่ข้าหลวง ณมิต ไ้รวบรวมคำแปลศิลาจารึกนั้น ผู้ที่ศึกษา
ทางโบราณคดีก็ยังไ้ใช้เป็นประโยชน์มาก เพราะมีทั้งรูปถ่ายแลภาษาเดิมเขียนด้วยอักษร
โรมัน ซึ่งชาวยุโรปอ่านไ้

ต่อมา องลีเออ ฟูร์ เนอโร ช่างเขียนฝรั่งเศสซึ่งมาเที่ยวเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕
ไ้สำเนาจารึก ๑๖ หลัก ไปลงพิมพ์ทั้งรูปทั้งภาษาเดิมแลคำแปล หนังสือนี้เรียกว่า
เสียมของเชียง (สยามในอดีต) จารึกภาษาไทย ข้าหลวงณมิตเป็นผู้แปลเป็นภาษา
ฝรั่งเศส แต่จารึกมคอ ม, ยารท, นักปราชญ์ฝรั่งเศสได้ริบธุระแปล นอกจากหนังสือของ
มิซียง ปาวี แลเสียมของเชียง ๒ เล่มซึ่งกล่าวมานี้แล้ว ไม่มีหนังสืออื่นซึ่งชาวยุโรปจะไ้
ศึกษาเรื่องศิลาจารึก (กรุงสยาม) หนังสือ ๒ เล่มนี้เป็นหนังสือที่ไ้จริงแต่ที่ไ้ไ้แต่ง
มานานแล้ว บางแห่งไม่ถูกเลย เพราะฉะนั้นควรจะไ้ใครทำการในเรื่องนี้ต่อไป คือแก้ไขข้อ
ที่ผิด ๆ นั้นให้ถูกต้องจะเป็นประโยชน์มากที่สุด” ความประสงค์ของศาสตราจารย์ พิโนต์
ที่กล่าวมานี้ผู้เห็นชอบด้วยแลไ้ทำสำเร็จบ้าง คือ โปรเฟสเซอร์ บร็คเล อเมริกกัน ไ้ชำระ
แลพิมพ์คำแปลศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงในจดหมายเหตุของสยามสมาคมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒
แลข้าพเจ้าผู้เรียบเรียงประชุมศิลาจารึกนี้ ไ้พิมพ์ศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยข้างหลักใน
จดหมายเหตุของสยามสมาคมแลจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยฝรั่งเศสเมืองฮานอย

ยังมีผู้ที่ได้ชื่อสำคัญด้านศึกษาศาสตร์ในเมืองไทยอีก ๒ คน คือ นายพันตรี ลูเนคเคอลา ยงเกียร์ ฝรั่งเศสคน ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้พบศึกษาศาสตร์ที่สำคัญ ๆ หลายหลัก แลได้คัดลอกส่งไปยุโรป อีกคน ๑ คือ นายพันตำรวจตรี ไชยเคนฟาร์เคน ชาวเคนมาร์ก เป็นผู้ซึ่งได้เอาใจใส่เกี่ยวกับงานของโบราณในมณฑลนครราชสีมาแลอีสาน ในเวลาเมื่อ เป็นนายตำรวจภูธรประจำราชการอยู่ทางนั้น ได้พบโบราณสถานแลโบราณวัตถุเป็นอันมาก การเสาะหาแลอ่านแปลจารึกในเมืองไทย ซึ่งชาวยุโรปโดยมากเป็นฝรั่งเศสได้กระทำมี เรื่องปรากฏมากดังนี้

ฝ่ายข้างไทยนอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันควรยกย่องว่า พระองค์เป็นมิ่งขวัญในการตรวจศึกษาศาสตร์ไทย ดังกล่าวมาแล้ว ยังมีผู้ซึ่งได้เอาเป็น ชูระชวนชวายเป็นให้เกิดประโยชน์ในการตรวจศึกษาศาสตร์ไทยต่อมาอีกหลายพระองค์ คือ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ได้ทรงช่วยพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แปลหลักศิลาจารึกภาษาเขมรของพระบรมราชาลิไทย แลได้ ทรงคัดลอกรวบรวมศึกษารึกอื่นไว้ อีกมาก พระองค์ ๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระ ยพราช เสด็จไปเมืองกำแพงเพชร เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้ทรงค้นหาสถานที่ต่าง ๆ สอยกษัตริย์จารึกสุโขทัย พระราชทานพระบรมราชาธิบาย ไว้ ในหนังสือเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ในครั้งนั้น พระองค์ ๑

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงราชานุภาพได้ทรงสอยศึกษารึกสุโขทัย เกี่ยวกับ เรื่องพงศาวดาร ประทานอธิบายไว้ ในคำอธิบายเรื่องพระราชพงศาวดารฉบับพระราช ทัภทเลขาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ พระองค์ ๑

ผู้เอาใจใส่ศึกษาศาสตร์ไทย ยังต้องขอบพระคุณพระคุณพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการที่รวบรวมแลรักษาศาสตร์ทั้งปวง เหตุด้วยพระองค์ทรงพระราช คำริห์แลโปรดฯ ให้จัดการนั้นขึ้นเป็นเดิมมา ดังปรากฏเรื่องอยู่ในจดหมายเหตุ ซึ่งจะ แสกดงต่อไปข้างหน้า ถ้าไม่ได้ทรงจัดการนั้นไว้ ป่านนี้ศึกษารึกก็เห็นจะเป็นอันคราย เสียแล้วเป็นอันมากเพราะเหตุต่าง ๆ เช่นถูกพวกชาวบ้านนอกเอาไปใช้เป็นที่ดินมีคเป็นคั้น

การรวบรวมแลรักษาศิลาจารึกทั้งปวงนั้น ครั้นถึงรัชกาลปัจจุบันนี้โปรด ฯ ให้เป็นหน้าที่
 ของหอพระสมุดสำหรับพระนครที่จะจัดทำต่อมา กรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครจึง
 จัดการรวบรวมศิลาจารึกซึ่งได้มาไว้ในกรุงเทพ ฯ แล้ว แต่ยังคงอยู่แยกย้ายอยู่ที่ต่าง ๆ กัน
 ค่อยรวบรวมมาไว้ในหอพระสมุด ฯ โดยลำดับ แลได้แจ้งความไปยังเทศาภิบาล
 ตามหัวเมืองทุกมณฑล ให้ตรวจหาศิลาจารึกที่มีอยู่ในมณฑลนั้น ๆ ถ้ามีที่รักษาไว้ให้
 รักษาไว้จงดี ถ้าจะรักษาไว้ไม่ได้ให้ส่งมายังหอพระสมุด ฯ แลได้ชี้แจงวิधिพิมพ์ข้อความ
 สำเนาศิลาจารึก ให้เทศาภิบาลพิมพ์ส่งมายังหอพระสมุด ฯ พร้อมด้วยขยายชื่อศิลาจารึกที่มี
 อยู่ในมณฑลนั้น ๆ หอพระสมุด ฯ ได้จัดการมาดังนี้ ยักนั้นขั้วรวบรวมศิลาจารึกโบราณ
 บรรดาที่มีอยู่ในกรุงเทพ ฯ มาไว้ในหอพระสมุด ฯ แล้วทั้งนั้น เว้นแต่ศิลาจารึกที่ใหญ่
 โตเอามาไม่ไหว เป็นต้นว่าหลักศิลาอยู่ที่หน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามหลักหนึ่ง
 แห่งศิลาคงอยู่ที่หน้าโบสถ์อินทารามอีกแห่งหนึ่ง ส่วนศิลาจารึกที่ให้รักษาไว้ตามหัวเมือง
 ก็ได้ขยายชื่อแลสำเนาอักษรพิมพ์มาครบจำนวนแล้ว จึงนับว่าที่ในหอพระสมุด ฯ มีหนังสือ
 ศิลาจารึกไทยบรรดาที่ไต่พบบแล้วครบบริบูรณ์

ความมุ่งหมายของหนังสือประชุมศิลาจารึกนี้ คือ จะพิมพ์บรรดาศิลาจารึกในเมือง
 ไทยไปตามลำดับ แลเพื่อเจริญประโยชน์ทางวิทยาความรู้แลโบราณคดีของผู้ใฝ่ใจใคร่ศึกษา
 อยู่ในทางนี้ ในประชุมศิลาจารึกนี้จะพิมพ์ทั้งรูปถ่ายแลสำเนาทั้งอักษรไทยแลอักษรโรมัน
 คำแปลแลคำอธิบาย เหมือนประชุมศิลาจารึกที่พิมพ์ในยุโรป อินเดียนแลพม่า เป็นต้น แต่
 ฝึกกันที่ประชุมศิลาจารึกนี้ใช้ ๒ ภาษา คือ ภาษาไทยแลภาษาฝรั่ง เพื่อจะให้ไต่ประโยชน์
 ทั้งผู้ศึกษาซึ่งเป็นไทยแลฝรั่ง ถ้าใช้ภาษาไทยอย่างเดียวแล้ว ชาวยุโรปผู้ศึกษาทาง
 โบราณคดี หรือผู้มีความคิดใจอยู่ในเรื่องเมืองไทยจะใช้ไม่ได้ แต่ว่าอย่างที่คำไทยกับคำ
 ฝรั่งจะไม่ทรงกันเสมอไป เนื่องด้วยจะให้ประโยชน์แก่ผู้อ่านจริง ๆ เช่นข้างคำคน
 ไทยรู้จักกันแล้วโดยมาก ไม่จำเป็นต้องอธิบาย แต่ฝรั่งยังไม่ค่อยเข้าใจต้องอธิบายให้แจ่ม
 แจ่มในภาษาฝรั่ง แลข้างคำฝรั่งเข้าใจกันก็แล้ว แต่คนไทยยังไม่ค่อยเข้าใจ ก็ต้อง
 อธิบายในภาษาไทย เหตุนี้คำอธิบายแลคำแปลจึงจำเป็นต้องต่างกัน

เหตุที่ใช้ภาษาฝรั่งเศสนั้น คือ เพราะหนังสือเรื่องศิลาจารึกที่พิมพ์ ฯ ไปแล้วใช้ภาษา
 ฝรั่งเศสเป็นพน แลตัวข้าพเจ้าเองก็เป็นฝรั่งเศสจะทรงธรรมเนียมนี้เสียก็จะเป็นการไม่สมควร

อธิบายว่าด้วยศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัย

ในหนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓ นี้ ได้พิมพ์จำเพาะแต่ศิลาจารึกกรุงสุโขทัย การที่เลือกศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยพิมพ์เป็นเล่มแรกนี้เพราะเหตุ ๓ ประการ คือ ประการ หนึ่งราชวงศ์สุโขทัย ที่เรียกว่าราชวงศ์พระร่วง เช่นราชวงศ์แรกในพงศาวดารของ ประเทศสยาม อีกประการหนึ่งเมืองต่าง ๆ ที่ได้พบศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัย คือเมือง สุโขทัย เมืองสวรรคโลกแลกำแพงเพชร มีคนได้เที่ยวหาศิลาจารึกกันมาหลายครั้ง หลายคราว ศิลาจารึกที่ยังมีเหลืออยู่เท่าใด น่าจะได้พบสิ้นเชิงแล้ว จึงเห็นสมควร พิมพ์รวมเป็นเล่มได้ แลอีกประการหนึ่งคำแปลของบาทหลวงฌมิชท์ที่ได้ลงพิมพ์ในหนังสือ มิซียงปาวัวแลเลียมองเซียงยังบกพร่องอยู่มาก ถ้าผู้ศึกษาทางโบราณคดียังใช้เป็นคู่มือ อยู่ต่อไป จะเป็นเหตุให้เข้าใจผิดได้ จึงเห็นควรพิมพ์แลแปลเสียใหม่ให้เรียบร้อย

ดูประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง ที่ศิลาจารึกกรุงสุโขทัยไม่ได้คงอยู่แต่ที่เดิมเลยสักหลัก เดียว ได้ไหลลงมากองเทพ ๆ แล้วทั้งหมด แต่การที่ได้ไหลลงมากองเทพ ๆ เสียนี้เป็น การดีมาก ถ้าทิ้งไว้ที่เดิมปานนั้นก็ไม่ได้เหลืออยู่เท่าใด เพราะราษฎรพวกบ้านนอกผู้ไม่รู้ จักประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของศิลาจารึก มักจะเอาไปใช้เพื่อประโยชน์อันเล็กน้อยของตน เช่น เอาไปทำหินลับมีดเป็นต้น ซึ่งจะทำให้เป็นอันตรายเสียหายแก่ศิลาจารึกนั้น ๆ จนเป็น ประโยชน์ไม่ได้เลย ถึงกระนั้นก็ ยังนำเสียดายอยู่หน้อยหนึ่ง ที่เวลาเมื่อไหลลงมา กองเทพ ๆ นั้น ไม่ได้จกเรื่องประวัติของศิลาจารึกนั้น ๆ ไว้ว่าได้มาจากที่ไหน ใครเป็นผู้พบแลเอามาเมื่อไร เคยวันยังมีศิลาจารึกในหอพระสมุด ฯ หลายหลัก ซึ่งไม่ทราบ ได้ว่าเอามาจากตำบลไหนแลไหลลงมาเมื่อไร รู้แต่เพียงว่าเอามาจากเมืองสุโขทัย เพราะ ฉะนั้นในหนังสือประชุมศิลาจารึกนี้ จะแสดงเรื่องประวัติตัวศิลาจารึกได้เพียงเท่าที่ทราบ ความจะต้องขาดตกบกพร่องไปบ้าง

ศิลาจารึกกรุงสุโขทัยที่มีอยู่ในหอพระสมุด ฯ บัดนี้ เริ่มรวบรวมแต่ในรัชกาลที่ ๓ มีจดหมายเหตุปรากฏว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่ง ทรงผนวชมาแต่รัชกาลที่ ๒ ประทับอยู่ณวัดราชาธิวาส เสด็จขึ้นไปทรงค้ำทางมณฑล

2 ฝายเหนือ ถึงเมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก แลเมืองสุโขทัย เมื่อเสด็จ
 ไปถึงเมืองสุโขทัยครั้งนั้น ทอดพระเนตรเห็นศิลาจารึก ๒ หลัก คือ ศิลาจารึกของพ่อ
 ขุนรามกำแหง (หลักที่ ๓) แลศิลาจารึกภาษาเขมรของพระอรรคมราชาลิไทย (หลักที่ ๔)
 3 กัยพระแท่นมณังคศิลาอยู่ที่เนินปราสาทพระราชวังกรุงสุโขทัยเก่า ราษฎรเส้นสรวงบุชา
 นัยถกกันว่า เป็นของศักดิ์สิทธิ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรัสถามว่าของทั้ง
 สามสิ่งนั้นเก็บอยู่ที่ไหน ใครเป็นผู้เอามารวบรวมไว้ที่นั่น ก็หาได้ความไม่ ชาวสุโขทัย
 กรายบุลแต่ว่า เห็นรวบรวมอยู่ตรงนั้นมาแต่ครั้งปู่ย่าตายาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่า เป็นของสำคัญทั้งไว้จะเป็นอันตรายเสีย จึงโปรดฯ ให้ส่งลง
 มายังกรุงเทพ ฯ เก็บเอาไว้ที่วัดราชาธิวาสทั้งสามสิ่ง พระแท่นมณังคศิลานั้นก่อทำเป็น
 แท่นที่ประทับไว้ ที่ตรงใต้ต้นมะขามใหญ่ ข้างหน้าพระอุโบสถ ครั้นเสด็จมาประทับอยู่
 ณวัดบวรนิเวศ โปรดฯ ให้ส่งหลักศิลาทั้งสองหลักนั้นมาด้วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงพยายามอ่านหลักศิลาของพ่อขุนรามกำแหงเอง โปรดฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณะ
 เจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พร้อมด้วยล่ามเขมรอ่านแปลหลักศิลาของพระอรรคม
 ราชาลิไทย ได้ความทราบเรื่องทั้งสองหลัก ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ได้เสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ ต่อมาจึงโปรดฯ ให้ย้ายพระแท่นมณังคศิลามาก่อแท่น
 ประดิษฐานไว้ที่หน้าวิหารพระคันธารราษฎร์ ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อยู่มาจนในรัชกาล
 ๔ ๒ ขุนนัย เมืองารพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชใน พ.ศ. ๒๔๕๔ จึงโปรดฯ ให้ย้าย
 ไปทำเป็นพระแท่นเศวตฉัตรราชบัลลังก์ประดิษฐานไว้ในพระที่นั่งสุทไธสมหาปราสาท ปรางค์
 อยู่ในทุกวันนี้ ส่วนหลักศิลา ๒ หลักนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ
 ให้ย้ายจากวัดบวรนิเวศ เอาเข้าไปตั้งไว้ที่ศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ข้างกัน
 เหนือพระอุโบสถหลังที่ ๒ นับแต่ทางตะวันตก ตั้งอยู่จนทันต่อมาช้านาน
 ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เกษะคุปต์)
 ไปพบหลักศิลาจารึก (หลักที่ ๕) ที่วัดใหม่ (ปราสาททอง) อำเภอนครหลวง แขวง
 จังหวัดอยุธยา หลักหนึ่ง รอยถูกลมมีคจนตัวอักษรลบเลือนเสียโดยมากแต่ยังมีเหลืออยู่
 พอทราบได้ว่าเป็นจารึกกรุงสุโขทัย สืบถามว่าใครได้มาแต่เมื่อใดก็หาได้ความไม่ พระยา

โบราณ ๆ จึงให้ย้ายมารักษาไว้ในอยุธยาพิพิธภัณฑสถาน กรมพระกำแพงราชานุภาพเสด็จ
ขึ้นไปทอภพระเนตร ทรงพยายามอ่านหนังสือซึ่งยังเหลืออยู่ ได้ความว่าเป็นศิลาจารึก
ของพระอรรคราชชาพรญาติไทย คู่กับหลักภาษาเขมรซึ่งอยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
คือจารึกความอย่างเดียวกัน เป็นภาษาเขมรหลัก ๓ เป็นภาษาไทยหลัก ๓ เกือบ
ครึ่งไว้เป็นคู่กัน จึงรับสั่งให้ส่งหลักศิลาจารึกนั้นลงไปไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วย
กันกับหลักภาษาเขมร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้มาจากเมืองสุโขทัย
ศิลาจารึกทั้ง ๓ หลักนั้นอยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามจนย้ายมายังหอพระสมุด ฯ เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๖๗ น

ศิลาจารึกกรุงสุโขทัยนอกจาก ๓ หลักที่ได้นำมา เรื่องราวการรวบรวมสมัยของ
กันอยู่อีกแผ่น ๓ คือ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ มีเยอรมันคนหนึ่งชื่อ ริสคมัน
ขึ้นไปลักคักพระเคี้ยวแลพระหัตถ์รูปพระอิศวรทองสัมฤทธิ์ ซึ่งอยู่ณเมืองกำแพงเพชร จะ
เอาส่งไปประเทศเยอรมนี จับได้ที่ในกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชดำริว่าของโบราณซึ่งทอดทิ้งอยู่ตามหัวเมือง ถ้าไม่ดูแลรักษาจะเป็นอันตราย
หายเสีย แต่ที่จะรักษาไว้ตามหัวเมือง จะรักษาได้บ้าง ไม่ได้บ้าง จึงโปรด ฯ ให้ส่งไปยัง
เมืองกำแพงเพชร ให้ส่งของโบราณเช่นรูปพระอิศวรลงมารักษาไว้ในกรุงเทพ ฯ ครั้งนั้น
เมืองกำแพงเพชรได้ส่งศิลาจารึกนครชุม (หลักที่ ๓) ลงมากด้วย พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทอดพระเนตรเห็นศิลาจารึกนั้น ทรงพระราชปรารภว่าศิลาจารึก
เป็นของสำคัญในทางพงศาวดารของบ้านเมือง น่าจะมีอยู่ตามหัวเมืองเห็นอีก ถ้าทิ้งไว้
ก็จะเป็นอันตรายเสีย ควรจะรวบรวมเอามารักษาไว้ให้ดี แลในสมัยนั้นพิพิธภัณฑสถาน
ในกรุงเทพ ฯ ยังขึ้นอยู่ในกรมมหาดเล็ก กรมพระกำแพงราชานุภาพเมื่อยังดำรง
พระยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่น ฯ ได้ทรงเป็นตำแหน่งผู้บังคับการกรมมหาดเล็ก
กับทั้งกรมกองแก้วจินดา จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งกรมพระกำแพงราชานุภาพให้
ตรวจค้นแลรวบรวมศิลาจารึกซึ่งทอดทิ้งอยู่ตามหัวเมืองเห็นอเอามารวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ
สถาน กรมพระกำแพงราชานุภาพจึงกราบบังคมทูลขอพระราชทานแต่งตั้งให้นายร้อยเอก
หลวงสโมสรวุฒิการ นายทหารช่างในกรมมหาดเล็ก คือ นายพลโท พระยาสโมสรวุฒิ

สรรพการ (ทัก คีร์สัมพันธ) คน ๑ กับหลวงกำจัดไพริน ปลัดกรมกองแก้วจินดา (คือ มหาอำมาตย์ตรี พระยาวังจัตยารักษ์ (ทิศ นามะสนธิ) คน ๑ เป็นข้าหลวงขึ้นไปตรวจหาศิลาจารึกที่เมืองสุวรรณโลก, สุโขทัย, เขาสูงมารวบรวมไว้ในกรุงเทพ ฯ ตามรัชสั่ง จกหมาย เหตุแลรายงานเรื่องข้าหลวงไปหาศิลาจารึกครั้งนั้นมิปรากฏอยู่ดังนี้

(สำเนาตรา ที่เก็บไว้ในกระทรวงมหาดไทย)

ที่ (๕๕๘)
ที่ ๖๐๘

ศาลาที่ว่าการกรมมหาดไทย

วัน ๔ ๗ ๕ คำ บรชอัฐศก ๑๒๕๘

หนังสือเจ้าพระยารัตนยสินทร์ ฯ ที่สมุหนายก มาถึง ผู้ว่าราชการกรมการ

เมือง { สุวรรณโลก
          { สุโขทัย แลเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองรายทาง ด้วยพระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่น

ดำรงราชานุภาพ มีลายพระหัตถ์แจ้งราชการมายังกรมมหาดไทย ลงวัน ๖ ๗ ๕ คำ บรชอัฐศก ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะต้องพระราชประสงค์ศิลาที่จารึกอักษรแลศิลาสลักลอยของเก่า ไยราณซึ่งสลักหักพัง อยู่ที่หัวเมืองฝ่ายเหนือลงไปเก็บรักษาไว้ในหอ มิวเซียม ให้เป็นเกียรติยศแก่บ้านเมืองแลนานาประเทศต่อไป จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ หลวงสโมสรรพการ กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ หลวงกำจัดไพริน กรมกองแก้วจินดา เป็นข้าหลวงกับขุนหมื่นนายไพร่คนใช้สรอย ๒๐ คน ขึ้นมาเที่ยวค้นหาศิลาที่จารึกอักษรแล ศิลาสลักลอยต่าง ซึ่งเป็นของเก่าไยราณจะมีอยู่ในเขตแขวงบ้านเมืองใด ให้มีผู้ดูแลรักษา แลแล้วก็ให้เก็บรวบรวมมอบไว้กับเจ้าเมืองกรมการให้สิ้นเชิง ถ้าข้าหลวงจะกลับลงไปณ กรุงเทพ ฯ เมื่อใด ก็ให้ผู้ว่าราชการเมืองกรมการจ้กกำลังพาหนะชนศิลาบรรทุกเรือแลแพมไยบอกแต่่งกรมการคุมลงไปส่งพร้อมกันกับข้าหลวงโดยเร็ว ถ้าข้าหลวงจะเที่ยวตรวจค้นหา ศิลาในเขตแขวงบ้านเมืองใด ก็ให้จ้กกรมการไปช่วยข้าหลวงนาย ๑ ถ้าได้ศิลาจารึก อักษรแลศิลาสลักลอยมากน้อยเท่าใด ก็ให้จ้กพาหนะชนศิลาสูงมารวบรวมไว้ให้ถึงท่า แล้วให้จ่ายเข้าสารให้ข้าหลวงนายไพร่รับพระราชทานตามสมควร ถ้าข้าหลวงจะชักขวางด้วย การที่จะค้นหาศิลาประการใด ก็ให้ผู้ว่าราชการเมืองกรมการจ้กกำลังพาหนะให้ตามสมควร อย่าให้เป็นที่ชักขวางเสียราชการได้เป็นอันขาด

ประทับตราพระราชสีห์หน้าเป็นสำคัญ

(สำเนารายงาน ที่เก็บในกระทรวงมหาดไทย)

ที่ ๓

ศาลาว่าการเมืองสุโขทัย

ณวัน ๕ ๖ ๕ คำ บัญญู นพศกัศกราช ๑๒๔๘

ข้าพเจ้า พระกำแหงพราหมณ์ ปลัดผู้รักษาเมือง พระพิทักษ์ภูธร ยกกระบัตร
 กรมการเมืองสุโขทัย ขอบอกปณิธิมายังท่าน ออกพันทนายเวร ได้นำขึ้นกราบเรียนแก่
 พลหัวเจ้าท่านลูกขุนณศาลาไต่ทราบบ ด้วยมีตราพระราชสีห์ลงวันพอเดือน ๕ แรมค่ำหนึ่ง
 บขออัฐกัศ ก ๕๕๘ หลวงสโมสรวผลการ กรมทหารรักษาพระองค์ หลวงกำจัตไพริน กรม
 กองแก้วจินดา ข้าหลวงขึ้นไปถึงข้าพเจ้ากรมการณวันเดือน ๕ ขึ้น ๓๓ คำ บัญญูยังเป็นอัฐกัศ
 ใจความว่าพระเจ้าอันองยาเออ กรมหมื่นดำรงราชานภาพ มีลายพระหัตถ์แจ้งขัธราชการมา
 ยังกรมมหาดไทย ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชประสงค์ คีลาจารึกตัว
 อักษรแลลวกลายต่าง ๆ เป็นของโบราณ ซึ่งสลักหักพังอยู่ในเขตรแขวงเมืองสุโขทัย
 ความแจ้งในท้องตรานั้นแล้ว ข้าพเจ้าแลกรมการได้นำหลวงสโมสรวผลการ หลวงกำจัต
 ไพริน ข้าหลวงเที่ยวค้นหาทั่วทิศพร้อมได้แผ่นคีลาจารึกเป็นตัวอักษรแลรูปภาพลวกลายต่าง ๆ
 ใหญ่น้อยชำระคบบ้างคบบ้าง ๕ แผ่น ทวักเสมามีคีลาทำเป็นรูปเสมามีตัวอักษรแผ่น ๑ ทวักพลับ
 คำบลเขาเชิงคีลาทำเป็นรูปเสมาชำระคทยอกกระเทาะออกจากกันมีตัวอักษรแผ่น ๑ รวมคีลา
 ใหญ่น้อย ๗ แผ่น ข้าพเจ้ากรมการได้เกณฑ์ขุนหมื่นไพร่ลากมาไว้ที่ท่าเมืองอันตั้งแต่ณวัน
 เดือน ๕ ขึ้น ๓๕ คำแล้ว ครั้นณวันเดือน ๕ แรม ๒ คำ บัญญูยังเป็นอัฐกัศ ข้าพเจ้ากรมการ
 เห็นพร้อมกันว่า คีลาทำเป็นรูปเสมาสลักเป็นลวกลายต่าง ๆ เป็นของโบราณควรจะสมโภช
 ให้เป็นเกียรติยศแก่บ้านเมือง ข้าพเจ้ากรมการจึงขนแผ่นคีลาจะไปสมโภชณพระอาราม
 วัดราชธานีในเมืองสุโขทัยที่ท่านข้าหลวงรักษาอยู่ พอยกแผ่นคีลาที่ทำเป็นรูปเสมาเคลื่อน
 จากที่ประมาณ ๒ วา ยอดเสมาหักออกเป็น ๒ ท่อนยาวประมาณศอกหนึ่ง ข้าพเจ้าแลกรมการ
 กระทำราชการฉลองพระเดชพระคุณหมื่นแก่ราชการ แผ่นคีลาจึงเป็นอันตรายเสียราชการไป
 คั้งนี้ ข้าพเจ้ากรมการมีความฉีกสุกแล้วแต่จะโปรด แต่แผ่นคีลานั้นข้าพเจ้ากรมการได้แต่ง
 ให้หลวงชาญชุมพลกรมการคุมลงมาส่งณกรุงเทพ ฯ ด้วยแล้ว ขัธราชการทั้งนี้จะควร
 ประการใดขอพระบารมีเป็นทพงแล้วแต่จะโปรด

ข้าพเจ้า พระกำแหงพราหมณ์ ปลัดผู้รักษาเมือง ได้ประทับตรารูปเทวดานั่งแทน
 มือถอพวงมาลัยมาเป็นสำคัญ

(สำเนารายงาน ที่เก็บไว้ในหอพระสมุด ฯ)

วันจันทร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ บัญญยังเป็นอัฐศก ท่านหลวงกำจักษ์ไพริน หลวง
สโมสรวแก้วจินดา ข้าหลวงเชิญท้องตราพระราชสีห์ไปรทเกล้า ฯ ขึ้นมาให้ผู้รักษาเมืองกรมการ
รักษาลาดศิลาจารึกอักษรลงไปทูลเกล้า ฯ ถวาย ท่านพระกำแพงพราหมณ์ ผู้รักษาเมืองสั่งให้
ข้าพเจ้าหลวงนา ผู้ว่าที่พระกงไกรลาส ให้เป็นนายกองชุดลาดศิลาวัดศรีชุมไค้ ๕ แผ่น วัด
เขมาไค้ ๑ แผ่น วัดพระเสด็จเขาเชิง ๑ แผ่นรวมศิลา ๗ แผ่น ครั้นลาดศิลามาถึงท่าเมือง
สุโขทัยแล้ว ครั้นวันอาทิตย์แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ บัญญยังเป็นอัฐศก ข้าพเจ้าหลวงนา ว่าที่
พระกงไกรลาสอาราธนาเจ้าคุณพระปลัด กัญคุณพระเทศในอารามวัดราชธานี แลหลวงอินทร
อาญาควัย ช่วยแปลคัดลอกหนังสือโบราณที่ข้าพเจ้าคัดลอกมาแต่ทำขลขานางเชิงวัดพระ
เสด็จหลังบ้านทุ่งหลวง แขวงเมืองสุโขทัย มีใจความดังนี้

ศุภมัสดุสรวรชศกวิกรินทรขวรฤทธิวิวิธเคโชชัยยาติเรก ๑๔๑๓ ศก มเสง นักสัตบุรรมิ
ไพสาขพุทถารสุณหุทิ ๑ ล ๑

ต้นศิลาจารึกวัดเขมาถนนพระร่วง

วันจันทร์แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ บัญญยังเป็นอัฐศก ได้ลอกคัดหนังสือโบราณจารึกไว้
ที่ใบเสมา วัดเขมา ที่หลวงกำจักษ์ไพริน หลวงสโมสรวเชิญตราขึ้นมาให้ผู้รักษาเมืองกรมการ
ลงไปกรุงเทพ ฯ มีความว่า แแต่เจ้าเทพจึงแต่งเครื่องไว้กับพระพุทธรเจ้าในพิหาร ๑ ล ๑

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันซึ่งในเวลานั้นยัง
เสด็จดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จขึ้นไปประพาสเมืองพระร่วง ได้นำศิลาจารึก
หลักหนึ่งซึ่งพบที่เขาสุมนกูฏ (หลักที่ ๘) ลงมา แลได้พระราชทานแก่หอพระสมุด ฯ

พ.ศ. ๒๔๕๑ พระยารามราชภักดิ์ (ใหญ่ ครลัมพ) ผู้ว่าราชการเมืองสุโขทัยชุด
พบศิลาจารึกภาษามคธของพระมหาสามีสังฆราช ทวีคยามะม่วงเมืองสุโขทัย (หลักที่ ๖)
ส่งมายังหอพระสมุด ฯ วันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๑ พิพิธภัณฑ์ได้ส่งบรรดาศิลาจารึกของ
เมืองสุโขทัยที่มีอยู่นั้น มีศิลาจารึกวัดมหาธาตุ (หลักที่ ๒) นครชุม (ที่ ๓) วัดเขมา
(ที่ ๑๔) แลศิลาจารึกวัดพระเสด็จ (ที่ ๑๕) เป็นต้นมายังหอพระสมุด ฯ

ในรัชกาลปัจจุบันหอพระสมุด ฯ ได้รับศิลาจารึกต่าง ๆ คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ พระยารามราชภักดิ์ ผู้ว่าราชการการเมืองสุโขทัย ได้ส่งศิลาจารึกอีกหลัก ๑ ที่ขามะม่วง (หลักที่ ๗) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงราชานุภาพ ได้ส่งศิลาจารึกที่ข่อยบนเขากยเมืองปากน้ำโพ (หลักที่ ๓๑) มายังหอพระสมุด ฯ แลในปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้นำบรรดาศิลาจารึกซึ่งอยู่ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แลวัดขวรรณิเวศ มารวมไว้ในหอพระสมุด ฯ หกแล้ว ศิลาจารึกสุโขทัยมีอยู่ที่หอพระสมุด ฯ ทั้งหมด เว้นแต่ที่วัดอินทารามในคลองบางหลวงอีกหลักหนึ่ง ก็จารึกกรุ๊ปชาคกของวัดศรีชุมในพิพิธภัณฑ์หลวงหน้าอีกแห่ง ๑ เท่านั้น

ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารในจารึกกรุงสุโขทัย

จะกล่าวเรื่องพงศาวดารตามที่มีในศิลาจารึกที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ เรื่องตั้งราชวงศ์สุโขทัยมีความปรากฏในศิลาจารึกวัดมหาธาตุ (หลักที่ ๒) ในเล่มนี้ เป็นใจความว่า..... ผู้ตั้งราชวงศ์มี ๒ คนด้วยกัน คือพ่อขุนผาเมือง ๑ แลพ่อขุนบ้านกลางทาว ๑ ได้ช่วยกันตั้งราชวงศ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๐ พ่อขุนผาเมืองเป็นลูกของพ่อขุนศรีนาวนำถม ซึ่งเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย แต่ครั้งนั้นเมืองสุโขทัยเห็นจะเป็นเมืองประเทศราชของขอมอยู่ พ่อขุนผาเมืองนั้น พระเจ้ากรุงกัมพูชาพระราชทานนามว่า กมรเตงอัญศรีอินทรปคินทราทิพย์ แลได้พระราชทานพระราชธิดาพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่าพระนางสิขรมหาเทวี พ่อขุนผาเมืองเป็นเจ้าเมืองภาค เมืองนี้จะอยู่ที่ไหนยังสงสัยอยู่ แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงอยู่ในทิศตะวันออกของเมืองสุโขทัย บางทีจะอยู่ที่ริมแม่น้ำสัก ส่วนพ่อขุนบ้านกลางทาวนั้น เป็นเจ้าเมืองบางยาง ครั้งนั้นเมืองสุโขทัยมีข้าหลวงเขมรชื่อ ไชลญล้าพง เป็นผู้รักษาเมืองหรือสำเร็จราชการอยู่ พ่อขุนบ้านกลางทาวผู้เป็นมิตรสหายของพ่อขุนผาเมือง ที่แรกจะเป็นเพราะเหตุใดไม่ปรากฏ สองสหายนั้นจึงได้ตั้งใจที่เมืองสุโขทัย บางทีจะเป็นเพราะพ่อขุนศรีนาวนำถมสิ้นพระชนม์ลงในเมืองสุโขทัยก็เป็นได้ ที่แรกพ่อขุนบ้านกลางทาวได้เมืองศรีสัชชนาลัย ส่วนพ่อขุนผาเมืองเมื่อได้เมืองบางยางแล้ว ก็นำพลมาทางเมืองภาค เมืองศรีสัชชนาลัยถึงเมืองสุโขทัย ส่วนข้าหลวงขอมได้ต่อสู้เป็นสามารถ แต่ไม่อาจสู้ได้ ก็ยอมแพ้แลทิ้งเมืองสุโขทัยไป

เมื่อสองสหายได้เมืองสุโขทัยแล้ว พ่อขุนผ้าเมืองได้นำพลออก แลได้อภิเษกพ่อขุนบ้านกลางทาวให้เป็นเจ้าเมืองสุโขทัย ถวายพระนามตามพระนามของคนที่ได้รับพระราชทานจากพระเจ้ากรุงกัมพูชาว่า “กมรเตงอินทรีอินทรปคินทราทิตย์” ในตอนต้นศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เรียกโดยย่อว่าอินทรทิตย เป็นพระนามราชบิดาของพ่อขุนรามคำแหงนั่นเอง พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ในราชวงศ์สุโขทัยนั้น ในหนังสือชินกาลมาลินีแลสิหิงคินทาน เรียกว่าโรราชหรือสุรงคราช คือพระร่วงนั่นเอง

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์มีโอรสด้วยพระชายานามว่านางเลื่อง ๓ องค์ องค์ที่ ๑ สิ้นชีพิตักษัยเสียแต่ยังเยาว์ อีกองค์ ๑ ได้เสวยราชย์ ทรงพระนามว่าบาลเมือง ในหนังสือชินกาลมาลินีแลสิหิงคินทานเรียกว่า ปลายราช องค์ที่ ๓ ได้เสวยราชย์แทนพี่ คือพ่อขุนรามคำแหง นอกจากศิลาจารึกที่พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงเอง มีปรากฏในหลักที่ ๒-๓-๔ แลในคำนำไตรภูมิพระร่วงเรียกว่ารามราช คักราชที่พ่อขุนรามคำแหงได้ผ่านพิภพแลเสด็จสวรรคตนั้น ไม่ปรากฏแน่นอน คักราชที่ปรากฏในศิลาจารึก คือมหาคักราช ๑๒๐๕ พ.ศ. ๑๘๒๐ นั้น เป็นปีที่พระองค์ได้ประจักษ์รู้ตัวอักษรไทยขึ้น มหาคักราช ๑๒๐๗ พ.ศ. ๑๘๒๒ ได้ทรงสร้างพระมหาธาตุเมืองศรีสัชชนาลัย (เข้าใจว่าพระเจดีย์ที่เรียกกันว่าวัดช้างล้อมบ่อน) มหาคักราช ๑๒๑๕ พ.ศ. ๑๘๓๕ ได้ทรงสร้างพระแท่นมนังคศิลา พระประวัติของพ่อขุนรามคำแหงในศิลาจารึกมีเพียงเท่านี้ ถึงกระนั้นพ่อขุนรามคำแหงนั้นเป็นวีระบุรุษที่เรารู้จักกันมาก ศิลาจารึกของพระองค์ว่าด้วยเรื่องเมืองสุโขทัยก็ยาวมาก

ราชบุตรของพ่อขุนรามคำแหงทรงพระนามว่าพรญาเลอไทย ปรากฏในศิลาจารึกนครชุม (หลักที่ ๓) แต่ในคำนำไตรภูมิพระร่วงเรียกว่าเลอไทย ประวัติของท่านพระองค์นี้ ไม่ทราบแน่ ทราบแต่พระนามเท่านั้น

โอรสของพรญาเลอไทย ทรงพระนามว่า ญาไทยหรือลีไทย เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๘๓ เมื่อพระบิดายังทรงดำรงพระชนม์เป็นเจ้าเมืองสุโขทัยอยู่ พรญาญาไทยได้รับตำแหน่งเป็นอุปราชในเมืองศรีสัชชนาลัย แลเมื่อเสด็จประทับอยู่ในเมืองศรีสัชชนาลัยนั้นใน พ.ศ. ๑๘๘๘ ได้ทรงนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วง มาใน พ.ศ. ๑๘๘๐ เมืองสุโขทัยเกิดจลาจล ยางที่จะเป็นเพราะเจ้าเมือง คือพรญาเลอไทยสิ้นพระชนม์ลง พรญาญาไทยจึงได้นำพลมาปราบจลาจล

แล้วเลยได้รับอภิเษกเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย ทรงพระนามว่า ศรีสตรียพงศราม มหาธรรมราชา
 อธิราช (หลักที่ ๕) เมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๐ ได้ทรงสร้างพระมหาธาตุเมืองนครชุม (หลักที่ ๓)
 พ.ศ. ๑๘๐๒ ได้ทรงประดิษฐานรอยพระพุทธบาทไว้บนเขาสุมนกภู (หลักที่ ๘) และในชั้น
 เองได้ทรงสร้างวัดป่าแดงแลทรงคุมพลไปตีเมืองแพร่ (หลักที่ ๘) พ.ศ. ๑๘๐๕ ได้ทรง
 ผนวชในวัดป่ามะม่วงซึ่งอยู่ในทิศตะวันตกของเมืองสุโขทัย (หลักที่ ๕ ที่ ๕ ที่ ๖) แต่จะ
 ทรงผนวชนานเพียงไร แลเวนราชสมบัติให้พระโอรสแล้วแลทรงผนวชหรือไม่ เป็นเรื่องที่ยัง
 ไม่ทราบแน่ชัด ข้าพเจ้าเข้าใจว่าลาผนวชเร็ว ไม่ได้ทรงผนวชอยู่นานนัก เพราะในศิลาจารึก
 วัดป่าแดงหลักที่ ๒ ยังออกชยพระธรรมราชาเมื่อ จ.ศ. ๗๕๓-๔-๕-๖ เมื่อพระองค์ได้ทรง
 เชิญพระสัณเฑาะมหาเถรมาแลให้อยู่ในวัดป่ามะม่วง ตั้งแต่พรญาฎาไทยเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์
 สุโขทัยลงมา พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า ธรรมราชาทุกพระองค์ เพราะฉะนั้นต่อไม่ข้าพเจ้า
 จะเรียกพรญาฎาไทยว่า พระธรรมราชาที่ ๓

พระธรรมราชาที่ ๒ ทรงพระนามว่า ศรีสตรียพงศมหาธรรมราชาธิราชเป็นราชโอรส
 ของพระธรรมราชาที่ ๑ (หลักที่ ๘) ตามเรื่องชินกาลมาลินี พระธรรมราชาที่ ๒ นั้นได้รับ
 ตำแหน่งเป็นอุปราชในเมืองศรีสัชชนาลัยเหมือนพระบิดา แลเมื่อประทับอยู่ในเมืองศรี
 สัชชนาลัยนั้น ใน พ.ศ. ๑๘๐๔ พระสัณเฑาะมหาเถรได้ไปที่เมืองนั้น เมื่อคักราชเท่าไรไม่
 ปรากฏ พระธรรมราชาที่ ๒ เสด็จไปปรายหัวเมืองควนออกถึงแม่น้ำสัก แลเสด็จกลับมา
 ประทับอยู่เมืองสองแคว คือพิษณโลก ๘ ปี แลในระหว่างนั้นได้ทรงปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุ
 แลทรงสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ (หลักที่ ๘) ในเรื่องราวพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ
 กล่าวไว้ว่า พระบรมราชาธิราชได้เสด็จไปตีหัวเมืองฝ่ายเหนือหลายครั้งหลายคราว ในระหว่าง
 พ.ศ. ๑๘๑๔-๑๘๒๓ บางที่จะเกี่ยวข้องกับพระธรรมราชาที่ ๒ มาประทับเมืองสองแคว เพื่อ
 จะรักษาอาณาเขตของสุโขทัยก็เป็นได้

พระธรรมราชาที่ ๓ มีพระนามปรากฏในหลักศิลาจารึกที่ ๘ คงจะเป็นโอรสพระธรรมราชา
 ที่ ๒ เพราะในจารึกนั้น เรียกพระธรรมราชาที่ ๑ ว่า พระธรรมราชาผู้พี่ แลพระธรรมราชา
 ที่ ๓ ว่าพระธรรมราชาผู้หลาน ข้าพเจ้าเข้าใจว่าพระธรรมราชาที่ ๒ จะได้สิ้นพระชนม์ในเวลา
 ที่พระธรรมราชาที่ ๓ ยังทรงพระเยาว์ เพราะเมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๘ อันเป็นปีที่ประชุมตั้งสังฆปริณา

ยก พระธรรมราชาที่ ๓ นั้นเสด็จออกพร้อมด้วยพระราชมารดา ความในพงศาวดารกรุงเก่า
ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๗๘๓ กุณศกมีข่าวมาว่า พระธรรมราชาธิราชเจ้าันฤพาน
แลเมืองเหนือทั้งปวงเป็นลาจล ข้าพเจ้าคิดว่าพระมหาธรรมราชาธิราชองค์นั้นจะเป็นพระ
ธรรมราชาที่ ๓ นั้นเอง

พระธรรมราชาที่ ๔ ทรงพระนามว่า ศรีสรียพงษ์บรมขาลมหาธรรมราชาธิราช ปรากฏ
ว่าได้ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๕ เพราะในศิลาจารึกที่ ๑๒ ว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๐ พระชนมายุ
ได้ ๓๖ ปี เห็นจะไม่ใช่พระโอรสของพระธรรมราชาที่ ๓ เห็นจะเป็นพระอนุชา เพราะเมื่อ
พ.ศ. ๑๘๓๕ นั้น พระธรรมราชาที่ ๓ ยังทรงพระเยาว์มาก มีพระโอรสยังไม่ได้ เรื่องราวใน
พงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐว่า เมืองเหนือเกิดลาจลนั้น เห็นจะเป็นด้วยเหตุพระ
ธรรมราชาที่ ๓ สิ้นพระชนม์ในเวลาเป็นหนุ่มแลไม่มีพระโอรสที่จะเสวยราชย์แทนได้

ตั้งแต่ได้สร้างกรุงเก่าเมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๓ แล้ว อำนาจของราชวงศ์สุโขทัยก็อ่อนลง
ทุกที ๆ เมื่อพระธรรมราชาที่ ๓ ยังเป็นมหากษัตริย์อยู่ พวกพระราชบุตรแลพระราชนัดดาก็
คล้าย ๆ จะเป็นเจ้าประเทศราช แต่องค์สุดท้ายที่มิ้นามปรากฏในศิลาจารึก คือพระญา
ธรรมโศกราชนั้น จะเรียกว่ากษัตริย์ในราชวงศ์สุโขทัยไม่ได้เลย

บาณชีคิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดย	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
อยุธยา	นครศรีอยุธยา	กรุงเก่า	วัดพรหมกัลยาราม	อยู่ที่เดิม	ไม่ปรากฏ	ค้ำหน้า ๒๔ ค้ำข้าง ๆ ละ ๓	ไทย	พ.ศ. ๒๒๘๒ จ.ศ. ๓๓๓๗	
"	"	กรุงเก่า	วัดศาลาปูน	อยุธยา พิพิธภัณฑ	แผ่นหิน	๓๑	"	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	วัดโพธาราม	"	ก้อนหิน ๒ ก้อน	๓๒	"	"	
"	"	นครหลวง	วัดเทพจันทร์	"	เป็นแผ่นหิน	๒๐	"	พ.ศ. ๒๘๘๘ จ.ศ. ๓๐๘๖	
"	ข้างทอง	บ้านโมกข์	วัดบ้านโมกข์	อยู่ที่เดิม	ไม่ปรากฏ	๔๘	"	พ.ศ. ๒๒๗๓	
"	ลพบุรี	เมือง	ศาลสูง	กรุงเทพ ฯ หอพระสมศก ฯ	เสาหินแปด เหลี่ยม	๓๔	มอญ	พ.ศ. ๓๐๕๐ — ๓๒๐๐	มี ๔ เรื่องด้วยกัน เรื่องที่ ๑ มี ๓ ค้ำ ๑๑ บรรทัด ที่ ๒ ค้ำ ๗ บรรทัด ที่ ๓ ๒ ค้ำ ๓ บรรทัด ที่ ๔.๓ ค้ำ ๓ บรร ทัด คิดรวมบรรทัด โดยรอบเป็น ๑๔
"	"	"	"	พิพิธภัณฑ ลพบุรี	หลักศิลาแตก เป็น ๓ ก้อน	ข้าง ๓ เหลี่ยม ๓๓ ข้าง ๓ เหลี่ยม ๕	เขมร	ไม่ปรากฏ	

บาญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่พบ	ที่อยู่ที่เคยวัน	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
อยุธยา	ลพบุรี	เมือง	ไม่ปรากฏ	กรุงเทพฯ หอพระสมุดฯ	หลักศิลา	๓๘	เขมร	ม.ศ. ๘๕๕- ๘๕๗	
"	"	"	"	วัดช้อย	หลังพระพุทธรูป	๒๐	"	ม.ศ. ๓๐๓๓	
"	"	"	"	กรุงเทพฯ หอพระสมุดฯ	หลักศิลา	๒๗	"	ม.ศ. ๘๕๐ —๓๐๐๐	
"	"	"	"	กรุงเทพฯ วัดเขมรรมย์พิตร	ฐานพระพุทธรูป รูปยืน	๓	มอญ	พ.ศ. ๓๐๕๐ —๓๒๐๐	
จันทบุรี	จันทบุรี	เมือง	เพนียด	ศาลากลาง	หลักศิลาแตก	๓ ๕	สังสกฤต เขมร	พ.ศ. ๘๐๐ —๓๐๐๐	
"	"	"	"	กรุงเทพฯ หอพระสมุดฯ	"	ค้ำหน้า ๗ หลัง ๕ คำ	สังสกฤต	ม.ศ. ๘๓๓	
"	"	"	สงสัยว่ามาแต่ เพนียด	"	ฐานเทวรูปแตก สองซีก	๑๒ ๑๒ ๑๓	เขมร สังสกฤต เขมร	ม.ศ. ๕๐๐ —๖๐๐	เดิมเป็นกรอบประค กษหลังเอามาใช้ เป็นแท่นรองเทวรูป มีสองซีกๆหนึ่งพบ ที่วัดทองหัว อิกซึก หนึ่งที่วัดไชยชุมพล

บาญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่พบ	ที่ที่อยู่เกี่ยว	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
จันทบุรี	จันทบุรี	ขลุง	ค่ายขลุง	กรุงเทพ ฯ หอพระสมุท ฯ	ก้อนหินแตก	๕	สังสกฤต	ม.ศ. ๕๐๐ —๖๐๐	
สุราษฎร์ธานี	สุราษฎร์	เมืองไชยา	วัดหัวเวียง	”	กรอขประค หลักศิลาจารึก	๓๕	สังสกฤต	กสิยศ ๕๓๓๒	
”	”	”	”	”	”	ประมาณ ๓๕	ไม่ชัด	ไม่ปรากฏ	
”	”	”	”	กรุงเทพ ฯ วัดเบญจมพิตร	ฐานพระพุทธรูป หล่อนาคปรก	๕	เขมร	ม.ศ. ๑๓๐๐๖	
”	”	”	วัดตะพาน	กรุงเทพ ฯ หอพระสมุท ฯ	หลักศิลา	ด้านหน้า ๒๐ หลัง ๒๒	ไทย	ไม่ปรากฏ	
”	”	บ้านนา	ค่ายเวียงสระ	”	”	ด้านหน้า ๒๘ หลัง ๕	สังสกฤต	ม.ศ. ๖๘๗	
นครไชยศรี	นครปฐม	เมือง	พระปฐมเจดีย์	อยู่ที่เดิม	โดยมากเป็นอิฐ เก่า ๆ	๕	มคอ	ไม่ปรากฏ	จารึก เขมรมา ฯ มีหลายแห่ง
นครราชสีมา	นครราชสีมา	เมือง	ประตูกำแพง เมืองโคราช ด้านตะวันออก	”	จารึกธรรมคา	๓	เขมร	”	
”	”	”	วัดพนมวัน	”	ประตูวิหาร	ด้านใต้ ๕๒ เหนือ ๓	เขมร	ม.ศ. ๓๐๘๓	

บาญชีศิลปารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	วัดที่พบ	วัดที่อยู่เคียงวัน	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
นครราชสีมา	นครราชสีมา	เมือง	วัดพนมวัน	อยู่ที่เดิม	ประต้ววิหารชำรุด บ้านไค้	๒	เขมร	ไม่ปรากฏ	
”	”	”	”	”	ประตูห้องนอก	บ้านไค้ ๒ เห็น ๓๘	สังสกฤต เขมร เขมร	ม.ศ. ๘๐๐ — ๓๐๐๐	
”	”	”	”	”	กรอบประตู ระเบียงบ้านไค้	๖	เขมร	ไม่ปรากฏ	
”	”	”	”	ไม่ปรากฏ	หลักศิลาชำรุด	๓๓	สังสกฤต	ม.ศ. ๓๓๐๘	
”	”	”	ตำบลบ้านพุทรา	เดิม	หลักศิลา	๒	”	ไม่ปรากฏ	
”	”	สูงเนิน	บ่ออึกา	”	”	บ้านหน้า ๕ หลัง ๓๒ ” ๕	สังสกฤต เขมร สังสกฤต	ม.ศ. ๕๐๐ — ๖๐๐	
”	”	พิมาย	ประตูกำแพง ชั้นที่ ๒ บ้านไค้	”	กรอบประตู	บ้านควนออก ๒๕ บ้านควนตลก ๗	เขมร	ม.ศ. ๓๐๓๓ — ๓๐๓๕	

บาณชีศิลจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้ง ที่อยู่	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
นครราชสีมา	นครราชสีมา	พิมาย	ประตูกำแพง ชั้นที่ ๓ กำแพงใต้	เดิม	กรอบประตู	๖	เขมร	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	ระเบียงชั้นที่ ๓ ค้ำยันตัวนอก	"	เสาหิน	๓	เขมร	ไม่ปรากฏ	
"	"	ปักธงไชย	หินโคน	"	หลักศิลาจารึก	ค้ำหน้า ๓๒ ค้ำหลัง ๓๐ ค้ำข้างที่ ๓ ๓๗ ค้ำข้างที่ ๒ ๓๘	สังสกฤต เขมร สังสกฤต แลเขมร สังสกฤต แลเขมร	ม.ศ. ๕๐๐ —๖๐๐	
"	"	"	"	"	"	ค้ำหน้า ๓๓ ค้ำหลัง ๓๘ ค้ำข้างที่ ๓ ๓๕	สังสกฤต เขมร เขมร	ม.ศ. ๕๐๐ —๖๐๐	

บาณชีศิลจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดย	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
นครราชสีมา	นครราชสีมา	ปักธงชัย	นครบุรี	ที่ว่าการอำเภอ ปักธงชัย	หลักศิลา	ด้านหน้า ๓๘ ด้านข้างที่ ๓ ๒๔ ด้านข้างที่ ๒ ๓๘	สังสกฤต	ม.ศ. ๑๓๐๘	หลักศิลานี้แตก เป็น ๒ ก้อน ๆ ๓ อยู่ที่ว่าการอำเภอ ปักธงชัย อีกก้อน ๓ หายเสียแล้ว
”	บุรีรัมย์	นางรอง	หนองหงส์	กรุงเทพฯ หอพระสมุดฯ	หลักศิลาชำรุด	๓๐	”	ไม่ปรากฏ	
”	”	”	บ้านประจำ	”	หลักศิลา	๒๔ สาม ด้าน ๆ ที่ ๔ ชำรุด	”	ม.ศ. ๑๓๐๘	
”	”	”	ถ้าเปกทอง	เดิม	ในถ้ำ นอกถ้ำ	๒ ๒	”	ม.ศ. ๕๐๐ - ๖๐๐	
”	”	”	ภูเขาคูบ	”	หลักศิลา	ประมาณ ๑๒	เขมร	ไม่ปรากฏ	

บาณชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งโดยประมาณ	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
นครราชสีมา	บุรีรัมย์	ตลุง	พนมรุ้ง	กรุงเทพฯ ๗ หอพระสมุด ๗	หลักศิลา	ด้านหน้า ๒๓ หลัง ๒๓ ข้างๆ ละ ๓๗	สังสกฤต	ม.ศ. ๑๐๐๐ — ๑๓๐๐	
”	ไชยภูมิ	เมือง	วัดกู่	ไม่ปรากฏ	หลักศิลาแตก ๗ ซีก	๕ ด้านๆ ละ ๒๕	สังสกฤต	ม.ศ. ๑๓๐๗	
”	”	”	หินตั้ง	เดิม	บนบรรดงัก	๑	ไม่ชัด	ไม่ปรากฏ	
”	”	จตุรัส	โคกหนองขำ วังกา	”	หลักศิลา	๒ คำ	เขมร	”	
”	”	ผักขง	ภูเขี้ยวเก่า	ที่ว่าการเมือง ไชยภูมิ	เสมา	๑๓	สังสกฤต	”	
”	”	”	”	เดิม	”	๕	ไม่ชัด	”	
นครสวรรค์	นครสวรรค์	ปากน้ำโพ	วัดเขากบ	”	บนพระพุทธรูป	๑	ไทย	ประมาณ ม.ศ. ๑๒๗๕	

บัญชีศิลปจารึก ๑

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดย	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
นครสวรรค์	นครสวรรค์	ปากน้ำโพ	วัดเขากบ	กรุงเทพ ฯ หอพระสมุด ฯ	หลักศิลา	ด้านหน้า ๑๘ หลัง ๒๘	ไทย	ประมาณ จ.ศ. ๗๒๕	
"	ไชยนาท	บ้านกล้วย	วัดบรมธาตุ	เกษม	"	๕๕	"	พ.ศ. ๒๒๖๐	
"	กำแพงเพชร	เมือง	วัดบรมธาตุ	กรุงเทพ ฯ หอพระสมุด ฯ	"	ด้านหน้า ๗๘ หลัง ๕๘	"	ม.ศ. ๑๒๗๘	
"	"	"	ศาลพระอิศวร	กรุงเทพ ฯ พิพิธภัณฑ์สถาน	ฐานพระอิศวร	๓	"	ม.ศ. ๑๔๓๒	
"	"	พราน กระต่าย	เขานางทอง ตำบลบางพาน	"	พระบาท พระยาภาไทย	๒-๓	ไม่ชัด	ประมาณ ม.ศ. ๑๒๗๕	
นครศรีธรรม ราช	นครศรีธรรม ราช	เมือง	เข้าใจว่าวัด มเหยงค์	กรุงเทพ ฯ หอพระสมุด ฯ	หลักศิลา	๖	สังสกฤต	ม.ศ. ๕๐๐ -๖๐๐	
"	"	"	วัดเสมาไชย	วัดมหาธาตุ นครศรีธรรมราช	หลักศิลาชำรุด	๘	ไม่ชัด	ไม่ปรากฏ	

บาณชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
นครศรี ธรรมราช	นครศรี ธรรมราช	เมือง	วัดมหาธาตุ	เดิม	หลักศิลา	๒๗	สังสกฤต	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	"	"	หลักศิลาชำรุด	๓๕	ไม่ชัด	"	
"	"	"	"	"	"	๓	"	"	
"	"	"	หน้าพระนารายณ์	"	บนพระคเณศ	๓	ทมิฬ	"	
ปราจีนบุรี	กระบี่	อรัญญะ ประเทศ	เขารัง	"	หลักศิลา	๒ ๒๘	สังสกฤต เขมร	ม.ศ. ๕๖๓	
"	"	"	เขาน้อย	"	กรอบประตู บ้านไต้	๘ ๒๖	สังสกฤต เขมร	ม.ศ. ๕๕๘	
"	"	"	เขาสมพู	"	ไม่ปรากฏ	๓๘	สังสกฤต	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	ปราสาทเขาโล้น	"	กรอบประตู บ้านไต้ บ้านเหนือ	๒๓ ๓๘	สังสกฤต เขมร	ม.ศ. ๘๓๘	เขมรเรียกว่า พนมสังแกโอง

บัญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดยวน	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
ปราจีนบุรี	กระบี่	อรัญญะประเทศ	ทวละลุมทิม	กรุงเทพฯ หอพระสมุดฯ	หลักศิลา	ด้านหน้า ๒๐ หลัง ๓๘	เขมร	ม.ศ. ๘๐๐ - ๘๐๐	ด้านหลังได้ขวนอ่าน ไม่ออกเพราะมีคน เอาไม้ค้ำไปลับ เมื่อ ๓๐ ปีล่วงแล้วมีฝรั่ง พบอยู่ที่เดิมซึ่ง อ่านได้
"	"	"	ปราสาททัพ สยาม	เดิม	กรอบประตู	ด้านใต้ ๒๗ เหนือ ๒๒	สังสกฤต เขมร	ม.ศ. ๘๐๐ - ๓๐๐๐	
"	"	"	สลักกอกทม	"	หลักศิลา	ด้านหน้า ๖๐ หลัง ๗๗ ข้างที่ ๓.๕๕ ๒๘ ข้างที่ ๒.๒ ๓๓๗	สังสกฤต " " เขมร สังสกฤต เขมร	ม.ศ. ๘๗๕	
พิษณุโลก	พิษณุโลก	เมือง	วัดพระชินราช	"	"	ด้านหน้า ๓๗ ด้านข้าง ที่ ๓.๔๘ ที่ ๒.๓๘	มคอ ไทย ไทย	ไม่ปรากฏ	

บาณชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดยวัน	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พิษณุโลก	พิษณุโลก	เมือง	วัดพระชินราช	กรุงเทพฯ ๑ หอพระสมุดฯ	แผ่นหิน	๕	สังสกฤต	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	ในลำแม่น้ำหน้า วัดพระชินราช	"	หลักศิลา	๓๐	ไทย	พ.ศ. ๒๐๘๒ ม.ศ. ๑๔๗๐	
"	"	"	วัดจุฬามณี	เค็ม	"	ประมาณ ๕๐	"	พ.ศ. ๒๒๒๒ จ.ศ. ๘๒๗	
"	อุตรดิตถ์	บางโพ	พระวิหารพระ แท่นศิลาอาสน์	"	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	"	จ.ศ. ๓๓๓๖	
"	"	ลับแล	วัดพระธาตุทุ่งยั้ง	"	หลักศิลาชำรุด	๒ ก้าน ๆ ละ ประมาณ ๕๐	ไทย	ไม่ปรากฏ	
"	"	แสนตอ	ริมห้วยน้ำปาก	"	ไม่ปรากฏ	ไม่ชัด	ไม่ชัด	"	ทราบแต่ว่าเป็น ศิลาหนึ่งสีอม่าน

บัญชีศิลปากริกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พิษณุโลก	สุโขทัย	ธานี	เนินปราสาท เมืองเก่า	กรุงเทพฯ หอพระสมุดฯ	ศิลปากริก พ่อขุนรามคำแหง	คานที่ ๑.๓๕ ที่ ๒.๓๕ ที่ ๓.๒๗ ที่ ๔.๒๗	ไทย	ม.ศ. ๑๒๑๔	
"	"	"	วัดศรีชุม	"	หลักศิลา	คานที่ ๑.๓๐๘ ที่ ๒.๘๕	"	ไม่ปรากฏ	สงสัยว่าอยู่หน้าวัด มหาธาตุ เมือง สุโขทัย
"	"	"	เนินปราสาท เมืองเก่า	"	ศิลปากริก พระยาภาไทย	คานที่ ๑.๕๖ ที่ ๒.๕๖ ที่ ๓.๕๖ ที่ ๔.๑๖	เขมร	ม.ศ. ๑๒๘๓	เดิมอยู่วัดข่า มะม่วง
"	"	"	วัดข่ามะม่วง	"	"	คานที่ ๑.๓๕ ที่ ๒.๓๘ ที่ ๓.๔๒ ที่ ๔.ชำรุด	ไทย	ม.ศ. ๑๒๘๓	พระยาโบราณ ไทยพบวัดใหม่ จังหวัดอยุธยา อำเภอนครหลวง

บาณัชชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้ง ที่ก่อกำเนิด	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พิษณุโลก	สุโขทัย	ธานี	วัดป่ามะม่วง	กรุงเทพฯ ๑ หอพระสมุด ๑	ศิลาจารึก พระมหา สามีสังฆราช	ด้านที่ ๑.๒๔ ที่ ๒.๒๔ ที่ ๓.๒๔	มคธ	พ.ศ. ๑๘๐๕	
"	"	"	"	"	หลักศิลา	ด้านหน้า ด้านหลัง จารึก ข้างที่ ๑.๕๕ ข้างที่ ๒.๕๕	ไทย	ม. ศ. ๑๒๘๓	
"	"	"	วัดกระพังทอง	เดิม	หลักศิลา	ด้านหน้า จารึก ด้านข้าง ๕	"	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	วัดศรีชุม	"	จารึกรูปซาคก ๕๓ รูปที่ฝา ผนังถ้ำ	ไม่มีกำหนด	"	ม.ศ. ๑๒๐๐ —๑๓๕๐	รูปหนึ่งได้ส่งมาที่ กรุงเทพฯ ๑ เก็บ ไว้ที่ นิตยภัตพิพิธภัณฑ์ สถาน

บาณชีคิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดยวัน	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พิษณุโลก	สุโขทัย	ธานี	วัดเขมา	กรุงเทพ ฯ หอพระสมุด ฯ	หลักศิลา	ด้านหน้า ๕๓ หลัง ๓๘	ไทย	ไม่ปรากฏ	
”	”	”	วัดกำแพงงาม	”	”	ด้านหน้า ๓๓ ด้านข้าง ๓๗	” มคธ	”	
”	”	”	วัดพระเสด็จ	”	”	ด้าน ที่ ๓.๓๖ ที่ ๒.๓๐ ที่ ๓.๒๓ ที่ ๔.๒๘	ไทย	ม.ศ. ๓๔๔๐	
”	”	”	วัดข่าแดง	”	ใบเสมา	๓๔	ไทย	จ.ศ. ๗๖๘	
”	”	”	”	”	ใบเสมาแตก เหลือ	๓๕	”	จ.ศ. ๗๖๘	
”	”	”	”	”	ใบเสมา	๓๘	”	จ.ศ. ๗๖๘	

บัญชีศิลปจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดยรอบ	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พิษณุโลก	สุโขทัย	ธานี	เข้าใจว่า "พระบาทใหญ่"	กรุงเทพฯ ฯ หอพระสมุด ฯ	หลักศิลา	ค้ำหน้า ๓๓ ข้าง ที่ ๓.๒๘ หลัง ๒๖ ข้างที่ ๒.๒๓	ไทย	ประมาณ พ.ศ. ๓๓๐๐	
"	"	"	เมืองเก่า	กรุงเทพฯ ฯ วัดยวณิเวศ	จารึกที่ พระพุทธรูป	๗	มคธ	พ.ศ. ๓๘๗๐	
"	"	"	เข้าใจว่า "เมืองเก่า"	ไม่ปรากฏ	หลักศิลาแตก	๓	ไทย	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	"	กรุงเทพฯ ฯ หอพระสมุด ฯ	ใบเสมาจารึก	ประมาณ ๓๐	"	"	
"	"	"	"	"	หลักศิลาจารึก	ค้ำหน้า ๕๐ ๖๒ ๓๐ หลัง ประมาณ ๒๕ ๕๘	" มคธ ไทย	พ.ศ. ๗๖๖	

บาณชีศิลารีกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดยรอบ	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พิษณุโลก	สุโขทัย	ธานี	เข้าใจว่า “เมืองเก่า”	กรุงเทพฯ ๑ หอพระสมุด ๑	หลักศิลาจารึก	ค้ำหน้า ประมาณ ๕๐ หลังจารึก	ไทย	ไม่ปรากฏ	
”	”	”	”	กรุงเทพฯ ๑ วัดอินทาราม	”	๒๕	”	”	
”	สวรรคโลก	วังไม้ขาว	เข้าใจว่า “วัดมหาธาตุ”	กรุงเทพฯ ๑ พิพิธภัณฑสถาน	”	สามค้ำ ๓ ละ ๖๐	ไม่ชัด	”	
”	”	”	วัดเจ้าจันทร์	กรุงเทพฯ ๑ หอพระสมุด ๑	หลักศิลาแตก	ค้ำหน้า ๒๗ หลังประมาณ ๓๐	มคธ ไทย	”	
”	เพชรบูรณ์	เมือง	วัดมหาธาตุ	เดิม	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	เขมร	”	
”	”	วิเชียร	เมืองสิริเทพ	กรุงเทพฯ ๑ หอพระสมุด ๑	หลักเมือง	๖	สังสกฤต	ม.ศ. ๕๐๐ —๘๐๐	
มหาสารคาม	แพร์	เมือง	เมืองแพร์	เดิม	”	ประมาณ ๓๐	ไทย	ไม่ปรากฏ	

บัญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้งพบ	ที่ตั้งอยู่โดย	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
มหาราชบุรี	แพร์	เมือง	เมืองแพร์	โรงเรียน พิริยาลัย	หลักศิลา	๓๓	ไทย	จ.ศ. ๘๓๘	
"	"	เมืองล่อง	เมืองล่อง	กรุงเทพฯ ฯ หอพระสมุด ฯ	"	ค้ำหน้า ๕๓ หลังชำรุด ข้าง ๓	"	ไม่ปรากฏ	
"	ลำปาง	เกาะคา	วัดลำปางหลวง	เดิม	"	ค้ำหน้า ๒๓ หลัง ๘	"	จ.ศ. ๘๕๘	ในหอพระสมุด ฯ ยังมีตำนานเรื่องศิลา จารึกภาษาไทยที่วัด ลำปางหลวงอีกหลัก หนึ่ง จ.ศ. ๘๓๘ แต่ยังไม่พบ
"	"	"	"	"	"	ค้ำหน้า ๒๔ หลัง ๒๓	"	จ.ศ. ๘๓๕๘	
"	"	"	"	"	"	ค้ำหน้า ๓๐ หลัง ๓๓	"	พ.ศ. ๒๓๗๕ จ.ศ. ๘๓๘๔	
"	"	"	"	"	"	๓๘	"	จ.ศ. ๘๒๗๕	
"	"	"	"	"	ชิงหิน	๓๗	"	จ.ศ. ๘๒๐๓	

บาญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดยวัน	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
มหาสารคาม	ลำปาง	แม่ทะ	ถ้ำจอมธรรม ตำบลขุนคาก	นครลำปาง หน้าศาลากลาง	หลักศิลา	ด้านหน้า ๓๕ หลัง ๓๕	ไทย	จ.ศ. ๘๖๔	
"	น่าน	เมือง	วัดหลวง กลางเมือง	คุ้มเจ้าหลวงน่าน	"	ด้านหน้า ๒๓ หลัง ๒๓	"	จ.ศ. ๘๓๐	
"	"	"	วัดเมืองพง	วัดช้างค้ำ	"	๓๐	"	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	วัดช้างค้ำ	เดิม	"	ด้านหน้า ๓๗ หลัง ๓๗	"	"	
"	"	"	"	"	"	ด้านหน้า ๒๕ หลัง ๒๓	"	"	
"	"	"	"	เค้าย่าน	"	๒๕	"	ประมาณ ม.ศ. ๓๓๐๐	
ภูเก็ต	ตะกั่วป่า	กะปง	เขาพระนารายณ์ ตำบลเหล	วัดหน้าเมือง ตะกั่วป่า	เทวรูป พระนารายณ์	๖	ทมิฬ	ไม่ปรากฏ	

บาณชีลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดย	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
ราชบุรี	ราชบุรี	เมือง	ถ้าฤๅษีเขามู	เดิม	ฝาผนัง ใต้รูปพระ แสดงธรรมจักร	๓	เขมร หรือมอญ	ในราว ม.ศ. ๕๐๐ -๖๐๐	
"	เพชรบุรี	คลอง กระแซง	วัดโคก	"	จารึกที่ฐาน พระพุทธรูป	๕ ตัวอักษร	ไม่ชัด	ไม่ปรากฏ	
อุบลราชธานี	อุบล	เมือง	วัดควนออก	"	ใบเสมา	๒๒	ไทย	"	
"	"	เขื่องใน	บ้านขโมย	"	หลักศิลาจารึก	๒๓	เขมร	ม.ศ. ๘๐๐ -๑๐๐๐	
"	"	ฟ้าหยาด	บ้านขึงแก	"	กรอขประตู่	๓๖	สังสกฤต	ม.ศ. ๘๐๘	
"	"	สุวรรณวาริ	คันเทวกาปาก น้ำมูน	"	หลักศิลา	๖	"	ม.ศ. ๕๐๐ -๖๐๐	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	ถ้าภูหมาใน	"	กรอขประตู่	"	"	"	

บาณชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้งพบ	ที่ตั้งอยู่โดยวัน	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
อุบลราชธานี	อุบล	สุวรรณวาริ	ถ้ำภูหมาใน	เดิม	บรรดังกเทวรูป	๓	สังสกฤต	ม.ศ. ๕๐๐ — ๖๐๐	
”	ชุนธิ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	เมืองอุบล	หลักศิลา	๓๓	”	ม.ศ. ๘๐๐ — ๑๐๐๐	
”	”	อุทุมพรพิสัย	กำแพงใหญ่	เดิม	กรอบประตู ค้ำไม้	๒๓	เขมร	ม.ศ. ๘๖๕	
”	”	น้ำอ้อม	บ้านกระมัน	”	หลักศิลา	๓๕	”	ม.ศ. ๘๐๐ — ๑๐๐๐	
”	”	”	พนมกระบะ	”	กรอบประตู ค้ำไม้	๓๒	สังสกฤต	”	
”	สุรินทร์	เมือง	วัดชุมพล	ไม่ปรากฏ	หลักศิลาชำรุด	๒	”	ม.ศ. ๕๐๐ — ๖๐๐	

บัญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้งพบ	ที่ที่อยู่ที่เคยพบ	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
อุบลราชธานี	สุรินทร์	เมือง	ปราสาท ตาเมียนไทร	เดิม	หลักศิลา	ด้านที่ ๓.๒๔ ที่ ๒.๒๔ ที่ ๓.๒๔ ที่ ๔.๒๒	สังสกฤต	ม.ศ. ๓๓๐๘	
"	"	"	ปราสาท ตาเมียนอม	"	"	ด้านหน้า ๒๐ หลัง ๒	เขมร	ม.ศ. ๘๐๐ — ๓๐๐๐	
"	"	ศรีขรภูมิ	ปราสาท สโหลยม	"	กรอบพระ ด้านใต้	๒๐	ไทย	ไม่ปรากฏ	
ร้อยเอ็ด	ร้อยเอ็ด	เมือง	หินกอง	"	หลักศิลา	๕	สังสกฤต	ม.ศ. ๘๐๐ — ๓๓๐๐	
"	"	สุวรรณภูมิ	คูอาราม	"	"	ด้านหน้า ๓๐ หลัง ๕ ข้าง ๓๘	ไม่ชัด	ไม่ปรากฏ	
"	มหาสารคาม	โคกพระ	วัดสุวรรณวาส	"	จารึกตั้งผนัง ที่หน้าพระพุทธรูป	๒	ไทย	"	

บาณชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดย	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
ร้อยเอ็ด	กาฬสินธุ์	ภูผามาศ	บ้าน	เดิม	หลักศิลา	๒	สังสกฤต	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	หัวหลักทอก	"	หลักศิลา มีรูปภาพ	๒	"	"	
พายัพ	เชียงใหม่	เมือง	ประตูกำแพง เมือง	"	ถูกขุดมาก่อนสร้าง กำแพงเมือง	๕	ไทย	จ.ศ. ๓๓๘๐	
"	"	"	วัดเจ็ดยอด	"	หลักศิลา	๒๕	"	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	"	"	"	ด้านหน้า ๖ หลัง ๗	"	จ.ศ. ๘๘๕	
"	"	"	"	"	"	๘	"	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	วัดพระสิงห์	"	"	ด้านหน้า ๑๘ หลัง ๕	"	จ.ศ. ๓๓๗๓	
"	"	"	"	"	แผ่นไม้	ด้านหน้า ๒๕ หลัง ๓๘	"	ไม่ปรากฏ	

บาญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดยรอบ	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พายัพ	เชียงใหม่	เมือง	วัดเชียงมั่น	เดิม	หลักศิลา	ด้านหน้า ๓๔ หลัง ๓๖	ไทย	จ.ศ. ๘๕๓	
"	"	"	วัดสุพรรณ	"	"	ด้านหน้า ๒๒ หลัง ๒๘	"	พ.ศ. ๒๐๕๒ ม.ศ. ๓๔๒๒ จ.ศ. ๘๖๒	
"	"	"	วัดบ้านฝาง	"	"	๒	"	จ.ศ. ๘๕๓	
"	"	"	วัดสิริเกิด	"	"	ด้านหน้า ๓๘ หลัง ๓๘	"	จ.ศ. ๓๓๖๓	
"	"	"	วัดเกษ	"	"	ด้านหน้า ประมาณ ๔๕ ซีก หลัง ๕๐	"	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	วัดเกาศอบ	ศาลากลาง เชียงใหม่	"	๓๔	"	"	

บาณชีศิลจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้ง ที่อยู่	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
..	เชียงใหม่	เมือง	วัดลำเชียง	เดิม	หลักศิลา	ด้านหน้า ๒๓ หลัง ๒๒	ไทย	จ.ศ. ๘๕๔	
..	..	..	วัดโอบสถบ้านบ่อ	..	..	ด้านหน้า ๓๓ หลัง ๘	..	ไม่ปรากฏ	
..	..	..	วัดลำคำชมพู	..	..	ด้านหน้า ๓๐ ด้านหลัง เป็นรูปยันต์	..	..	
..	..	..	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	๓๓	..	จ.ศ. ๘๕๘	พิมพ์ในสมุดมิลิอง ปาวีเบอร์ที่ ๒๘
..	..	..	..	..	..	๓๕	..	ไม่ปรากฏ	มิลิองปาวี เบอร์ที่ ๒๘
..	..	..	..	..	..	๒๓	..	จ.ศ. ๘๕๗	มิลิองปาวี เบอร์ที่ ๓๐
..	..	..	..	..	..	๓๗	..	ไม่ปรากฏ	มิลิองปาวี เบอร์ที่ ๓๐
..	..	จอมทอง	วัดศรีจอมทอง	วัดพระธาตุ จอมทอง	หลักศิลา	ด้านหน้า ๓๒ หลัง ๓๔	..	จ.ศ. ๘๓๘	

บานัญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้ง ที่พบ	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พายัพ	เชียงใหม่	จอมทอง	วัดศรีจอมทอง	วัดพระธาตุ จอมทอง	หลักศิลา	ด้านหน้า ๒๘ หลัง ๒๗	ไทย	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	คายน้อย	เค็ม	"	๒๘	"	จ.ศ. ๘๑๘	
"	ลำพูน	เมือง	มมตวันออก เฉียงเหนือของ วัดพระธาตุ	ที่พบ ที่วัดพระธาตุ	"	ด้านหน้า ๓๒ หลัง ๓๘	"	จ.ศ. ๘๖๒	
"	"	"	มมตวันตก เฉียงเหนือของ วัดพระธาตุ	"	หลักศิลาแตก	ด้านหน้า ๓๒ หลัง ๓	"	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	"	"	"	ด้านหน้า ๓๕ หลัง ๓	"	"	
"	"	"	วัดแสนเข้าห่อ	ที่พบ ที่วัดพระธาตุ	หลักศิลา	๓๕	มอญ	"	ศิลาจารึกหลักนี้ได้พบที่วัดคือเมืองแต่มีผู้ใจได้ว่ามาจากวัดแสนเข้าห่อซึ่งบัดนี้รกร้างไปหมดแล้ววัดแสนเข้าห่อตั้งอยู่ต่างเมือง

บาญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดยวัน	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พายัพ	ลำพูน	เมือง	วัดมหาวัน	พิพิธภัณฑ์ วัดพระธาตุ	หลักศิลา	ด้านหน้า ๒๒ ข้างที่ ๑.๒๓ ,, ๒.๒๐	มอญ	ไม่ปรากฏ	
”	”	”	วัดกู่กู่	”	”	๘	”	”	
”	”	”	”	”	”	ด้านหน้า ๑๐ ๑๒ ๒๑ ๒๒ หลัง ๑๘	มคธ มอญ ”	”	
”	”	”	วัดบ้านหลุย	”	”	ด้านหน้า ๑๖ หลัง ๑๖	”	”	
”	”	”	วัดคันแก้ว	”	”	ประมาณ ๘	”	”	
”	”	”	วัดกอน	”	หลักศิลา	ด้านหน้า ๖ ๑๑ ๒๑ ๒๒ หลัง ๑๗	มคธ มอญ ”	”	

บาญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดย	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พายัพ	ลำพูน	เมือง	วัดพระยืน	เดิม	หลักศิลา	ด้านหน้า ๓ ๓๘ หลัง ๕๐	มคธ ไทย	จ.ศ. ๗๓๒	
"	"	"	วัดสันมค่า	พิพิธภัณฑ วัดพระธาตุ	"	ด้านหน้า ๓๕ หลัง ๓๘	"	จ.ศ. ๘๕๐	
"	"	"	วัดหนองหนาม	"	"	ด้านหน้า ๓๘ หลัง ๓๘	"	จ.ศ. ๘๕๓ พ.ศ. ๒๐๐๐	
"	"	"	วัดถนน ตำบลยาเสวรา	"	"	๓๖	"	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	บ้านมะค้ำเต่า	ไม่ปรากฏ	"	๓๕	"	"	ได้พิมพ์อยู่ในสมุด มิสลือองปาวี เบอร์ที่ ๑๘
"	เชียงใหม่	"	วัดพระสิงห์หลวง	"	พระบาท พระเจ้ามังราย	๓	มคธ	"	
"	"	"	วัดเจ็ดยอด	"	หลักศิลา	ด้านหน้า ๒๒ หลัง ๒๐	ไทย	จ.ศ. ๘๖๒	

บัญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พายัพ	เชียงราย	เมือง	วัดพระเมืองแก้ว	เดิม	หลักศิลา	ด้านหน้า ๘ หลัง ๘	ไทย	จ.ศ. ๘๐๐ — ๓๐๐๐	
"	"	"	คอกยถาพระ	"	"	ด้านหน้า ๓๖ หลัง ๖	"	จ.ศ. ๘๕๖	
"	"	"	วัดเจ็ดยอด	"	"	ด้านหน้า ๒๓ หลัง ๓๖	"	จ.ศ. ๘๖๔	
"	"	"	"	"	"	ด้านหน้า ๘ หลัง ๓๔	"	จ.ศ. ๘๕๘	
"	"	"	ไม่ปรากฏ	โรงพยาบาล คณะมิสชันนารี เชียงราย	"	ด้านหน้า ๓๕ ๓๘ หลัง ๓๐	มคอ ไทย ไทย	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	"	ไม่ปรากฏ	"	๓๓	"	จ.ศ. ๘๘๗	
"	"	"	"	"	"	๒๐	"	ไม่ปรากฏ	

บาญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้ง ที่พบ	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
พายัพ	เชียงใหม่	เมือง	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	หลักศิลา	ด้านหน้า ๓๐ หลัง ๓๖	ไทย	จ.ศ. ๘๒๓	
"	"	เมืองพะเยา	"	"	"	ด้านหน้า ไม่ปรากฏ ด้านหลัง ๒๒	"	จ.ศ. ๘๐๐ - ๓๐๐๐	
"	"	เชียงใหม่	วัดป่าสัก	กรุงเทพฯ ฯ หอพระสมุด ฯ	"	ด้านหน้า ๓๗ หลัง ๓๓	"	จ.ศ. ๘๕๗	
"	แม่ฮ่องสอน	บ้าน	เมืองบ้าน	เดิม	หลักศิลาแตก	ด้านหน้า ๘ หลัง ๓๗ ข้าง ๘	"	จ.ศ. ๘๕๓	
อุดร	หนองคาย	เมือง	วัดศรีบุญเรือง	"	หลักศิลา	๓๕	"	จ.ศ. ๘๗๐	
"	"	"	วัดผ้าขาว	"	"	๓๕	"	จ.ศ. ๘๒๒	
"	"	"	วัดจอมมณี	"	"	๒๓	"	จ.ศ. ๘๓๗	

บาญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดยวัน	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
อุดร	หนองคาย	มีชัย	วัดพะโค	เดิม	พระพุทธรูป	๗	ไทย	ไม่ปรากฏ	
"	"	ท่าข่อย	วัดน้ำโมง	"	หลักศิลา	๒๗	"	"	
"	"	"	วัดชะประทุม	"	ไม่ปรากฏ	ประมาณ ๗ ซ้ำรูป	ไม่ชัด	"	
"	"	"	วัดพระแก้วศรีเชียงใหม่	"	หลักศิลา	ด้านหน้า ๓๕ หลัง ๓๖	ไทย	"	
"	"	"	วัดศิลาเลข	"	"	ประมาณ ๓๐	"	"	
"	"	"	วัดศรีสุพรรณ	"	"	๓๗	"	"	
"	"	โพนพิสัย	วัดมณีโคก	"	"	ด้านหน้า ๓๒ หลัง ๓๘	"	"	วัดนิกกร์เวียง
"	"	"	วัดหลวง	"	"	ด้านหน้า ๒๘ หลัง ๒๘ ข้างประมาณ ๒๐	"	"	

บาญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดยวัน	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
อุดร	หนองคาย	โพนพิสัย	วัดสิริมงคล	เดิม	หลักศิลา	ด้านหน้า ๓๓ หลัง ๓๓	ไทย	ไม่ปรากฏ	วัดศรีบุญเรือง ก็เรียก
"	"	"	วัดดินตุง	"	"	ด้านหน้า ประมาณ ๓๕ หลัง ๖	"	"	
"	"	"	"	"	"	ด้านหน้า ๓๕ หลัง ๓๓	"	"	
"	"	"	วัดบ้านแดนเมือง	"	"	๒๗	"	"	
"	"	"	"	"	"	ด้านหน้า ๒๓ หลัง ๓๘	"	จ. ก. ๘๘๒	
"	นครพนม	หนองบก	วัดแก่งเมือง	"	"	ด้านหน้า ๒๓ หลัง ๓๓	"	ไม่ปรากฏ	
"	"	"	ตำบลอาตุพนม	"	ประตูควนออก ของวิหารทิศใต้	-๖ แห่ง ๆ ละ ๓๕	"	"	

บาณฐิติลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้งอยู่โดยวัน	ลักษณะ	จำนวนบรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
อุดร	นครพนม	ธาตุพนม	ตำบลธาตุพนม	เดิม	หินฝังที่บรรลึงก์ ของวิหาร ทิศตะวันออก	๓๘	ไทย	จ.ศ. ๘๗๖	
"	"	ท่าอิฐ	วัดกลาง เมืองชัยบุรี	"	หลักศิลา	๓๓	"	พ.ศ. ๒๓๘๖	
"	"	"	วัดใต้เมืองชัยบุรี	"	ศิลาแตก ๒ ซีก ซีก ๑ อีกซีก ๑	๓๘ ๒	" "	พ.ศ. ๒๓๕๗	
"	สกลนคร	ธาตุเชิงชุม	เมืองสกลนคร	"	กรวยประตู บ้านเหนือ	๓๒	เขมร	ม.ศ. ๓๐๐๐ — ๓๓๐๐	
"	เลย	บ้านชัย	วัดพระธาตุ	เมืองฮานอย พิพิธภัณฑสถาน วิทยาลัยฝรั่งเศส	หลักศิลา แตก ๒๖ ซีก	ด้านหน้า ๒๘ หนังสือลาว หลัง ๒๗ หนังสือขอม	ไทย	ม.ศ. ๑๔๘๒	

บัญชีศิลาจารึกต่าง ๆ

มณฑล	จังหวัด	อำเภอ	ที่ตั้ง	ที่ตั้ง ที่อยู่มาก่อน	ลักษณะ	จำนวน บรรทัด	ภาษา	ศักราช	หมายเหตุ
อุตร	เลย	เชียงคาน	ภูห้อยผาเหลน	ไม่ปรากฏ	หินแตก ๓ ซีก	ซีกที่ ๓๐๖ ,, ๒๐๒ ,, ๓๐๓	ไทย	ไม่ปรากฏ	
ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	กรุงเทพ ฯ วัดพระแก้ว	เสาหิน ๘ เหลี่ยม	๔	เขมร	ม.ศ. ๓๒๓๘	
”	”	”	”	กรุงเทพ ฯ วัดบวรนิเวศ	”	๔	”	ไม่ปรากฏ	
”	”	”	”	กรุงเทพ ฯ หอพระสมุท	ก้อนหิน แตกเหลือ	๖	สังสกฤต	”	ได้มาจากอยุธยา พิพิธภัณฑ์
”	”	”	”	อยุธยาพิพิธภัณฑ์	หลักศิลา	ด้านหน้า ๖ หลัง ๗	ไม่ชัด	”	

หลักที่ ๑

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง

หลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงเป็นศิลาเรียบสูง ๑ เมตร ๓๓ เซนติเมตร มีจารึกทั้ง ๔ ด้าน สูง ๕๘ เซนติเมตร กว้าง ๓๕ เซนติเมตร ด้านที่หนึ่งมี ๓๕ บรรทัด ด้านที่สอง ๓๕ ด้านที่สาม ๒๗ ด้านที่สี่ ๒๗ บรรทัดของศิลาจารึกหลักนี้ ได้เล่าไว้ในคำนำโดยสังเขปครั้งหนึ่งแล้ว ในหนังสือกล่าวโดยพิสดาร คือ ในหนังสือเทศนาพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ๔ รัชกาล ในกัณฑ์พระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๓๐๖-๗ กล่าวว่

“ บรมเสง เบญจศก จุลศักราช ๑๓๘๕ (พ.ศ. ๒๓๗๖) เสด็จไปประพาสเมืองเหนือ นมัสการเจดีย์สถานต่าง ๆ ไปโดยลำคัษประทัยเมืองสุโขทัย เสด็จไปเที่ยวประพาสพบแผ่นดินศิลา (พระแท่นมนังศิลา) แท่นหนึ่ง เขาก่อไว้ริมเนินปราสาทเก่าหักพังอยู่เป็นต้นขัณถกถวเเกรงของหม่อมหาชน ถ้ายทคลไม่เคารพบเกรกรายเข้าไปใกล้ ให้เกิดเจ็บไข้ไม่สบาย ทอคพระเนตรเห็นแล้วเสด็จตรงเข้าไปประทัยณแท่นศิลานั้น ก็มีใคมีอนตรายสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยอำนาจพระบารมี เมื่อเสด็จกลับขัณถวเเกรงให้ชลดลงมา ก่อเป็นแท่นไว้ทวศราชาธิวาส ครั้นภายหลังได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัคิแล้ว คำรัสสั่งให้นำไปไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หนึ่งทรงได้เสาศิลาจารึกขัณถวเเกรงเสงหนึ่ง จารึกอักษรไทยโบราณเสง ๑ ซึ่งตั้งไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น ”

ที่พบศิลาจารึกหลักนี้ไม่ปรากฏ ช้พเจ้าคิคว่าศิลาจารึกหลักนี้คงอยู่ใกล้ ๆ กับพระแท่นมนังศิลา เพราะในคำศิลาจารึกหลักนี้ ด้านที่สามมีกล่าวถึงพระแท่นมนังศิลา ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าคิคว่าศิลาจารึกหลักนี้จะได้จารึกในเวลาฉลองพระแท่นนั้น เพราะฉนั้นศิลาจารึกหลักนี้คงจะอยู่ใกล้ ๆ กับพระแท่นนั้น คือบนเนินปราสาทนั้นเอง พระแท่นนั้นเมื่อเฮาลงมากรุงเทพ ฯ แล้วเคิมเฮาไว้ทวศราชาธิวาส ก่อทำเป็นแท่นที่ประทัยไว้ตรงใต้ต้นมะขามใหญ่ข้างหน้าพระอุโบสถ

ภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสวยราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ โปรดให้เฮามาก่อแท่นประคิษฐานไว้ที่หน้าวิหารพระคันธารราชู ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อยู่มาจนในรัชกาลปัจจุบันนี้ เมืองารพระราชพิชบรมราชาภิเษกสมโภชใน พ.ศ. ๒๔๕๔ จึงโปรดให้ย้ายไปทำเป็นพระแท่นเศวตฉัตรราชบัลลังก์ ประคิษฐานไว้ ในพระที่นั่งสุลิตมหาปราสาท ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้

ส่วนหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาประทับอยู่ณวัดบวรนิเวศ โปรดให้ส่งหลักศิลานั้นมาด้วย

ภายหลังเมื่อได้เสวยราชย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ย้ายจากวัดบวรนิเวศเขาเข้าไปตั้งไว้ที่ศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ช่างวันเหนือพระอุโบสถ หลังที่สองนี้แต่ทางตะวันตก อยู่ณที่ต่อมาชานานจนปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ จึงได้ย้ายเขามารวมไว้ที่หอพระสมุดฯ

เรื่องหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงที่นักปราชญ์ชาวยุโรปได้แต่งไว้ในหนังสือต่าง ๆ นั้นมีอยู่ในงานวิจัยที่นำภาษาฝรั่งเศสแล้ว ส่วนที่นักปราชญ์ไทยแต่งขึ้นไว้ได้เคยพิมพ์ในหนังสือวิจารณ์ญาณเล่มที่ ๖ หน้า ๓๕๗๔ ถึง ๓๕๗๗ ในหนังสือเรื่องเมืองสุโขทัย ในหนังสือพระราชนิพนธ์เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงแลในประชุมพระราชพงศาวดารภาคที่ ๑

เรื่องทมิในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงนั้นแบ่งออกได้เป็นสามตอน ตอนที่ ๑ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๑ ถึง ๑๘ เป็นเรื่องพ่อขุนรามคำแหงเล่าประวัติของพระองค์ตั้งแต่ประสูติจนได้เสวยราชสมบัติใช้คำว่า “กู” เป็นพิน ตอนที่ ๒ ไม่ได้ใช้คำว่า “กู” เลย ใช้คำว่า “พ่อขุนรามคำแหง” เล่าเรื่องประพาศิเหตุต่าง ๆ แลธรรมเนียมในเมืองสุโขทัย เรื่องสร้างพระแท่นมนังศิลาเมือ ม.ศ. ๑๒๓๕ เรื่องสร้างพระมหาธาตุเมืองศรีสัชชนาลัย เมือ ม.ศ. ๑๒๐๗ แลที่สักการะพระพิษณุทิวักษรไทยชนเมือ ม.ศ. ๑๒๐๕ ตอนที่ ๓ ตั้งแต่ด้านที่ ๕ บรรทัดที่ ๑๒ ถึงบรรทัดสุดท้าย เข้าใจว่าได้จารึกภายหลังหลายปี เพราะตัวหนังสือไม่เหมือนกับตอนที่ ๑ แลที่ ๒ คือตัวพยัญชนะลยกว่าทั้งสระที่สักร่างกันบ้าง ตอนที่ (ที่ ๓) เป็นคำสรรเสริญแลขอพระเกียรติคุณพ่อขุนรามคำแหง แลกล่าวถึงอาณาเขตเมืองสุโขทัยที่แผ่ออกไปในครั้งกระโน้น

ผู้แต่งศิลาจารึกนี้ เห็นจะเป็นพ่อขุนรามคำแหงทรงแต่งเอง ถ้ามีคนอื่น ก็คงตรัสสั่งให้แต่งจนแลจารึกไว้ มูลเหตุที่ให้จารึกไว้ คือเมือ ม.ศ. ๑๒๖๕ ได้สักการะถือนพระแท่นมนังศิลา ประโยชน์ของพระแท่นมนังศิลานั้น คือ ในวันอุโบสถพระสงฆ์ได้ใช้นั่งสวดพระปาติโมกข์แลแสงกรรม ถ้าไม่ใช้วันอุโบสถ พ่อขุนรามคำแหงได้ประทับนั่งพระราชทานราชวาทแก่ข้าราชการบริพารแลประชาราษฎรทั้งปวงที่มาเฝ้า แลเมือปี ม.ศ. ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๑๘๓๕) นั้น เป็นปีที่สำคัญมากในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง เพราะเป็นครั้งแรกที่ได้แต่งราชทูตไปเมืองจีน

คำจารึก

ตอนที่ ๑

- (๑) พู่ก ชี สร นทรา ทตย แม่ ก ชันนาง เสอง พู่ก ชันบาน เมอง
 (๒) ุตี พันอ่อง ท่อง คยว ทำ คน ผู้ชาย สาม ผู้หญิง โสง พู่ก เผอ
 (๓) อู ผู้ชาย ตาย จาก เผอ ตยม แม่หญิง เลก เม่ออู ก ชัน ให้ญ ได้
 (๔) สบ เก้า เข้า, ขน สาม ขน เจ้า เมอง ฉอตมา ที่ เมอง ตาก พู่ก ไป รบ
 (๕) , ขน สาม ขน หว ช้าย, ขน สาม ขน ขบบ มา หว ขว, ขน สาม
 (๖) ขน เก่ลอน เข้า ไฟร์ ฝ่า หน้า ใส พู่ก หน ญญา ยพาย จแจ
 (๗) (ก) บ หน ก ชี ช้าง เนกพล ก ขบบ เข้า ก่อน พู่ก ก ฎ
 (๘) (ช้า) ง ด้วย, ขน สาม ขน คน กู พัง ช้าง, ขน สาม ขน ตว ชี
 (๙) มาส เมอง แพ้, ขน สาม ขน พ่าย หน พู่ก จัง ชัน ชู่ก
 (๑๐) ชี พระราม ค้แห่ง เพ่ออู กู พัง ช้าง, ขน สาม ขน เม่อ
 (๑๑) อ ช้ว พู่ก ก บิเรอ แก่ พู่ก ก บิเรอ แก่ แม่ กู ก ได้ ตว
 (๑๒) ี เนื้อ ตว ปลา ก เอา มา แก่ พู่ก กู ได้ ี หมาก สี่ หมาก หว
 (๑๓) ี นอนน ไค กน อร่อย กน ี ตู ก เอา มา แก่ พู่ก กู ไป ี ต
 (๑๔) ี หนง วง ช้าง ได้ กู เอา มา แก่ พู่ก กู ไป ที่ บ้าน ที่ ี เม
 (๑๕) ี อง ได้ ช้าง ได้ งวง ได้ บิว ได้ นาง ได้ ี เงอน ได้ ทอง กู เอา
 (๑๖) ี มา เวน แก่ พู่ก กู พู่ก ตาย ญง ี พู่ก กู พรำ บิเรอ แก่ ี พ
 (๑๗) ี ก ฎ ี บิเรอ แก่ พู่ก ี พู่ก ตาย ี จัง ได้ ี เมอง แก่ กู ทง
 (๑๘) (ก) ี ี เม่อ อ ช้ว พู่, ขน ราม ค้แห่ง เมอง, ษก โขไท ี น ี ต ใน น้ำ
 (๑๙) (ี ม) ี ปลา ใน น้ำ ี เม่อ เข้า เจ้า เมอง บิ เอา จกอบ ใน ไฟร์ ี ต ทาง ี เพ
 (๒๐) (อ) ี ี ี จง วว ไป คำ ี ชี มา ไป ชาย ไคร จกก ไคร คำ ช้าง คำ ไค (ร)
 (๒๑) ี จกก ไคร คำ มา คำ ไคร จกก ไคร คำ ี เงอน คำ ทอง คำ ไฟร์ ี ี หน้า ี ไส
 (๒๒) ี ี ลก เจ้า ลก, ขน ี ี ไค แล ี ี ตาย หาย กว อ ยาว ี (รอ) ี น ี ี เช่อ

- (๒๓) เลื้ออ ค้ำ มน นข้าง ชู ลก ี่ มขย ี่ ยข เจ้า ไพร ฝ้ำ ข้ำ ไท บ้ำ
- (๒๔) หมาก บ้ำ พล ฝ้ำ เชื้อ อ มน น ไว้ แก่ ุ ลก มน น ี่ ส้น ไพร ฝ้ำ
- (๒๕) ุ ลก เจ้า ุ ลก ุ ขน ี่ ฝ้ แล้ ี่ ผด แผลก แสก ว้าง กน น สว น ุ ด
- (๒๖) แท้ แล้ ี่ จ้ง แล้ง ความ (แ) ก ี่ ขา ด้วย ี่ ช้ บ ี่ เจ้า ุ ลก ก มก
- (๒๗) ุ ลก ช้อ น เหน เจ้า ก่าน บ ี่ ไคร ี่ พน เหน ี่ สน ก่าน บ ี่ ไคร ี่ เถอ
- (๒๘) ด คน ไค ี่ ช้ ข้าง มาหา พำ เมือง มา ุ ลก ช้อ ย ี่ เหน อ ี่ เพื่อ
- (๒๙) อุก ี่ มน น บ ี่ ม ข้าง บ ี่ ม ม่า บ ี่ ม บ ี่ ว บ ี่ ม นาง บ ี่ ม ี่ เง (อ)
- (๓๐) น บ ี่ ม ทอง ให้ แก่ มน น ช้อ ย มน น ตวง เปน บ้าน เปน ี่ เมอ
- (๓๑) ง ไค้ ข้ำ ี่ (ส) อก ข้ำ ี่ เสอ อ หว ุ พ้ง หว ุ รบ ก ี่ ค บ ี่ ข้ำ บ ี่ ตใน
- (๓๒) ปัก ุ ปล ี่ ม ก ี่ ดง อนน ี่ ถ้ง แขนว ไว้ หัน น ไพร ฝ้ำ หัน น
- (๓๓) ปก กลางบ้าน กลาง ี่ เมือง ี่ ม ถ้อย ี่ ม ความ เจบ ถ้อย
- (๓๔) (ช้) อง ใจ มน น จก ก ก ี่ ลาว ี่ เง เจ้า ี่ เง ุ ขน บ ี่ ไร่ ี่ ไป ลน น ก
- (๓๕) ี่ ดง อ (น) น ก่าน แขนว ไว้ ฝ้ ุ ขน ราม ค ี่ แหง เจ้า ี่ เมือง ไค้

วัง ี่ เหว = ๑๗๑.
 อาแม่ = ๒๖
 ๗.

ตำานที่ ๒

- (๑) ี่ ญน รย (ก ี่) มอ อ ตาม สว น ความ แก่ มน น ด้วย ี่ ช้ ไพร ใน
- (๒) (ี่ เม) อง ุ สก ุ โข ไท ี่ นี้ จ้ง ช้ ส้าง บ้ำ หมาก บ้ำ พล ท่ว ี่ เมอ
- (๓) ง ี่ นี้ ุ ทก แห่ง บ้ำ พรว ก ี่ หลาย ใน ี่ เมือง ี่ นี้ บ้ำ ลาง
- (๔) ก ี่ หลาย ใน ี่ เมือง ี่ นี้ หมาก ม่วง ก ี่ หลาย ใน ี่ เมือง ี่ นี้
- (๕) ห (มา) ก ขาม ก ี่ หลาย ใน ี่ เมือง ี่ นี้ ไคร ส้าง ไค้ ไว้ แก่ มน น
- (๖) กลาง ี่ เมือง ุ สก ุ โข ไท ี่ นี้ ี่ ม น้ำ ตร พงง โงย ี่ ส ี่ ส ี่ ก ี่ น ี่ ด
- (๗) ... (ุ) ง ี่ ก น น้ำ โขง ี่ เม่อ แล้ง รบ ี่ เมือง ุ สก ุ โข ไท ี่ นี้ ตร
- (๘) ุ บ (ร) ไค้ สาม พน น ี่ ค ี่ ร้อย วา คน ใน ี่ เมือง ุ สก ุ โข ไท ี่ นี้
- (๙) มก (ก) ทาน มก ก ทรง ี่ สด มก ก โอย ทาน ฝ้ ุ ขน ราม ค ี่ แหง
- (๑๐) เจ้า ี่ เมือง ุ สก ุ โข ไท ี่ นี้ ทรง ขาว น ี่ ขาว เจ้า ท่วย บ ี่ ว ท่วย น

- (๑๑) งูล (ก) เจ้า ลูก ขน ทง ช่น ทง หลาย ทง ผู้ชาย ผู้หญิง
 (๑๒) ฝูง (ท) วย มี สรธา ใน พระพุทธศาสนา ทรง สล เมื่อ อพรน
 (๑๓) ษา, ทก คน เมื่อ อ โอก พรนษา กราน กิ ถน เดือน ด้ง ัจ
 (๑๔) ง แล้ว เมื่อ อ กราน กิ ถน มี พน บั ยย มี พน หนัก มี
 (๑๕) พน ดอก ไม้ มี หมอน ด้ง หมอน โนน บั ร์ พาร กิ ถน โอ
 (๑๖) ย ทาน แล ี่ ป แล ี่ ญบ ถ่าน ไป สด ญตค กิ ถน ด้ง อ
 (๑๗) ไร ัญก ุ พน เมื่อ อ จกก เข้า มา วย รยง กนแ แล ี่ ไร
 (๑๘) ัญก (ุ พ) น เท้า หวว ลาน คั บงคั ถลอย ด้วย สยง พาด สยง ี่ พ
 (๑๙) น สยง ี่ เลื่อน สยง ขบบ ไคร จกก มกก ี่ เลื่อน ี่ เลื่อน ไกร จ
 (๒๐) กก มก (ก) หวว หวว ไคร จกก มกก ี่ เลื่อน ี่ เลื่อน ี่ เมอง ุ ส
 (๒๑) กโข ไท ี่ น ี่ มี ี่ ส ี่ ปาก (ป) ต หลวง ี่ ยน ญอม กน สยค กนแ
 (๒๒) เข้า ุ ต ี่ ทาน ี่ เผา ทัย (น) ี่ ทาน ี่ เหลน ี่ ไฟ ี่ เมอง ุ สโข ไท ี่ น ี่
 (๒๓) ี่ มี ี่ ฎัง จกก แดก กถ (ง) ี่ เมอง ุ สโข ไท ี่ น ี่ มี ี่ พหาร ี่ มี
 (๒๔) พระพุทธ ุ รูปทอง ี่ มี พระ อัญฐาร ี่ มี พระ (พ) ุ ธ ุ รูป
 (๒๕) ี่ มี พระพุทธ ุ รูป อนน ี่ ให้ ี่ ญ ี่ มี พระพุทธ ุ รูป อนน
 (๒๖) ราม ี่ มี ี่ พหาร อนน ี่ ให้ ี่ ญ ี่ มี ี่ พหาร อนน ราม ี่ มี ี่ บ ี่
 (๒๗) ุ คร ี่ น ี่ ส ี่ ไ... ค ี่ มี (ี่ ถร) มี มหาเถร ี่ เบื่อง ตวนน ตก
 (๒๘) ี่ เมอง ุ สโ (ข โท) ี่ น ี่ มี (ี่ ไร) ุ ญญก ี่ พุ ุ ขนรามค ี่ แหง ก ี่ ทำ
 (๒๙) โอย ทาน ี่ แก ี่ มหาเถร ส (งงม) ุ ราช ี่ ปราชญ ุ รชน ี่ ฅบ ี่ บ คก ไคร
 (๓๐) หลวลก กว ี่ บ ี่ ุ คร ใน ี่ เมอง ี่ น ี่ ทก กน ุ ลก ี่ แล ี่ เมอง ี่ สรธ
 (๓๑) รนมราช มา ี่ (น ก) ี่ ดาง อ ี่ ญญก ี่ มี ี่ พหาร อนน ี่ ด้ง มน
 (๓๒) ี่ ให้ ี่ ญ ี่ สงงาม แก ี่ ี่ มี พระอัญฐาร ี่ ส อนน ี่ ด้ง ุ ลก ี่ อย
 (๓๓) ี่ น ี่ เบื่อง ตวน (น) ี่ โอก ี่ เมอ (ง) ุ ส (โ) ี่ ข โท ี่ น ี่ มี ี่ พหาร ี่ มี ี่ บ ี่ ุ คร
 (๓๔) ี่ มี ี่ ท ี่ เต หลวง (ี่ มี ี่ บ ี่) ี่ ำ ี่ มาก ี่ บ ี่ ุ พล ี่ มี ี่ ไร ี่ มี ี่ น ี่ ี่ ถน ี่ ถ่าน
 (๓๕) ี่ มี ี่ บ้าน ี่ ให้ ี่ ญ ี่ บ ี่ ำ (น) ี่ ลก ี่ มี ี่ บ ี่ ำ ม (ี่ ว) ี่ ง ี่ มี ี่ บ ี่ ำ ขาม ี่ ดงาม ี่ ฎง แก ี่ ถ

๒
ตอนที่ ๓

- (๑) (ง)...เมือง ตนนอน เมือง สโขไทนี้ มตลาดป
- (๒) (สา)นี้ มพระอนนี้ มปราสาทนี้ มป่าหมากพร้าวป่าหมาก
- (๓) ลางนี้ มไร่นานี้ มถันถ่านนี้ มบ้านใหญ่บ้านเล็ก
- (๔) องหวอนอนเมือง สโขไทนี้ มูกดี พหารูปูคร
- (๕) อยนี้ มสดงสนี้ มป่าพร้าวป่าลางนี้ มป่าม่วงป่าขาม
- (๖) นี้ มน้ำโคกนี้ มพระข พงี ผเทพดาในเขาอนนนั้น
- (๗) เปนใหญ่กว่าทุกผีในเมื่อนี้ ขนผู้ใดก็เมือง
- (๘) สโขไทนี้ แลให้วัดปลุกเมืองนี้ ท้องเมือง
- (๙) นี้ ดีผู้ให้วัดปลุกผีในเขาอนนนี้ คุ่ม
- (๑๐) เกรงเมืองนี้ หาย ๑๒๑๔ สกูปมโรงพู่ ขนรามก
- (๑๑) แหงเจ้าเมือง สรสขชนนาไล สโขไทนี้ ปลุกไม้ตา
- (๑๒) นี้ นี้ ได้ สบ ศเจ้า จึงให้ ช่างฟันน ขदार หน ฎึง หว่าง
- (๑๓) กลางไม้ตานี้ นวนนี้ เดือน คบบี้ เดือน โอก แแปดวนนวน
- (๑๔) นี้ เดือน เตมี้ เดือน บ้าง แแปดวนน ฝงูปูคร เทรมหาเอร
- (๑๕) ริช้น ฌึง หนอ ขदार หน สดธรรม แก้อบาสกุฝ
- (๑๖) งท่วย จำ สล ผู้ ไซ้ วนน สดธรรม พู่ ขนรามกแกหง
- (๑๗) เจ้าเมือง สรสขชนนาไล สโขไท ช้น ฌึง หนอ ขดา
- (๑๘) ริหน ให้ ฝงท่วย ลกเจ้า ลก ขน ฝงท่วย ถบ้านถ
- (๑๙) เมือง กนนวนนนี้ เดือน คบบี้ เดือน เตมี้ ท่าน ฌึง ช้าง ฝ
- (๒๐) (อ) ก กร พดค ลยาง กัชน ฌ้อม ทอง งา... ขวา ชูรจา ศร
- (๒๑) (พ) ขนรามกแกหง ช้น ไซ้ ไปนบพร (๕)... อริ ฌญก แล
- (๒๒) (วเซ) ามา ๐ จารกอนน ฌึง นี้ ในเมือง ชลยง สถาบกไว้
- (๒๓) (ตัว) ย พระ ศร รคนธาตุ จารกอนน ฌึง นี้ ในถ้ำ ช ถ้ำ

หลักที่ ๑

Inscription I

๐
 ๑
 ๒
 ๓
 ๔
 ๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐

หน้าที่ ๓

Face III

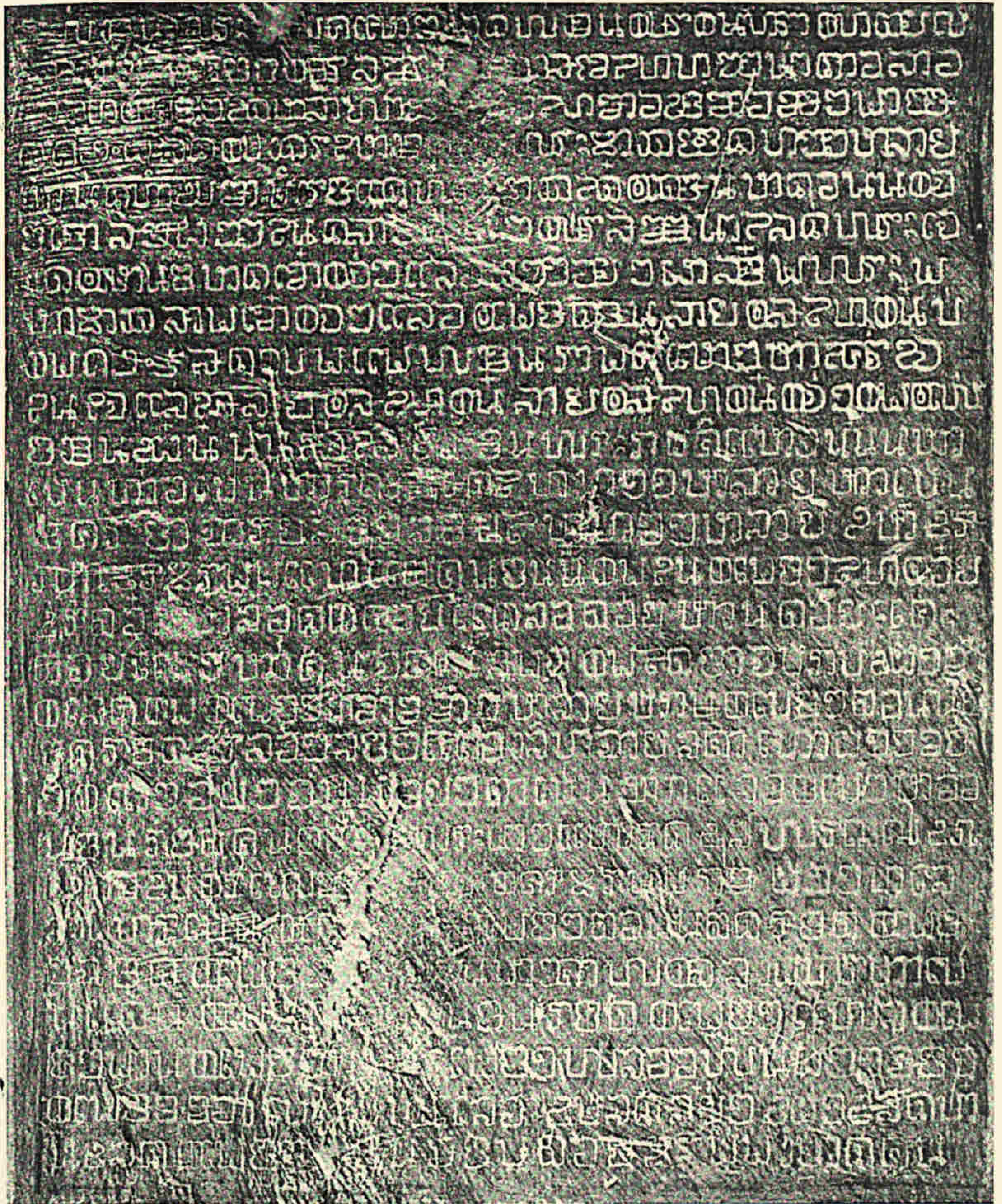

- (๒๐) นอน รอดคน^๑ที่พระบางแพรกุสพรณณุก
- (๒๑) มราชบุ^๑รเพช^๑(บ^๑)ร^๑ศร^๑ธรรมราช^๑ฝง^๑ทะเล
- (๒๒) สุม^๑ทร^๑เป^๑น^๑ท^๑(แ^๑ถ^๑)^๑เบ^๑อง^๑ต^๑วน^๑น^๑ต^๑ก^๑ร^๑อด^๑เม^๑อ
- (๒๓) ง^๑ฉ^๑อด^๑เม^๑อง^๑...^๑น^๑ห^๑ง^๑สา^๑พิ^๑ด^๑ส^๑ุม^๑ท^๑ร^๑หา^๑เป^๑
- (๒๔) น^๑แ^๑ค^๑น^๑เบ^๑อง^๑(^๑ต^๑น^๑)^๑น^๑อน^๑ร^๑อด^๑เม^๑อง^๑แพ^๑ล^๑ี^๑เม^๑
- (๒๕) อ^๑ง^๑ม^๑าน^๑เม^๑อง^๑น^๑...^๑เม^๑อง^๑พ^๑ล^๑ว^๑พ^๑ัน^๑ฝ^๑ง^๑ข^๑อง
- (๒๖) ^๑เม^๑อง^๑ช^๑วา^๑เป^๑(^๑น^๑ี^๑ท^๑)^๑แ^๑ถ^๑ว^๑ป^๑ล^๑ก^๑ล^๑ย^๑ง^๑ฝ^๑ง^๑ล^๑ก^๑บ^๑้า
- (๒๗) น^๑ู^๑ล^๑ก^๑ี^๑เม^๑อง^๑(^๑น^๑ี^๑)^๑น^๑ช^๑อบ^๑ค^๑ว^๑ัย^๑ช^๑ร^๑ม^๑ม^๑ุ^๑ท^๑ก^๑ค^๑น

หลักที่ ๑

Inscription I

ด้านที่ ๔

Face IV

อธิบายคำ

บ้านที่ ๓	บรรพทศที่ ๓	๓	เคียมแม่ แผลว่าตั้งแต่
”	”	๔	เซา — ยี่
”	”	๕	ผอก — อ้าเกอแม่สอกชอยู่ ในจังหวัดตาก
”	”	๖	หนีญญา ย พายจะแจ — หนีกระจักกระจ่าย
”	”	๗	เนกพล ซอซ้างค้อเนกพล — มีกำลังมีใจน้อย
”	”	๘	มาส คำเขมร แผลว่าทอง
”	”	๓๓-๓๔	คหิงวังซ้าง — คดอซ้าง
”	”	๑๕	บว — ซาย
”	”	๓๗-๓๘	ทังกลม — ทังปวง
”	”	๑๘	จกอบ คำเขมร — ภาษีสอนิกหนึ่งทีเก็ยแก่ผู้นำสัตว์แลเข้าชองไป เทียวชวยในที่ต่าง ๆ คำนี้มีใช้ในหนังสือสัญญาต่าง ๆ ใน แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า
”	”	๒๑	กว่า — ไทยโบราณที่อยู่ริมแม่น้ำชีเจียงมณฑลกุยเจียวในประเทศ จีน หมายความว่าเสีย เช่นคำว่าตายเสียแล้ว เขาพูดว่า “ตายกว่าแล้ว”
บ้านที่ ๓	บรรพทศที่ ๓	๒๓	เสอคำ — เสอคคคว คำว่าคำ — คิก
”	”	๒๓	เยย ภาษาเงี้ยวหรือไทยโบราณ — ฉางเข้า
”	”	๒๘-๒๙	ช่วยเหออเพอก — ช่วยเอออเพอขำรุง
”	”	๓๐	ดวง — นัย ในศิลาจารึกนครชุมหลักที่ ๓ บ้านที่ ๒ บรรพทศที่ ๕ มีคำโบราณว่า นัย ดวง ถ้วน, ภาษาลาวทุกวันนี้ ดวงแข็งแปล ว่าคหรือพิหารณา ถ้าเช่นนั้นแล้วคำว่า ดวงเป็นบ้านเป็นเมือง = ก ประหนึ่งเป็นบ้านเมืองของตน หรือนัยว่าเมืองสุโขทัยเป็นเหมือน บ้านเมืองของตน
”	”	๓๑ ๒๑	หัน — นัน

- กำนันที่ ๒ บรรพตท ๓ ลาง ภาษาเงี้ยว — ขนน
 " " ๖ ตระพังโพง — บ่ออัครวรัย
 " " ๗-๘ ตรีขูร — กำแพงสามชั้น
 " " ๙ โอยทาน — ให้ทาน
 " " ๑๔ พนม คำเขมร — ภูเข
 " " ๑๖ ญิบ — สอง ญิบล้าน — สองล้าน
 " " ๒๓ เทียนญอม — ย่อม
 " " ๒๖ ราม — ฆนาทกลาง ไม่ใหญ่ก็ไม่เล็กนัก
 " " ๒๗ อรัญญิก ทุกวันเรียกวัดสพานหิน ยังมีพระอัฐารศลูกชั้นยืน
 " " ๓๐ หลวก — รัหลัก
 " " ๓๑ ลูกแก้ว — มาแต่
 " " ๓๒ แก่กม — ทิศ
 กำนันที่ ๓ บรรพตท ๑ เมืองคณนอน — ทิศเหนือ
 " " ๑-๒ ปสาน — ตลาดมีห้องแถว ภาษาเปอร์เซีย ว่าชาฮาร์
 " " ๓ ปราสาทหิน เข้าใจว่าปราสาทหินซึ่งเป็นวัดพระพายหลวงขันธ์
 " " ๔ เมืองหวนอน — ทิศใต้
 กำนันที่ ๓ บรรพตท ๕ สรีทงค มาจากภาษาสังสกฤตว่า สรีทงค แปลว่าทำนบ
 " " ๑๓ เคอนโอก — ข้างชน
 " " ๑๔ เคอนย่าง — ข้างแรม
 " " ๒๐ กระพิก คำเขมร — สายรัทกขบนหลังข้าง
 " " ๒๓ ลยาง คำเขมร — ภู เครื่องประดับหัวข้าง
 " " ๒๐ รุจาศรี ซอข้าง
 " " ๒๔-๒๕ ถ้าพระรามแต่ถาวรคณนาร ภูหนังสือพระราชนิพนธ์เรื่องเทยว
 เมืองพระร่วง หน้า ๓๓๕
 " " ๒๕ ในกลวง — ในภายใน
 กำนันที่ ๔ บรรพตท ๓ ชาวอุซาวของ — ผู้ที่อยู่ตามริมแม่น้ำอู แลแม่น้ำของ
 " " ๓ มาออก — มาชน
 " " ๔ ทจวัง ม.ศ. ๑๒๐๗ เป็นบระกาไม่ใช่ขุกูญ
 " " ๑๘ รอก — คลอก

หลักที่ ๒

ศิลาจารึกวัดศรีชุม

ศิลาจารึกหลักนี้ เป็นแผ่นหินอ่อนสีน้ำตาล สูง ๒ เมตร ๗๕ เซนติ กว้าง ๖๗ เซนติ
หนา ๘ เซนติ จารึกทั้งสองด้าน ด้านที่ ๑ มี ๓๐๘ บรรทัด ด้านที่ ๒ มี ๘๕ บรรทัด แต่วิธี
จารึกศิลาหลักนี้ จารึกด้านที่ ๑ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๑ ลงมาจนถึงบรรทัดที่ ๘๑ ชักเส้นขึ้นเสียที่
แล้ว ข้ามไปจารึกด้านที่ ๒ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๑ ไปถึงบรรทัดที่ ๘๗ ชักเส้นขึ้นไว้อีก แล้วกลับ
มาจารึกด้านที่ ๑ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๘๒ ไปจนหมดด้านแล้ว ไปจารึกด้านที่ ๒ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๘๘
ไปจนหมดด้าน

ศิลาจารึกหลักนี้ นายพลโท พระยาสุโขทัยสรพการ ยังเป็นหลวงสุโขทัยพลการ
ได้ค้นพบในอุโมงค์วัดศรีชุม เมื่อขึ้นไปกระทำการตรวจค้นศิลาจารึกเมืองสุโขทัย พ.ศ. ๒๔๓๐
แล้วได้ส่งมาไว้ในพิพิธภัณฑสถานกรุงเทพฯ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ พิพิธภัณฑสถานจึงได้ส่งมาให้
หอพระสมุด ฯ

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เดิมจะอยู่ที่วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัย โดยมีเหตุที่น่าเชื่อ
ได้ ๒ ประการ ประการหนึ่ง เพราะในคำจารึกได้เล่าเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุนั้นโดย
ยืดยาว อีกประการหนึ่งในศิลาจารึกนครชุม (หลักที่ ๓) ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๔๗-๕๘
มีความปรากฏว่า “ค่านักกล่าวคนสเล็กสน้อยแลคำพิศการไชย กล่าวไว้ในจารึกอันมีใน
เมืองสุโขทัย..... นกก พระมหาธาตุพื้น”

คำจารึกหลักนี้ นักปราชญ์ฝ่ายข้างไทย ยังไม่ได้พิมพ์เลย ส่วนนักปราชญ์ฝรั่ง
บางหลวงฉมิชได้พิมพ์สำเนาภาษาเดิมแลคำแปลในหนังสือเสียมองเชียงเล่มที่ ๒ แต่ได้
พิมพ์เฉพาะด้านที่ ๒ เท่านั้น แลบางหลวงฉมิชอ่านได้น้อยคำที่เกี่ยว ทั้งคำแปลก็ยังไม่ชัดเจน
บกพร่องมากคุมเป็นเรื่องไม่ใคร่จะได้

ศิลาจารึกหลักนี้ เป็นคำสรรเสริญสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาธรรมาธิบดีศรีรัตน
สังกาศที่ปมมหาสามีเป็นเจ้า ซึ่งเป็นบุตรของพระยาตำแหน่ง เป็นหลานของพ่อขุนผาเมือง
แต่ผู้แต่งศิลาจารึกหลักนี้เห็นจะไม่ใช้พระมหาเถรนั้น เช่นผู้อื่น ผู้ใช้คำว่า “กู” ใน

ตำนานที่ ๒ ตั้งแต่บรรพตที่ ๔๕ ไป แต่ผู้แต่งนั้นจะชื่ออะไรไม่ปรากฏ บางทีจะได้ชื่อออก
ชื่อไว้ในตอนต้นของศิลาจารึกหลักนั้นแล้ว แต่ตอนต้นจารึกเสียหมดอ่านไม่ได้ ศักราช
เมื่อบรรพตก็ไม่มีปรากฏ แต่อย่างไรก็ไม่ได้จารึกก่อนรัชกาลพระธรรมราชาที่ ๑ เพราะมีออก
นามพระธรรมราชาที่ ๑ อยู่ในตำนานที่ ๑ บรรพตที่ ๓๘ และ ๗๒ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะได้จารึกใน
แผ่นดินพระธรรมราชาที่ ๑ นั้นเอง เพราะอักษรสระพยัญชนะแลภาษาเหมือนกันกับจารึก
อื่น ๆ ในแผ่นดินนั้น

คำจารึกในหลักนี้แบ่งออกได้เป็นหลายตอน คือ
ตอนที่ ๑ (ตำนานที่ ๑ บรรพตที่ ๑ ถึงที่ ๗) จารึกมาก แต่เข้าใจว่าเป็นคำนำมขอพระ
มหาเถรศรีศรัทธา ฯ

ตอนที่ ๒ (ตั้งแต่บรรพตที่ ๘ ถึง ๒๐) เป็นประวัติของพ่อขุนศรีนาวนำถุม
ตอนที่ ๓ (ตั้งแต่บรรพตที่ ๒๑ ถึง ๔๖) เป็นเรื่องพ่อขุนผาเมืองตั้งราชวงศ์สุโขทัยแล
เรื่องราชวงศ์สุโขทัย

ตอนที่ ๔ (ตั้งแต่บรรพตที่ ๔๗ ถึง ๕๒) เป็นคำสรรเสริญพระมหาเถรศรีศรัทธา ฯ
ตอนที่ ๕ (ตั้งแต่บรรพตที่ ๕๓ ถึง ๖๓) เป็นเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในการเสด็จพระขามมี
โดยวิธีอิทธิฐานต่าง ๆ ของพระมหาเถรศรีศรัทธา ฯ

ตอนที่ ๖ (ตั้งแต่บรรพตที่ ๖๓ ถึงตำนานที่ ๒ บรรพตที่ ๕) ในตอนนี้เป็นประวัติของ
สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธา ฯ เมื่อยังอยู่ในคิหิเพศ แบ่งออกไปเป็นสามผลความ คือ
ก. (ตั้งแต่บรรพตที่ ๖๓ ถึง ๗๕) เป็นเรื่องเจ้าศรีศรัทธา ฯ ทรงทำยทศหัตถิ (ชนช้าง)
กับขุนจิ้ง ข. (ตั้งแต่บรรพตที่ ๗๖ ถึง ๗๘) เป็นเรื่องประวัติเมื่อเจ้าศรีศรัทธา ฯ ทรงเจริญ
วัยเป็นหนุ่ม ค. (ตั้งแต่บรรพตที่ ๗๘ ถึงตำนานที่ ๒ บรรพตที่ ๕) เป็นเรื่องเจ้าศรีศรัทธา ฯ ได้
ทรงศึกษาศิลปวิทยาต่าง ๆ แล ทรงเขียนทำนายในฉนวนาสวิสัย แลมีศรัทธาเลื่อมใสออก
ผนวชในพระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๗ (ตั้งแต่ตำนานที่ ๒ บรรพตที่ ๖ ถึง ๓๘) เล่าเรื่องพระมหาเถรศรีศรัทธา ฯ
ได้บำเพ็ญการกุศลแลสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ

ตอนที่ ๘ (ตั้งแต่บรรทัดที่ ๒๐ ถึง ๔๘) เป็นเรื่องพระมหาเถรไต้ปฏิสังขรณ์วัด
มหาธาตุเมืองสุโขทัย

ตอนที่ ๘ (ตั้งแต่บรรทัดที่ ๔๘ ถึงบรรทัดที่สุดท้าย) เป็นเรื่องแสดงปาฏิหาริย์ของพระธาตุ
ต่าง ๆ ในเมืองสุโขทัย

เรื่องราวที่เกี่ยวของกับพงศาวดารเมืองสุโขทัยได้กล่าวไว้ในคำนำแล้ว นำเสียดาย
จริง ๆ ที่ในตอนหลังศิลาชำรุดเสียมาก ในที่ที่อ่านไม่ออกคงจะมีเรื่องดี ๆ ที่หาที่อื่นไม่ได้
นอกจากเรื่องพงศาวดารเมืองสุโขทัยแล้วยังมีเรื่องขนบธรรมเนียมต่าง ๆ รวมทั้งลัทธิ
พุทธศาสนาครั้งสุโขทัย ซึ่งจะหาในที่อื่นดูไม่ได้ด้วย ใช้แต่เท่านั้นยังมีเรื่องการบรรจุพระ
บรมธาตุ แลปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ของพระธาตุอีก สำหรับทางโบราณคดี ศิลปารักษ์หลักนี้ เป็น
หลักสำคัญมาก เพราะวัดที่ในศิลาจารึกเรียกว่าวัดพระมหาธาตุหลวงนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะ
เป็นวัดมหาธาตุ หรือวัดใหญ่เมืองสุโขทัยเอง พระเจดีย์วัดมหาธาตุที่ยังอยู่ทุกวันนี้ ตามที่
กล่าวในศิลาจารึกนั้นว่าไต้ปฏิสังขรณ์แลยกให้สูงขึ้นในแผ่นดินพระธรรมราชา ถ้าเช่นนั้น
แล้วพระเจดีย์นอกเขาวังที่ เรียกว่าพระเจดีย์ไทย อย่างที่วัดมหาธาตุสุโขทัย วัดเจดีย์
แจ็กแถวเมืองศรีสัชชนาลัย แลที่วังพระธาตุอันอยู่ในทิศใต้ของเมืองกำแพงเพชร คงจะเป็น
ฝีมือช่างครั้งแผ่นดินพระธรรมราชา เหมือนกัน.

คำจารึก

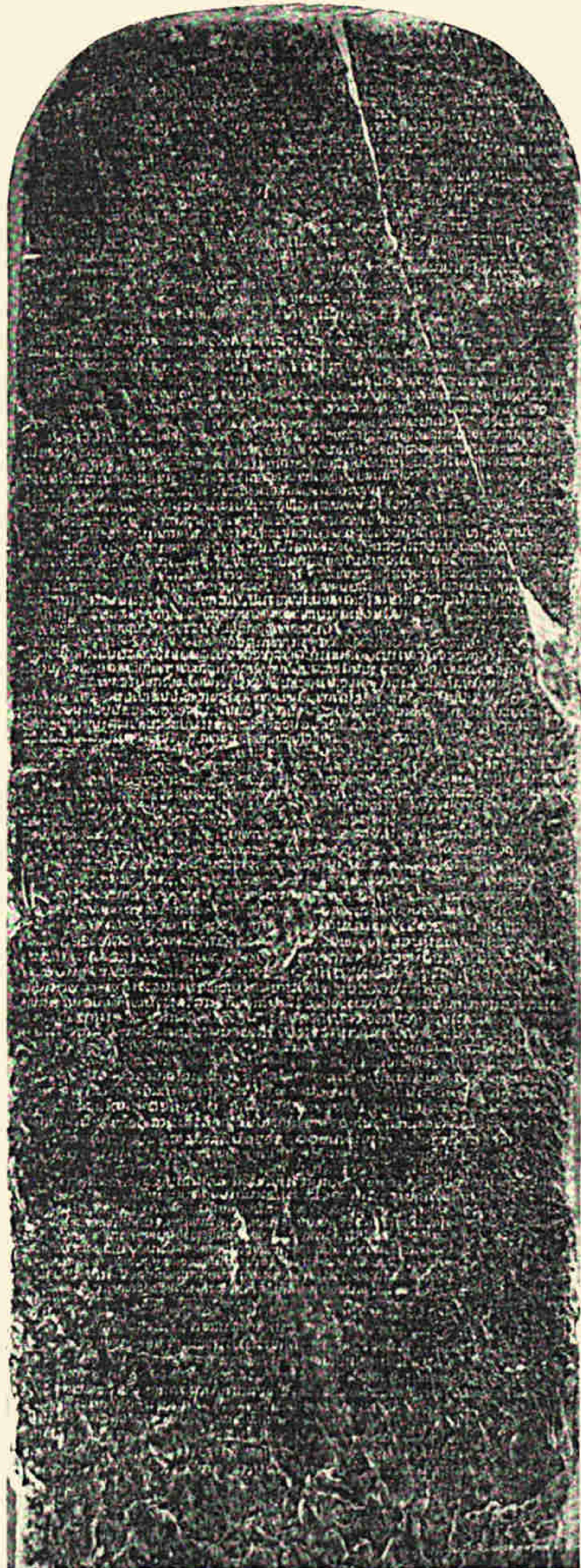
ตอนที่ ๑

- (๑) ..... (ชำรุด) .....
- (๒) ..... (ชำรุด) .....
- (๓) ..... สี่เดงพระส ..... ดเปน .....
- (๔) ..... เมื่อ สี่เดงพระ ..... สรี .....
- (๕) ..... มหา ..... สรีสรรชาราชจุลामุณี สรีรดคนลงกาที่มมหาสามิเปน
- (๖) (เจ้า) ..... มาสถิคคี . เจ้าเมืองจา.....ดเมืองลำพงถึง . ยี่สี่เดงหา
- (๗) ..... ที่นนบกัพระ (ท) นตชาดุสुकนชเจดิมีสาม ..... นน
- (๘) ..... กในนครสลวงสองแควปู่ชี่พรญาสรีนาวนำถึ ..... เปนพ่
- (๙) ..... สรางในนครสองอนนอนนิงขึ้นครสุก โขไทอนนิงขึ้นครสรี่ (ส)
- (๑๐) ชนาไล .. พระส ..... นน ..
- (๑๑) ..... งเปนขุนยี่ขุนนางนก ..
- (๑๒) ..... เมืองชลยง ..... ง ..... พขุนนำถึ .. ห ..
- (๑๓) ..... คา ๐ ..... เบืองในรฤดีถึงฉอดสองเหมิน
- (๑๔) ..... สี่พยา (ม) ..... ๐ เบืองหวอนสองแสนพยา (ม ๑ ..าว๐เบือ
- (๑๕) งตึนอนถึง...ค.....๐เมื่อ ... ค ..... พขุนนำถึดาบไ.เมืองสุก
- (๑๖) โขไท..พ.. หข ..... อนนพ ..... งวงรุ้งชางเกลวหาม .....
- (๑๗) ..... เขา ..... ห ..... นน ... หวชางควบอี่แดงพะเลิง .....
- (๑๘) ..... พขุนนำถึใส.....อี่แดงพะเลิงใหญ่ปรมาณเกาบาดเว.....เม
- (๑๙) องแกงเมืองสุกโขไท ๐ พขุนนำถึ....ก..กไหเขา..ันแกทานแล ๐ . พิ .....
- (๒๐) . ก .. สอง ..... ัง ..... นจกก .. กนม .. ลูกพขุนสรีนาวนำถึณู (ง ชี่) พรญา
ผาเมืองเปนขุน

๖๕๐

หลักที่ ๒
Inscription II

ด้านที่ ๑
Face I

หลักที่ ๒

ศิลาจารึกวัดศรีชุม

ศิลาจารึกหลักนี้ เป็นแผ่นหินอ่อนสีน้ำตาล สูง ๒ เมตร ๗๕ เซนติ กว้าง ๖๗ เซนติ
หนา ๘ เซนติ จารึกทั้งสองด้าน ด้านที่ ๑ มี ๓๐๘ บรรทัด ด้านที่ ๒ มี ๘๕ บรรทัด แต่วิธี
จารึกศิลาหลักนี้ จารึกด้านที่ ๑ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๑ ลงมาจนถึงบรรทัดที่ ๘๑ ชักเส้นขึ้นเสียที่
แล้ว ข้ามไปจารึกด้านที่ ๒ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๑ ไปถึงบรรทัดที่ ๘๗ ชักเส้นขึ้นไว้อีก แล้วกลับ
มาจารึกด้านที่ ๑ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๘๒ ไปจนหมดด้านแล้ว ไปจารึกด้านที่ ๒ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๘๘
ไปจนหมดด้าน

ศิลาจารึกหลักนี้ นายพลโท พระยาสุโขทัยสรพการ ยังเป็นหลวงสุโขทัยพลการ
ได้ค้นพบในอุโมงค์วัดศรีชุม เมื่อขึ้นไปกระทำการตรวจค้นศิลาจารึกเมืองสุโขทัย พ.ศ. ๒๔๓๐
แล้วได้ส่งมาไว้ในพิพิธภัณฑสถานกรุงเทพฯ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๑ พิพิธภัณฑสถานจึงได้ส่งมาให้
หอพระสมุด ฯ

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เดิมจะอยู่ที่วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัย โดยมีเหตุที่น่าเชื่อ
ได้ ๒ ประการ ประการหนึ่ง เพราะในคำจารึกได้เล่าเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุนั้นโดย
ยืดยาว อีกประการหนึ่งในศิลาจารึกนครชุม (หลักที่ ๓) ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๔๗-๕๘
มีความปรากฏว่า “ค่านักกล่าวคนสเล็กสน้อยแลคำพิศการไชย กล่าวไว้ในจารึกอันมีใน
เมืองสุโขทัย..... นกก พระมหาธาตุพื้น”

คำจารึกหลักนี้ นักปราชญ์ฝ่ายข้างไทย ยังไม่ได้พิมพ์เลย ส่วนนักปราชญ์ฝรั่ง
บางหลวงฉมิชได้พิมพ์สำเนาภาษาเดิมแลคำแปลในหนังสือเสียมองเชียงเล่มที่ ๒ แต่ได้
พิมพ์เฉพาะด้านที่ ๒ เท่านั้น แลบางหลวงฉมิชอ่านได้น้อยคำที่เกี่ยว ทั้งคำแปลก็ยังไม่ชัดเจน
บกพร่องมากคุมเป็นเรื่องไม่ใคร่จะได้

ศิลาจารึกหลักนี้ เป็นคำสรรเสริญสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาธรรมาธิบดีศรีรัตน
สังกาศปมมหาสามีเป็นเจ้า ซึ่งเป็นบุตรของพระยาคำแหง เป็นหลานของพ่อขุนผาเมือง
แต่ผู้แต่งศิลาจารึกหลักนี้เห็นจะไม่ใช้พระมหาเถรนั้น เช่นผู้อื่น ผู้ใช้คำว่า “กู” ใน

- (๒๑) ในเมืองรัต.....ก. ลงแสนช่างหมากรอบบานเมืองอ(อ)ก หลวง หลายแก
ก็ ๐ เมื่อกอนพขุน
- (๒๒) บางกลางทาวเป็นเจ้าเมืองบางยางโหเอาก . พลพขุนผาเมืองเจ้าเมืองรัตพขุน
ผาเมืองผดจ
- (๒๓) (กนณ) แลกนณ ๐ พขุนบางกลางทาวไคเมืองศรีเสชนาไล..... พขุนผาเมือง
เจ้าเมืองรัตเอาพลมา
- (๒๔) ..... บางขลง .. เวนบางขลงแกพขุนผาเมืองแลวพขุนผาเมืองเอาพลเมื่อเมือง
รัตเมืองสา
- (๒๕) กอไค.....ศรีเสชนาไลสุโขโขโขโขมสมาคโขลญล้าพงรบ..... ๐ แลวพ
ขุนบางกลางทาวไป
- (๒๖) .... พลพขุนผาเมืองเจ้าเมืองรัตมา... โหผช้พล ๐ พขุนบางกลางทาวแลพขุน
ผาเมืองจี
- (๒๗) ชาง..... พรญาผสบกนณ ..... ดินโหชีควยกนณเหนือหววซาง ๐ ปร
กั้นแลวพ
- (๒๘) ขุนบางกลางทาวแลขอสมาคโขลญล้าพงรบกนณ ๐ พขุนบางกลางทาวโห ไปบอก
แกพขุนผาเมืองพขุ
- (๒๙) นผาเมือง..... (ขอม) สมาคโขลญล้าพงห .. พายพง ๐ พขุนผาเมืองจึงยัง
เมืองสุโขโข
- (๓๐) โทเขาไค ๐ เวนเมืองแกพขุนบางกลางทาว ๐ พขุนกลางทาวมิสุเขาเพื่อเกรง แก
มิตรสหายพขุนผา
- (๓๑) เมืองจึงเอาพลออกพขุนกลางทาวจึงเขาเมือง ๐ พขุนผาเมืองจึงอภิเสกพขุนบาง
กลางทาวเจ้าเมือ
- (๓๒) งสุโขโขโหโหทั้งชีตณแกพระสหายรยกชีศรีอินทรบดินทราทิตย ๐ นามเดิมกมรแดง
อญ ผาเมือง ๐ เมือ
- (๓๓) กอนผีฟ้าเจ้าเมืองศรี โสธรปุระโหลูกสาวช้านางสิขรมหาเทวีกบบชนนไชยศรีโห
นามกขรแกพขุนผาเมือ

- (๓๔) งหมมพขุนบางกลางทาวไค้สร้อันทรบดินทราทิตยเพื่อพขุนผาเมืองเอา ชีตไนให้
แกพระสหายอี..
- (๓๕) เมืองสุโขไทเพื่อนนน ๐ พขุนสร้อันทรบดินทราทิตยแลพขุนผาเมืองเอาพลตบ
กนนพาทว....
- (๓๖) ก... แดเมื่อเพรงเตรลาคลาทุกแหงทุกพายตางคนตางเมือบานเมือเมืองตั้งเกา
ลูกพขุนสร้อ
- (๓๗) นนทราทิตยผูนิงชีพขุนรามราชปราณูธรรมกอพระสร้อคน ธาตุอนนิงไนสร้อ
สชนาไลหลานพขุนสร้อ
- (๓๘) อีนทราทิตยผูนิงชีธรรมราชาพ . รุบุนธรรมมีปรีชญาแกกบ่มีกลาวถึเลย ๐ พขุนผา
เมืองเจ้าเมือง
- (๓๙) รัตนันให้สร้างเจดิมิคฤณแกฝูงทาวพรญาเปนอาจารย์พรนชิบาลแกฝูงกสตรราช
ราชทั้งหลาย .
- (๔๐) ... ยไนสร้อเสชนาไล....ทุกแก่งไหเปนบุญ....ส พายลุนบุญหลังทั้งหลายญอม
ไห.. สรร
- (๔๑) เลิกโอยทานพ..... ครูหนกกหนาแกก ๐ มีหลานพขุนผาเมืองผูนิงชีส้เดจพระ
มหาเถรสร้อสรธา
- (๔๒) ราชจุลามูนีสร้อคนลงกาทิมมหาสามีเปนเจ้า พระมหาเถรสร้อสรธาราชจุลามูนี
หลานพ (ขุน) ผาเม
- (๔๓) องนันนผูเชื่อมกกทำบุญยกทำธรรมมกกโอยทานทุกเมือบ่กิดเคนจกกไหแก
ทาน....
- (๔๔) งสอาดงามหนกกหนาจิงโอยท่านบิไนที่บาดโอยท่านบ่มีขาดสกกอนนโอย....
คาบแล....
- (๔๕) กกณนทุกวนนตั้งอนน .. มกกจำสีลาภนาอยูกกลางปากกลางดงหลงอดณนไห
พ....
- (๔๖) นลูกหมากรากไมมีวัดคปรีบคคดูเขื่องสิงหลทุกอนนกกกเมรเทศแสวงหาปรีช
ญา ส....

- (๔๗) เทส รุทุกภาสามกกักทำพร์พยายามกลาง . บอຍ่กกลางคั่นบ่อยูหยมปรารณา
โพธิ์สาร...
- (๔๘) ...จ. ปลุกพระสริมหาโพธิ์กัทำพุทธปรติมาทุกแห่งทุกพายเล็กศาสนาพระ
มหา.....
- (๔๙) ...อนนดรชานบ่ไหฉิบบ่ไหหายสกกแห่ง ๐ พระมหาเถรสรีสรรชาราชจุลामุณี
นมนนญเชื้อ....
- (๕๐) ..... กัดบ่มีคยคตออบขสานติไมยตรีรูปรานิกน . สดตวท้งหลายโปรสสรายบ่
ไหล่บ่ไหตา(ย)..
- (๕๑) ..คัจฉอนนรู้บุนรู้คุณท่านสงยมมรรยาทอาจสั่งสอนตนสั่งสอนคนทงหลายไหรู้
ลอายุรुकลววาบ กล
- (๕๒) ววผิดต้ผู้เก้าผู้เก้ พ่แมครูอุบาทยายมิตรสหายท้งหลาย พระมหาเถรสรีสรรชารา
ชจุลामุณี นน่นกล้า
- (๕๓) .... ดวยแกกั ๐ แมนชีไมกทิงกัดิแมนชีกิงพระสริมหาโพ (ชีกัดิ) แมนชีอ..
กัดิแมนชี... สิริ
- (๕๔) ..ส.... ในเมืองสิงหลนนกกัดิส้แดงพระมหาเถรเปนเจ้าเอามาป (ลูก) เหนือ
ดินจิงอทิสถานฉิวา
- (๕๕) .....จ.... พระพุทธจริงจิงวาไซจุงไหเป็นญัไดหนอสกกอนนคนน (อทิส) ถาน
คัจฉอนนชีไบนิงแ (ห)
- (๕๖) (ง)..... เป็นไบขยวงมหนกกหนาแกกั เป็นตนาไหเป็นหลวงสูง งาม
หนกกห
- (๕๗) นา..... หลายกิริบพระ... ฉลกกปรติสตาไวในสรีราม.. พิหารเมือง ..
เมืองสุโขไท
- (๕๘) ..... ไวลางมหาส... นงไวในกุกตตานคยง... ค... นิงใน เมือง
สรีสชนาไล
- (๕๙) ..งนาพระมหา.... ายเมื่อแพ.... อยดาโยทิสถาน.. ไสเป็นปุรา ในลงกา
ทว็บ .. เมื่อ
- (๖๐) ..... กในข้พุกทว็บหลวงมีหลายแห่งใหม่บง.... ส้แดงพระมหาเถร....

- (๖๑) ..... ฝูง..... เป็นครุส... เมื่อนน ๐ เจ้า.... ภูติเสมอราชสีห์มีกำลัง
- (๖๒) (ง)..... นหนกกหนาแกกัต์หววซางด้วยขุนจง ๐ ขุนจงนนวนิจางสรายเป็น
สารสูงใหญ่
- (๖๓) (แก) กันำมนน... กั ลง (ง) ตกแล้มาด้วยเรวหนกกหนาขุนจง (ง) ร.ช...
ทวยพญาคำแหง.
- (๖๔) ..... นน (พญา) คำแหงพระรามหม.. มจกกแลกหมอนแพรแ (ท) น
.....
- (๖๕) ..... พ. ดงอนนเจ้าสรี่สรธารา (ชจุลามู) ฌัมนนเจบใจตางพ่ตนหนกกหนา .
- (๖๖) สเมื่อ ดงเอาค่อันต์หางนาคราชนนวน... ซาง ชี ท... ท... ชันนขบบแล...
น... ัน
- (๖๗) แมซ่างแลซางสรายลงมนนจำเชิงท... นซางสรายเองวงมนนคันำน้ำตางใ.....
- (๖๘) อันข้อยถูกหววเจ้าสรี่สรธาราชจุลามูณี่.. น. นำไปปกกบี่น. กจอบ. วจิงถูกรูนำมนน
- (๖๙) ซ่างสรายนนวนเดินเจบหนกกหนาคนหน่นคินกญงชอยแหงซางสรายนนวนจิงยกก
- (๗๐) พลขกมุดป่าพงหนี่เจ้าสรี่สรธาราชจุลามูณี่จิงขบบแมซางไลตามตีบ้อยำค่าน .
ทานเร้า
- (๗๑) ..... วานงวงวิงหนี่ตกป่าแซมเจือดคัารบสองคั่าบสามคั่าบเข้าทง ห . ก .
- (๗๒) นนวนวิงหนี่เลยซางนนวนตามบ้อย่าจิงไคซางสรายนนวนไหมาแลสัเดจธรรมราชา .
- (๗๓) .. เมืองสุโขไท . หนี่ท่าน .. วาดงฤาแลแมซางตัซางสารตกนำมนน แลซ่างสาร
..... น
- (๗๔) ..... หนี่แกแมซ่าง ... ดงงฤาแลซางสารตกนำมนนหนี่ดงอนน .. แม
ซาง ...
- (๗๕) ..... ๐ เมื่อสัเดจเจ้าสรี่สรธาราชจุลามูณี่ตงอาสาเมื่อเป็นพระหระรา.. เทพเมือน .
- (๗๖) .. ค... แต่เมื่อเจ้าสรี่สรธาราชจุลามูณี่ญงนอัยแม่ไหกินนัไคสองบี่ปลายคั่านิงใ..
- (๗๗) ..... ันนมาเจิงสับเจดบี่สับแปดบี่มีจำบงเป็นขุนผู้มิงชั่าว... จำบงด้วย

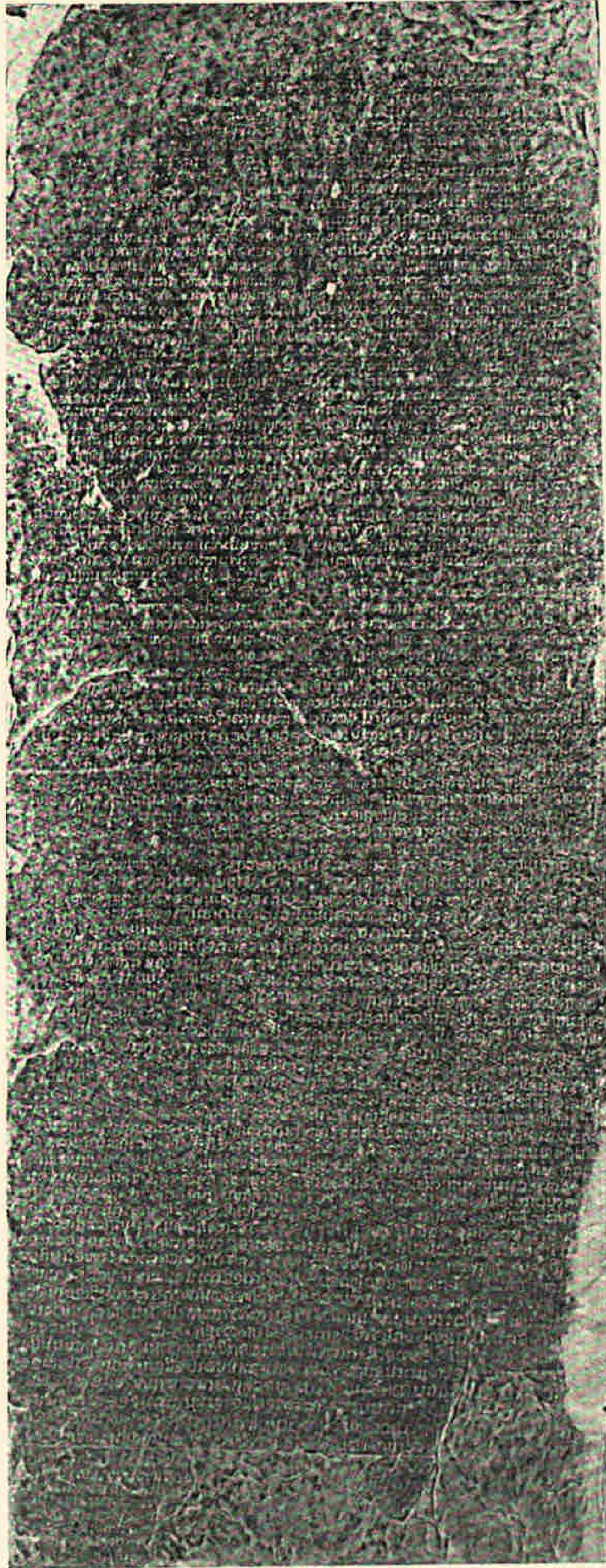
- (๓๘) (อี) กนนั้นผู้หนึ่งชี้ท้าวอจ้านมาถึงญีสืบหกบีมจำบงหนกกหนดหัวขวางควยขุน
จงง .
- (๓๙) งเลยสนอย . . . บีมักกล่าวถึเลยมีดงกล่าวก่อนนนั้นแล ๐ เจ้าศรีสรรธราชจุลา
มูณ . . .
- (๔๐) . . . . . คุณมกกรชนคุณ . . . พี่ . . . สอนนนิ่งรู้คุณชางอนนนิ่งรู้คุณมา อนนนิ่งรู้คุณ
. . . (อนน)
- (๔๑) (นิ่งรู้คุณ) . อนนนิ่งรู้คุณสี่ห . . . อนนนิ่งรู้คุณสี่ . นุสีลป . ึง . . . . . ก ญกรู้คุณ . . . . .
- (๔๒) . . . . . เจ้าศรีสรรธราชจุลามูณนั้นนบคดเข้าบุนเข้าบาบคดหววบคดไอบคดไค
บคดเสียบคด
- (๔๓) (ไค) สุ (ข) บคดไคทุกขวยน ว . บกลบบไปมาเชนใจในสงสารนี้หลายซ้ำแกกั
บ . . . . . บ .
- (๔๔) . . . . . มาถึงญีสืบเก่าเข้าสามสืบทรงมีราชกุมารพตรผู้หนึ่งสุ . ร . ด ทาน . สดโอ
. . . . . น . ำ
- (๔๕) . . . . . หนกกหนดาเหนสงสารภพนี้ อนิตยอนาตบมีทยง จึงคำนี้ . . . . . รพา
- (๔๖) . . . . . มาถึงสามสืบเอดบีมัสรรธาหนกกหนดา ชี้ผู้ใดปรารถนาเอาหวว ด . . . . .
. . . . .
- (๔๗) โอยทานเมื่อนนจิงชนนิมล้างเครื่องอาวุธทงหลายอนนเปนตนวา . . . . .
เหน . . . . .
- (๔๘) . . . . . สหนาไป . สนุฝนนหุงจงหนนในป่า . . . . . จวยนเหม . . . . .
ง . . . . .
- (๔๙) . . . . . น . . . . . จิงสวาะพ่นนละอ่ย่าวเรือนแดงเรือนผาดควยผ้าแดงผ้าเหลืองผ้าดำผ้า
(ข) ขว ผ้าขา (ว)
- (๕๐) . เหลือ . . . . . สเอาห่ปไคจิงไคกรยาทานส์ . . . . . พาร . อง . . . . . น . . . . .
. . . . . ง . นี .

คำที่ ๒.

- (๑) ..... มณีรัตนปต . . . รากไฟ . . . การปรพาสพ . . . . .
- (๒) ..... น แต่งแ่งลูกสาวสองคนใสทองปลายแขนแหวน . ย . . . . .
- (๓) ..... หนักหน (นา) โยขทานโหแก่ทานผู้มาช้ด้วยมหาสร . . . . .
- (๔) ..... แต่งแ่งเลงคู่มืรูงามแก่ตาโอยทานโหแก่ท่านผู้มาช้แลออก . . .
- (๕) ..... ปรภนา (เปน) พระพุทธร . . . . . จึงพินสกร่มออกจากรदनภูมิสพช
บา (ตร)
- (๖) ..... ทงหลาย . . . . . ดงจเตรหาพระสรรัตนมหาธาตูปรภนาเพื่อจกกทำกุสล . .
- (๗) ..... แก่สรพญเดญณอิงไตตนพระ สรรัตนมหา โพธิจึงแสวงหาเพื่อ
ปลุก . .
- (๘) ..... นครสุโขไทยางฉลงสรรัตนาลัยใครใจ จกโหเป็นธรรมบูราลาง
แหง ก .
- (๙) ..... พระสรรัตนมหาธาตูปลุก เนาวรัตนพระ สรรัตนมหา โพธิสางพินหาร อาวาส
อนน .
- (๑๐) ..... พระพุทธรูปอนนงามพิจิตรตองจาริตไวในนี้ กทำกุดีอาสร่มบทอนนอดด
พี . .
- (๑๑) ..... ลางแหง . . . . . แลมากทำมหาสพานปลุกดอกไม้ต้นใหญ่หลายพรรณแก่ .
- (๑๒) ..... พระสรรัตนมหาโพธิไว (คน) แต่งเฟารกกสาหลายครวมี่ทงสวนหมากสวน
หลูไวนากัร . .
- (๑๓) . . . . . พ ทุกพรรณทงหลาย เดือนคบบเดือนเพญวเนอ โบสถปวารณาแต่งใหอู
บตด . .
- (๑๔) ก . . . . . ลางต้นพระมหาเดรานุเดรณิกสุสงฆทงหลายลางแหงปลุกมหาต้นกก
ศาลามหาตร . .
- (๑๕) ก่ ทงมหาเจดี่ปลุกพระสรรัตนมหาโพธิทำมหาพุทธรูป ลางแหง เทตลาตช้สดคว
ทงหลาย ไป (รส)

หลักที่ ๒
Inscription II

ภาพที่ ๒
Face II

- (๑๖) ..อนน เป็นต้น (วา) คนอีกแพะแลหุหมาเปิดไก่อ่งห่าน นกหักปลาเนื้อ
ฝูงสดตวงหลาย
- (๑๗) ..... ตวาดมีรูปโฉมงามแลวดลกกสนนทอนงามฉลกกพระพุทธรูป ในต้นไม้
อินทรี ..
- (๑๘) .. ที่ตั้งใน ... ในเขา นางตายเอาช่างไปบูชาพระเป็นเจ้าโปรสที่นกลงแห่งที่
ชั้นุ้พระมหาธา
- (๑๙) ดูเป็นเจ้าอนน .... ทงหลายครธานเป็นป่าเป็นดงสี่เศจพระมหาเถรศรีสรรหาราช
จุลามูณี เป (น)
- (๒๐) เจ้า .... เจ้าเราเลือกให้ กทำพระมหาธาคุหลวงคั้นพระมหาธาคุด้วยสูงเก้าสิบ
หาว่าไม่
- (๒๑) ... เหนือพระธาคุหลวง ไส สองอ้อมสามอ้อม (ส) รัส (ธา) ราชจุลามูณีเป็น
เจ้าพยายามให้ ...
- (๒๒) .. (แ) ลว จึงกั .. ขันเจตวาสทหายปุ่นแล้วบริวารณพระธาคุหลวงกัใหม่เก้าด้วย
สูงไครอย สอ
- (๒๓) ง วา ขอมรยกพระอินันแต่ ๐ สดัดเครื่องกลางนครพระกริส ๐ เมื่อจกกสทหายปุ่น
ในกลางป่า
- (๒๔) .... อนนทำปุ่นยากหนักหนากทำปุ่นมีไคพระศรีราชจุลามูณีเป็น เจ้าจึงอชิส
สถานว่าดงนี้
- (๒๕) .... (กู) แล้ญงจกกไคตรสสแกสรรเพญูเคยญาณเป็นพระพุทธรจิงวาใสจุงให้
พบปุ่นด ..
- (๒๖) .น. (อธิ) สสถานบดดแปรแห่งหนน ดายกลายพบสงปุ่นอนิงทหายากหนัก
หนาเอามาสทา
- (๒๗) ขพระธาคุกัใหม่เก้าแล้วเอามาต้พระพุทธรูป หันอนนหกก อนนพงบริวารณ
แล้วปุ่นกั

- (๒๘) ญ (ง) เหลือเลข ๐ พระมหาธาตุหลวงนน (ก) ทำป่าดีหารอสจรรยหนักก
 หนาแลมีพระธา
- (๒๙) (ดุ) อนนใหญ่ลอมหลายแกกั ๐ (ฉ) ลอมมหาพีหารใหญ่ด้วยอดเสจรบรับวรรณ
 แล้วจึงไป
- (๓๐) สา . . หาเอาพระพุทธรูปหินเก่าแตกมาบูชาด้วย . กลขวสองสามคั้นเอามาปร
 ดิสสถาไว
- (๓๑) ในมหาพีหารล่างแห่งใดคใดต้น ลางแห่งใดคใด แชนใดอก ลางแห่งใด หวตก
 ไกล
- (๓๒) แลสี่คนหาบเอามาจึงใด ๐ ลางแห่งใดค่างใดขาล่างแห่งใดมีใดต้นญ่อมพระหิน
 อนนใหญ่
- (๓๓) ชกกมาด้วยล่ด้วยกวยนเขนเข้าในมหาพีหารเอามาตัดปร กิดด้วย ปูนมีรูปโฉม
 พรรณอนน
- (๓๔) งามจึงจัดรงอินทรนึ่งมีคเอามาปรกิดชิดชนเป็นตน พระพุทธรูปอนนใหญ่อนน
 ถ้าว (ร) อนน
- (๓๕) . . . งามหนักกหนาเอาไวเต็มในมหาพีหารรงหลายกองช่องงามหนักกหนาแกกั
- (๓๖) . . . ในมณิมเทศในบาดลื่บุดนครไกลฝั่งน้ำอโนมานที พระสร้รดนมมหาธาตุ
 เป็นเจ้าชีศรีชาญก
- (๓๗) ดกา ๐ พระกร้สพระ (เจ้าห) ากปรดิสถา ๐ พระกร้สนั่นก่ิตนพระมหาสามี่สร้
 สรชาราชจุลामุณี่สร้รดคนลง
- (๓๘) กาทีบเป็นเจ้ากิตนพระรามพระนารายเทพยุดหากทขวในสงสารากพอนน ไทล
 เกอดไปมาแล ๐ เมคไต
- (๓๙) โย . . โคตโมคาลานี่มีแห่งมหานิทานแล ๐ พระเจดี่สูงใหญ่รอบนเนนฉลกกหิน
 หารอยชาติตึรเทศงา
- (๔๐) (ม) พิจิ (ตร) หนักก (หนา) แกกั ๐ ต่รูกมล้างเอาหอ . ดรชาน ๐ สำแดงพระ
 มหาสามี่จากแต่ส้หลมาเอาฝูง

- (๔๑) คหบดี... แยกอีดแต่ตำขึ้นไปทำพระเก้าทานคั้นบริบวรณ ด้วยสรวาญงเอาพระ
- (๔๒) สวรรคต (นมท) ชาติสองลูกแต่สี่หลมาประดิสถาที่นมน โสคย์มีคณณเก้เลย ๐
 ลงแหงกริ่ง .
- (๔๓) .... วบไกลฝงนำมาวลิกกงคาที่พระพุทธรูปเป็นเจ้าปุจรามข่นนประดิสถาพระเกส
 ชาติ (พระ)
- (๔๔) .. ชาติพระบาริ โภคชาติพระสวรรคตนมมหาชาติรบกข้มหียงง คนมหาเจดีแถพระ
 เป็นเจ้า
- (๔๕) . นนนเสดจปราดีหารอสจรรยแกกั ๐ บลลงพระมหาชาติพงฝ้ายบูรพทสี่สิบ
 สามวากุมิ
- (๔๖) (สร) ชาติพยายม . น . อิดปรกีกเข้าทายปุ่นมีถองถวัน ๐ เมื่อทายนแถญอดแก
 ก็เถิดคินสูง
- (๔๗) ไหญขวามดงเขาไกลสากคัตันคมีค้หงตนพระพุทธรูป หลาย แหงทำโหนง
 กัแ
- (๔๘) ถนเป็นตนพระพุทธรูปหั้นงามแกกั ๐ กูหากไซตนกูกทำกรบุนยสัการวณนคยว
 ญี่สิบแปดการ
- (๔๙) พระมหาชาติเป็น เจ้าจิงเสดจปราดีหารหนกกหนาดงน้ามหาสมุทรรลอกดงฝ่น
 ตกห้า
- (๕๐) ไหญรสส (สมี) ลงอนน ดงพนน สะจรวดสวายสุภาดูกา บุษบชารารสสี่สมี่ถง
 อนนเทลิ (อม)
- (๕๑) (ด) งดงดาวค้ำเหลื่อมดงนำทองไหลจรสสไปทุกแหงรสสมีถงอนนขาวดง .
- (๕๒) ... ครตตนดงดอกชอนดอก พุด เหน แก้ตาตาสทววจกกรภาพาลพระเกสชาติ
 เสดจ (ปราดี) หา (ร)
- (๕๓) ม... งดงสายฟ้าแมลบดง แถวน้ำแล่นใน กลางหาออสจรรย ๐ ลั้งนิงเหน
 ตวนน .

- (๕๔) . . . . ออกขยวดงสูงเผาหม้อเผาไห ◦ พระกั๊วธาตุเสด็จจากเจดีย์ทองพุ่งขึ้น (น)
ไปขง
- (๕๕) . . . . นเห็นดวงทวนนสองอนนเรืองไสงามหนักหนาแพ้พระอาทิตย์ฟ . . . . . ดูพระ
- (๕๖) กั๊วธาตุปร . . . . . นเป่เกลองเงินอนนใหญ่รอบนนวนด้วยกว้าง แสงจรสสโองานล
. . . . . กค
- (๕๗) วรแลว่ามีฉบบพนรงสีเหลือง แดง ดำ ขยว ขาว ภาว จรสสอ่องในโลกธาตุ
ทุก แ
- (๕๘) หงปรัต้หารแตแตกอนถึง สองขนนฉาย จกกไกลทง ชาวสีหลห้าบ้าน ขามน้ำ
คกกา
- (๕๙) พายมาสาธุการสยงรองมีโกลาหลหน กกหนา เขาอาราธนาพระบมีเสด็จลงมาเขา
ใหญ่
- (๖๐) อาราธนาพระจึงลงมาปรทกส่นรอบพระเจดีย์ทองแลวผของขึ้นเมื่อเลา ◦ กุมี่สรธา
หนกค
- (๖๑) หนากูจึงทอดตนกูโอยทานให้ชี้พิดคชาควากกสทำศาสนาใน ลงกาที่ปจกคฟง
คำพระ
- (๖๒) เปนเจ้าทุกอนนแล ◦ พระเปนเจ้าจึงลงมาวดครอบสูวนนเจดีย์รสมีกรลยกงาม
หนกค
- (๖๓) (หนา) . ล ดงกกงกวยนแกวแลวพระกั๊วธาตุเจ้าจึงเสด็จเขาในโกสทองฝูงพระ
ธาตุ .
- (๖๔) . . . . . จึงเขามาสู่พระเจดีย์พดงเผิงพา . เขามาสู่ (ร) งนนวนนแล ◦ กูจึงลุกขึ้น
อญชูลี
- (๖๕) . ลองมา . . . . . น . ขมาพระสรริรดคนมหาธาตุเจ้ากู ◦ ลูกนึ่งมีพรธงามดงทอง
รสมีเกา
- (๖๖) ลูกหมาก . . . . . เสดจมาแตกกลางหาวลงมาวดครอบตนทาน แลจึงเสด็จขึ้น อยู่
เหนือ

- (๖๗) ววแลพระรตคนธาตุงจึงเสด็จมา อยู่เกิงหนาผากพระศรีสรรหาราช จุลามุณีศรีรัตน
ลงกาที่
- (๖๘) ปจิงญ์สองมีรบบเอาแลไหวพระเกสธาตุงเสนิงเหลื่อมงามควางมาแถบนสพตคเห
- (๖๙) นือหววพระศรีสรรหาราชจุลามุณีญ์ สรธาน้ำตาตงตกหนกกหนาบุชาทางตนอก
เข้าชองท
- (๗๐) งง หลายบมีวถึเลย ๐ ชาวสี่หลทงหลายเหนอสสจรรยดงอนนเขาจิงชนนทอด
ตน
- (๗๑) ไหวสนนทพตคเบญจางคนอนพกขงคินพระศรีสรรหาราชจุลามุณี คน ทงหลาย
ไหว .
- (๗๒) น เตมแผ่นคีนอุบมาตงขรยทอนอ้อยไวมกตามคาส เตมที่สถานน ننแล ๐
เขาจิง .
- (๗๓) ขึ้นบงค้กลางคนว่าเจ้าราชกุมารมหาสามีนี้นอพุททางคจริงแลน ๐ เขาจิงเอานำมา
ลา (งคีน)
- (๗๔) พระมหาสามีสู่เอานำคีนขุดเอาคีนทิมหาสามีสรรหาราชจุลามุณีอยบที่ใดญคีน
ทินน
- (๗๕) นขุดเอาคีนทินนอนนคนนเอาไปไหวบุชา ๐ รุงนนพระมหาธาตุงสองลูกเรอง..
(ค)
- (๗๖) งงดาวคอยเสดจไปกลางหาวกอนพระศรีสรรหาราชจุลามุณี จิงขามนำคองกาไป..
(ช)
- (๗๗) ววคีนนึ่งพระเจ้าเสดจเขาใน โกส . สงแลวเมือรุงจิงเสดจ ออกอยุบคตแมงไห
ค (นาง)
- (๗๘) งหลายเหนสรธาสาธการแลจิงเสดจคีนเรองเทากงจกกรกลิงไปกลางหาวสุ...
(๗๙) เจตทองทีกการสสมิถูกชานตองพรายเรองงามขิงแสงพระอาทิตย์เมือพุงขี (น)

- (๘๐) พระเป็นเจ้านินนปรัตติหารไตรสามสิบเอ็ดวณน ๐ หยมพระเป็นเจ้าปรัตติ (หาร ด)
 (๘๑) งอนนเพื่อกกไกหส์แดงแก่กนทงหลายไทไปชอย ญ ธรรมในลงกาท (วิป)
 (๘๒) เป็นมหากุสลอนนใหญ่ไพรรากคแกพุทธศาสา ๐ ลางแหงไปเล็งอารญิกนอ (กเม)
 (๘๓) อังกำฟไลชาวส์หลจิงปรคบบชชบคากทิบชูปคนธมาลาเขาจิง . . (พระ) มหา . . . .
 (๘๔) ธาดุควยขสบริพารมากมายหลวงหลายอนนไปถดคมหา . . . . . เกร . . . .
 (๘๕) เกรมีหมุสงฆมเกรอนนทรงชุดงคส์ลา พระมหาสามือ . . . . . สี่ . . . .
 (๘๖) ถดคฝุงอมาตยราชเสนาอุบาสกอุบาสীগามืออาจคณนาเล (ย) . . . . . สาท . . . .
 (๘๗) ทองเอาพระมหาทนตชาคุม์พระ . ก . หนกกหนาไส . . . . . สามี่ . . . .

ตอนที่ ๑ (ต่อ)

- (๘๒) สวีสรธราชจุลามุณีจิง ญ สองมีบงกัพบไหโมงคุเทไสงายเส . . . . .
 (๘๓) . . . . . เป็นเจามีสรธาโอยทานตนที่นนวนไวตน . ที่นนวน ก ... ท . . . . .
 (๘๔) . มี . . . . . รอยทำญอดที่นนวนพระเป็นเจ้าปรัตติหาร ไตรสามเดือนเป็นอสจรรย . . . . .
 (๘๕) . . . . . ทงหลายสกลไน . . . . . ส . . . . . เขาที่นนวน . . . . .
 (๘๖) .. (ร) คคณธา (ดุ) .. คีว่าธาคุพระ ท . . . . . พระทนต์ธาคุพระธาคุ . . . . .
 (๘๗) กลางหาชาวส์หลเหนแกตา มีสรธาตง . . . . . มา ท . รูป . . . . .
 (๘๘) จุลามุณีไวเหนือจอมเขา ส . . . . . นทำบุญย ชาวพระ . . . . . บุษ . . . . . น . . . . .
 (๘๙) อนนนิง . ฉลกกควย . . . . . แหงแทนูรา . สาง . . . . . ภา . . . . . ส . . . . . บาท . . . . . ค . . . . .
 (๑๐๐) คาไปกั . . . . . พระ เจ (คี) ใ (น) . . . . . ะคี่ : มาฉ (บบ) พ (นนร) งง (สี่) . . . . .
 ชิน . . . . .
 (๑๐๑) . งช . . . . . เมื่อ . . . . .
 (๑๐๒) . กกสา . . . . . ง พระสวี (ราช) จุลามุณี . . . . .
 (๑๐๓) . . . . . สี่ . . . . . ค . . . . .

- (๑๐๔) ..... ทัตย .....
- (๑๐๕) ..... (ชำระ) .....
- (๑๐๖) ..... (ชำระ) .....
- (๑๐๗) ..... พระ .....
- (๑๐๘) ..... อุ .....

ตอนที่ ๒ (ต่อ)

- (๘๘) พระมหาสามีสรรตคนลกาท (วิป) ..... ว ..... งไป . ขา .....
- (๘๙) ค . ว . งแพร . . . . . (อาร) ยไมตรี .....
- (๙๐) .. วสมาธิกงตรงไตตน ..... สรรตคน .....
- (๙๑) ราทบูรมหานครแหง ..... นา
- (๙๒) . กิ สรรตคนถาคุด .....
- (๙๓) พุทธรูปมุนียาวพรรณต .....
- (๙๔) ... แสนหาหมื่น .....
- (๙๕) ... รบมีอาจคณณา .....

อธิบายคำ

- คำที่ ๓ บรรทัดที่ ๒๒ ผกา คำเขมร — แยกทางกันไป
- ” ” ๒๔ เมอ — ไปยัง
- ” ” ๒๕ ไชลญ คำเขมร — เป็นตำแหน่งฝ่ายทหารครึ่งโบราณ
- ” ” ๒๘ พายพัง — หนี, ยอมแพ้
- ” ” ๓๒ กมรเตงอัญ คำเขมร — เป็นตำแหน่งสูงคล้ายพระยา
- ” ” ๓๓ ฝิพา ตรงกับคำสังสกฤต “เทว” ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินเขมรครึ่งโบราณใช้ในพระบรมนามาภิไธย
- ” ” ๓๓ สวีไสอรบูร — ที่ถูกเรียกศรีไสอรบูร เป็นชื่อราชธานีของขอม คือนครอมทุกวันนี้ ฝิพาเจ้าเมืองศรีไสอรบูรเป็นเจ้าแผ่นดินขอม
- ” ” ๓๓ ชัน — พระขรรค์
- ” ” ๓๕ เขียม — มูลเหตุ เช่นในไตรภูมิพระร่วงหน้า ๘ มีว่า “สัตว์ทั้งหลาย อันเกิดในนรกภูมิยอมเอาโยนิตัวขอยุขยาฎิกโยนินันเกี่ยวโซ้ยเขียมว่า เขาเอาโยนิตัวขอยุขยาฎิกโยนินัน เพื่อเขาพุนเกิดเป็นรูปกายเทียว” แลหน้า ๒๐๗ ว่า “เพื่อตั้งฤาแลไปตุจกันตั้งนัน เขียมว่าตั้งนัน—”
- ” ” ๓๖ เมอเพรง คำเขมร — เมื่อก่อน
- ” ” ๓๗ บมิกกล่าวถึเลย — พันที่จะกล่าว
- ” ” ๓๘ พรนธิบาล — เป็นผู้รักษาวรรณะ
- ” ” ๔๐ ภายตุนบนหลัง — ภายหลัง
- ” ” ๔๖ มิวคปริบัต — คือวัตรปรนนิบัติ
- ” ” ๔๖ นิกกเมรเทศ — คือชาวเขมร
- ” ” ๔๗ เลิก คำเขมร — ยกย่อง, เบียดเสียด
- ” ” ๕๐ สราย คำเขมร — ปล่อย
- ” ” ๕๓ ซอ — แม้ว

คำานที่ ๓	บรรพคคท ๖๘-๗๐	ยักเพ็ลยก — เคนไชยก
”	” ๗๑	เง็อก — ชงัก, ออกกลัน
”	” ๗๕	แตงฮา — แตงทัว, ทรงเควอง
”	” ๗๗	จำบัง คำาเขมร — การรบกกัน
คำานที่ ๒	บรรพคคท ๒	แตงแง — แตงทัว
”	” ๒๒	สทาย — ผสมปูนเควองก่อสร้าง
”	” ๒๓	พระอม คำาเขมร — พระใหญ่
”	” ๓๘	โกล — ท้องเที้ยว
”	” ๔๓	มารลิกคองคา — ล่าน้ำในลังกาทวีย
”	” ๔๓	จวมขัน คือ จมูขงจก — แผ่นหนัง มีในคัมภีร์มหาวงศ์ปริเฉท ที่ ๓ ตอนที่พระพุทธเจ้าแสดงปาฎิหารยู่แผ่นหนังปรายยักษ์
”	” ๕๐	จรวจ เขมร — รคน้ำ, เทนน้ำ. สวาย เขมร — มะม่วง. พรวชา จรวจสวาย — ฝนครมะม่วง
”	” ๕๐	สฎาสฎายสขธรา — ธารน้ำมีสี่สาคประหนึ่งคอกไม
”	” ๕๔	สังเฆาหม้อ คือ สุ่มหม้อ
”	” ๕๘	ห้าบ้าน — ห้าหมู่บ้าน คือชาวสิงหลที่พระมหาสามีสังฆราชเจ้า นำมากล่าวไว้ในบรรพคคท ๔๐-๔๑ นั้นแล้ว
”	” ๖๐	ผยอง — แผ่นไผน, ลำพง
”	” ๖๐	ชนเมอเลา — ชนไป
”	” ๖๒	ฉวักรอบ — เวียนรอบ
”	” ๖๒	กระเลยก เขมร — กู, แลกู
”	” ๗๒	คามคาส — เคียรคาก
”	” ๗๗	แมง — เรว บักแมง — สักประเคี้ยว
”	” ๘๑	ญ หรือ ยอ — วิทยา
”	” ๘๑	ราชบูรุมหานคร คืออนราชบูรุมหานคร เป็นราชธานีของลังกาทวีย.

หลักที่ ๓

ศิลาจารึกนครชุม

ศิลาหลักนี้เป็นแผ่นหินอ่อนสีน้ำตาล สูง ๓ เมตร ๘๓ เซนติเมตร กว้าง ๔๗ เซนติเมตร หนา ๖ เซนติเมตร จารึกทั้งสองด้าน ๆ ที่ ๓ มี ๘๘ บรรทัดชำรุดเสียหลายบรรทัด คือตั้งแต่บรรทัดที่ ๖๘ ไปอ่านไม่ใคร่ได้ ด้านที่ ๒ มี ๕๘ บรรทัด แต่ด้านนี้ยังชำรุดยิ่งไปกว่านั้นอีก คือตั้งแต่ย่อกลงมาจนถึงบรรทัดที่ ๔๓ ซีกข้างซ้ายของหลัก หินได้กระเทาะออกเสียจนไม่มีตัวอักษรเหลืออยู่ อ่านไม่ได้เลย

ศิลาจารึกหลักนี้เดิมที่ไม่ทราบว่าอยู่ที่ไหน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงราชานุภาพ ทรงพยายามสืบหาอยู่เป็นเวลานาน จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ พระองค์เสด็จกลับจากเชียงใหม่ มาประทับที่เมืองกำแพงเพชรจึงได้ความจากพระครูธรรมมาธิมุตมณี (ศิริ) เจ้าอาวาสวัดบรมธาตุ ซึ่งอยู่ในวัดนั้นมา ๔๐ ปีเศษ ยังจำได้เมื่อศิลาหลักนี้อยู่ในวัดนั้น แลยังมีฐานทำด้วยแสงอันมีขนาดพอเหมาะกับศิลาหลักนี้อยู่จนเดี๋ยวนี้ ตั้งแต่บัดนั้นมา (พ.ศ. ๒๔๖๔) จึงทราบว่า ศิลาหลักนี้เดิมอยู่ที่วัดบรมธาตุ ริมแม่น้ำซึ่งข้างทิศใต้ หน้าเมืองกำแพงเพชร เพราะฉะนั้น ศิลาหลักนี้ นับว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงราชานุภาพ ได้เป็นผู้ทรงทราบประวัติก่อนผู้อื่น

ตัวคน แต่ก่อน มีพระเจดีย์ ๓ องค์ องค์กลางเป็นรูปพระเจดีย์ไทย ฝีมือสร้างพระธรรมราชาที่ ๓ แต่เดี๋ยวนี้เป็นรูปพระเจดีย์พม่า เพราะรัฐบุรุษได้โอนญาติให้คนพม่า ขออนุญาตกะลาซอมเมื่อ ๓๐ ปีเศษแล้วมานั้นเอง บางทีจะเป็นพระเจดีย์องค์เอง ที่ใดก็กล่าวไว้ในศิลาจารึกนครชุมนี้ เมื่อเช่นเช่นนั้นแล้ว เมืองนครชุมซึ่งในศิลาจารึกหลักที่ ๘ เรียกว่า นครพระชุม เดิมคงอยู่ริมแม่น้ำซึ่งทิศตะวันตกในบริเวณใกล้เคียงกับวัดพระบรมธาตุเดี๋ยวนี้

ศิลาจารึกนครชุมหลักนี้ได้นำลงมากรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ พร้อมกันกับพระอิศวร ที่นายรสคัมน์ ชาวเยอรมันได้พบที่ศาลพระอิศวร เมืองกำแพงเพชร (จารึกที่ ๓๓) แลได้ตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถานจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ จึงได้ส่งมายังหอพระสมุด ฯ

คำจารึกศิลาหลักนี้ได้พิมพ์ในหนังสือชีวิตวิญญูณรายเดือนเล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒ หน้า ๓๖๐

ในหนังสือเรื่องเมืองสุโขทัย, ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓ กล่าวถึงในหนังสือเรื่อง
 เทียวเมืองพระร่วงหน้า ๓๗ และ ๒๖ ในหนังสือพงศาวดารโยนก ของพระยาประชากิจกรจักร
 หน้า ๗๒ และที่สัคในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ ใน
 คำนำซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงราชานุภาพได้ทรงแต่งหน้า ๘๕. แต่มีข้อปลาท
 อยู่อย่างหนึ่ง คือนอกจากพระยาประชากิจฯ ผู้ที่ได้พิมพ์หรือได้กล่าวถึง ศิลปารกนครชุมน
 ได้อ่านชื่อเมือง “นครชุม” เป็น “นครบุ” ไปหมด ที่แท้เป็นนครชุมไม่ต้องสงสัย ในสมุดคำ
 เล่มหนึ่งซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ได้ทรงคัดสำเนา
 ศิลปารกหลักฐาน ได้ทรงอ่านว่า “นครชุม”

ส่วนนักปราชญ์ชาวยุโรปมีบาทหลวงฉมิธเป็นต้น ที่ได้ชื่อที่อ่านแลอธิบายคำจารึก
 หลักนั้นไว้แล้ว ได้ปรากฏในขานูชีผู้แปลแลอธิบายศิลปารก ซึ่งพิมพ์ไว้ในท้ายคำนำแล้ว
 ศิลปารกนครชุมนี้ ได้จารึกเมื่อมหาศักราช ๑๒๗๘ ๒๖๖๖ (พ.ศ. ๑๘๐๐) เป็น
 เรื่องพระยาภาไทย คือพระธรรมราชาที่ ๑ ได้ประคิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุแลได้ปลูก
 พระศรีมหาโพธิ ซึ่งได้มาจากลังกาทวีป เรื่องนมในตำนานที่ ๑ ตั้งแต่บรรพตที่ ๑ ถึงบรรพต
 ที่ ๑๔. ตั้งแต่บรรพตที่ ๑๕ ถึง ๖๓ กล่าวถึงเรื่องสถธรรมอันตระธาน ๕ แลเป็นคำตักเตือน
 สัตบุรุษ ให้รีบเร่งทำบุญกุศลเมื่อพระพุทธศาสนายังมีอยู่ ตั้งแต่บรรพตที่ ๖๔ ถึงตำนานที่ ๒
 บรรพตที่ ๔๗ เป็นคำสรรเสริญพระเจ้าธรรมราชาที่ ๑ ว่าเป็นพระษัตริย์ผู้ดำรงอยู่ในทิศพิช
 ราชธรรมแลเป็นธรรมมิกะมหाराช ที่สัคกล่าวถึงศิลปารกแลรอยพระพุทธบาทต่าง ๆ
 ที่พระธรรมราชาทรงสร้าง ในหัวเมืองต่าง ๆ ในอาณาเขตรของประเทศ.

๖๕
หลักที่ ๓
Inscription III

ด้านที่ ๑
Face I

ด้านที่ ๒
Face II

คำจารึก

ตอนที่ ๑.

- (๑) ศกกราช ๑๒๗๕ ปีระ(ก)าเดือนแปดออกห้าค่ำวันศุกร์หน้ไทกดดเรอบู
- (๒) รพผลคุณีนกกดศตกรเมือยามอนนสถาปน่านันนเปนนหกคำแล้พรญา
- (๓) ฎาไทยราชผู้เปนนลูกพรญาเลือไทยเปนนหลานแกพรญารามราชเมือได้
- (๔) เสวยราชในเมืองศรีสชชนาโดยสุโขไทยไคราชาภิเสกอนนฝูงท้าว
- (๕) พรญาทงหลายอนนเปนม้ตรสหายอนนมในสีทิสนิต่างกรยาตงวา
- (๖) ยของฝักหมาก (ป)ลาไหว (อ)นนยคดยญอภิเสกเปนนท้าวเปนนพรญา
- (๗) จึงขึ้นช้ศรีสุรยพงสมหาชมราชาธิราชหากเอาพระศรีรัตนมหาธาตุน
- (๘) นนิมาสถาปนาในเมืองนครขุ้มนันนพระมหาธาตุนนนิไชธาตุนน
- (๙) สามานค้พระธาตุนแท้จริงแล้เอาลูกแต่ลงกาทวิพูนมาดาบเอาทง
- (๑๐) งพิชพระศรีมหาโพธิอนนพระพุทชเจ้าเราเสดจอยู่ไคต้นแลผ(จ)ญ
- (๑๑) พลขุนมาราธิราชได้ปราบแก้สเรพพชญเดญญาตเปนนพระพุทช
- (๑๒) มาปลุกเบืองหลงพระมหาธาตุนิผิยูไคไคไหว้เบกทำบูชาพระ
- (๑๓) ศรีรัตนมหาธาตุนแล้พระศรีมหาโพธิ่นิวาไสมีผลอนิสงสพราเสมิ
- (๑๔) อดงงไคนบต(น)พระเปนนเจ้าบางแล้ความดงงนิเรามิหากกลาวคำพ
- (๑๕) ระพุทชเจ้าเราหารงบอกไวเองไสเมือพระเปนนเจ้าไคเปนนพระพุ
- (๑๖) ทชวอนนนั้นชนมาพิชเราคนนิญงในรอยบ้เลยแต่เมือนนั้นแ
- (๑๗) ลมาถึงบตคณิวาไสชนเราคนคลาจากรอยบ้แล้บตคณิถอยบ้หนึ่ง
- (๑๘) ไปแล้ญงแ(ต)เก)าสีบเกาบ้ดาบมีคนถามวานิ แตคลารอยบ้ันนั้นแล้
- (๑๙) ญงกงแตเกาสีบเก้านันนไคก็บ้แล้สิ้นไหแกวดงงนเมือบ้อ
- (๒๐) นนพรญามหาชมราชก้พระธาตุนิชนคนถอยจากรอยบ้ันนั้นไ
- (๒๑) ค้รอยสามสีบเกาบ้แล้บ้อนถอยนนวนาไสในบ้โทะแตบ้ันนั้นมาแล
- (๒๒) ฝูงเจ้าขุนพราหมณเสรสถิตถอยจากเปนนมลากเปนนค้เขาแตนนนแลญ

- (๒๓) งงฝูงรูลวกกโหรทายอชಾಯุกก่ถอยแตนนันแล้บ่ชอบบ่ออย่าเล
 (๒๔) ยฝิมิกนถามดงงนิโสดแตวนนพระเจ้าเราโคเป็นพระพุทธรในโตต
 (๒๕) นพระศรีมหาโพธิมาเถิงวณนสถาปนาพระศรีรัตนธาตุโคเทาเ
 (๒๖) ดโหแกวดงงนิฝัจกนบดวยบี่โคพนนเการอยสัสืบทกบี่ ๐ บื่อ
 (๒๗) นนพระโคเป็นพระพุทธรนันในบื่ออกฝัจกนบดวยเดือนโค
 (๒๘) ญิบเหม็นสัพพนนทกสับเดือน ๐ เดือนอนนพระโคเป็นพระพุ
 (๒๙) ธนณนในเดือนทกบุดมเมฝัจกนบดวยวณนโคเจดแสนเห
 (๓๐) มินสือรอยทกสับแปดวณนพระโคเป็นพระพุทธรนันในวณ
 (๓๑) นพุทธรนนทนไทวณนเตาญี ๐ ฝิมิกนถามศาสนาพระเป็นเจ้าญ
 (๓๒) งเทาโคจกกสินอนนโหแกวดงงนิแต่บื่อนนสถาปนาพระมหา
 (๓๓) ธาตุนี้เมื่อหนาโคสามพนนเกาสืบเกาบีจิงจกกสินศาสนาพระเป็น
 (๓๔) เจ้า ๐ อนนนิงโสดนบดแต่บีสสถาปนาพระมหาธาตุนี้ไปเมื่อหนาโค
 (๓๕) เกาสืบเกาบีเถิงในบีกูรอนนวาพระบีฎุกโคตรนิจกกทายแลหาคนจ
 (๓๖) กกรูแทแลมีโคเลขญงมิกนรู้คนนเสเลกสนอยไสธรรมมเทศ
 (๓๗) นาอนนแปดนวาพระมหาชาติหากนสวดแลมีโคเลขธรรมมชาติกอน
 (๓๘) นอนไสมิตนหาบปลายมีโคมิปลายหาตนมีโคเลขจัพวทพระอภิธรรม
 (๓๙) ไสพระบฏฐานแล้พระยิมกก่จกกทายเมื่อนนนแล้แตนนนเมื่อ
 (๔๐) หนาโคพนนบี่โสดฝูงภิกขุสงฆอนนจำสัสลตงสีกสาบทสือนนญงมีสิ
 (๔๑) กสาบทอนนทนทกหนาหามมีโคเลขแตนณเมื่อหนาโคพนนบี่โสด
 (๔๒) ดอนนวาฝูงขิจกทงผ่าจัพพรหามมีโคเลขเกาญงมีผาเหลือองนอ
 (๔๓) ยบึงเหนบในหูแลรูกกศาสนาพระเป็นเจ้าดาบแตนนนเมื่อหนา
 (๔๔) โคพนนบี่โสดอนนวาจกรูกกพาจัพพรจกรูกกสรณน(อย) นิ
 (๔๕) งหามมีโคเลขธาตุพระเป็นเจ้าที่หนักดีแห่งอื่นกดีญงก (ง) เล
 (๔๖) ยเมื่อบื่อนนจกกสินศาสนาพระพุทธรเป็นเจ้าที่สุดทงหลายอน

- (๔๗) นบี (ซ) วดเดือนหกบุรณมิวันนเสารวณนไทวนนรายสนนไฟสาขาฎา
- (๔๘) ก (ข) ฤเมืองนคกงนณนแดพระชาตุงหลายอนนมินแผน
- (๔๙) (ค) นนีกคินนเทพโลกกคินนาคโลกกคิโหะไปกลางหาวแลไปผุ้ก
- (๕๐) นนในลงกาทวิบเขาอยู่ในเกลวงรตนมาติกมหาศคูปแลวจึงจก
- (๕๑) โหะไปอยู่ในคณพระสร้มหาโพธิ์ทีพระพุ (ท) ซเปนเจาตรสสแก
- (๕๒) สรรเพชญเดชญาตเปนพระพุทชเมือกอนอนนจึงจกกาล
- (๕๓) ไฟไหมพระชาตุงอนนส้นแลเปลวพุงขินคุงพรหมโลก
- (๕๔) สาสนาพระพุทชจกกส้นในวณคกงกลาวอนนแลแตนนนเมือ
- (๕๕) หนาผุ้กอนนจกรูบุนยธรรมหามิไคหลายเลยญอมจก
- (๕๖) ทำบากรรมแลจกเอาคณไปเกิดในนรกใสคณเมือทนาผุ้
- (๕๗) งสาชศคบุรุสางหลายจุงเรงกทำบุนยธรรมในสาสนาพระพุ
- (๕๘) ทชเมือญง (มิ) ทาวนนชววเรบคคมิบุนยนทกกาเนาจึงจ
- (๕๙) (กค) ใดมาเกิดทนนสาสนาพระเปนเจ้าใสจุงทงหลายหมน
- (๖๐) กกำบูชาพระศคูปเจดियพระสร้มหาโพธิ์อนนเสมือคกงคณ
- (๖๑) พระเจาเวาผิผุ้ใดใดปราร (ถ) นาควยใจสรชาดงอนนจึงจกปรารถ
- (๖๒) นาไปเกิดในเมืองฟา . . . ทรอดพระศรีอารยไมตรีลงมาเปน
- (๖๓) พระพุทชยี่ขมาเกิดในเมืองคินนิกคาคยวคใดคายคิมคคณ
- (๖๔) มคกงนิโสคคงริแลไปรุกรบบบปีเดือนวนนค้อนนถอยแก
- (๖๕) คกงอนนผุ้ใดหารงงพิจารณาสงขยาศุรคูลแลรูแกคกงอนนสิ
- (๖๖) นไหาขานวาคงนิคคูลสงขยาพิจารณาคูนนคิตนพรญาศรีสุ
- (๖๗) รยพงสมหารธรรมราชาธิราชแลพรญามหาธรรมราชน
- (๖๘) ญงมีคูลอนนรุดงฎาบางอนนไหาขานวาคงนิพรญาธรรม
- (๖๙) ราชนนคกงบญจสิลทุกเมือนบพ . . . ส . . . . . ร . . . ในราชมน (ก))
- (๗๐) รบหอนชาตศกกวณนสกกค้ . . . . . (ค) ใด) อนเพญ .

- (๗๑) ไปนบพระธาตุดอนนันทน์ ..... ทงหลาย (สด)
- (๗๒) บบธรรมเนียมเทศนาโอยทานเข ..... งอนนอ .....
- (๗๓) นอสงฆกสิกลทุกเมื่ออนนิงโสดพ .....
- (๗๔) พระวิฎกไตรขอาจบรชนภิกษุสงฆทงหลายไห .....
- (๗๕) มคเป็นเถรมหาเถรอน ..... ใ ... หลายประการหนกหน (๗) ..
- (๗๖) ทิศณนาแลมิไตรงกก ..... ฟาหลายกว่าพนนชี่คน ..
- (๗๗) นดาวไสจกกเปน ..... จกกลังจกกไฟจกก ..
- (๗๘) มจกกเปน .. ปากดง ... ขึ้นจกกดู .. ต ... นผุ ..

๒ ตอนที่ ๒

- (๑) เมืองอนนใดกรูสี่อนนรูสาสตรอ .....
- (๒) อยุกตสกาจตุรงคกทำยนตรชี่ชา(ง) .....
- (๓) กลองฆางเปนพริทธิปาสสาต(ร) .....
- (๔) ดนบบตวงถวันไสญงมากกลา .....
- (๕) ดวยแกลวดวยห่านหาทิกส .....
- (๖) แพตนแพท่านกรูหมม .....
- (๗) เหมืองแปลงฝายรูปรา .....
- (๘) พาเมืองมาออกญอ(ม) .....
- (๙) คู่ ลกกเขาลกกของบห(อน) .....
- (๑๐) นโทะระแกตนหขมบา .....
- (๑๑) นดาลไมตรีกรูณาเพื่อ .....
- (๑๒) เมือชวพชญารามรา(ช) .....
- (๑๓) งกวางขวางรอดทุกแห(ง) .....
- (๑๔) ไหวมาคณนทุกแหง .....

- (๑๕) อทุกแหงเพื่อพลกพ .....(เปน)
- (๑๖) เจาเปนขุนอยูบานเมืองชาติ .....(เปน)
- (๑๗) หลายบนนหลายทอนแซว .....(หลาย)
- (๑๘) ขบนนหลายทอนดงเมืองพ .....(เปน)
- (๑๙) นกเปนขุนนึ่งเมืองคนทีพร (ะบางหาเปนขุนนึ่ง) .....(เปน)
- (๒๐) เมืองชงทองหาเปนขุนนึ่ง (เมือง) .....(หา)
- (๒๑) เปนขุนนึ่งเมืองบางพานหา (ปนขุนนึ่งเมือง) .....(หาเปนขุน)
- (๒๒) นึ่งเมืองบางฉลงหาเปนขุนนึ่ง (ง) .....(เปน)
- (๒๓) งตางทำเนื้อทำคนเขาอยูเมือล .....(เปน)
- (๒๔) นใดเสวยราชแทนทีปุยาพแม .....(เปน)
- (๒๕) เปนเจาเปนขุนนนดวยกัลง (ง) .....(เปน)
- (๒๖) ราชชอบดวยทสพิทราชธรรม .....(เปน)
- (๒๗) คนทีพระบางกโรมินดินพึ่งนึ่ง .....(เปน)
- (๒๘) ปลกหมากพราวหมากกลางทุก (เหง) .....(เปน)
- (๒๙) เปนปาเปนดงไหแผลวไถถาง .....(ทร)
- (๓๐) มมิกราชนนบานเมืองอยุเขสมร .....(เปน)
- (๓๑) งแดงไหขุนพิขุนนองลูกหลาน .....(เปน)
- (๓๒) งไพรฝาขาไทจ้เรือไปคางจมาไป (ขาย) .....(เปน)
- (๓๓) งตองใจมิใดเพื่อควยอ้นางแก .....(เปน)
- (๓๔) ราชนนเมือชวลุนนึ่งผิขุนผุใด .....(เปน)
- (๓๕) ในเมืองนิวาไสจุงไทรบุษนรรุช (รम्म) .....(ส)
- (๓๖) คุบเจดียงพระศรีมหาโพธิ .....(เปน)
- (๓๗) แมพึ่งนิญาชาติสกกเมือไหย่าปุ (ทร) .....(เปน)
- (๓๘) นองอ้าผุเถาผุแกไทรูปรานีไพรฝา .....(เปน)

- (๓๕) งานไสยโศภนเมื่อไสยญาพาไซ . . . . .
- (๔๐) นางจุงเขาเกลือเกลือหินในเมืองตนผิวา . . . . .
- (๔๑) นตางบานตางเมืองจกกมาเฟิงมาอั้งตนผ . . . . .
- (๔๒) วาไสตนไปขเฟิงเมืองทานทานกคุณแคนไป . . . . .
- (๔๓) นิสัยตนโสดไพร่ฝาชาไใหญ่ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใด . . . . .
- (๔๔) ไคข้าเอาอวยาวมาเอาเวือนเขาพตายไหไวแ (ลูกพี่ตายไหไวแ)
- (๔๕) น้องขุนผู้ใดทำชอบด้วยธรรมมดงอนนขุนผู้ (นน) . . . . .
- (๔๖) ถินเมืองเหิงนานแก่ผู้ใดทำชอบด้วยธรรม (มดงอนนขุนผู้)
- (๔๗) นบมีขึ้นเชิงเหิงนานแลยก้านิกลาวกนเนสแลกส (นอยแลค้ำอ)
- (๔๘) นนพิสคารไสกลาวไวในจาริกอนนมิในเมืองสุโขไป (ท) . . . . .
- (๔๙) นกภพระมหาธาตุพูนแลจาริกอนนิงมิในเมือง . . . . .
- (๕๐) อนนิงมิในเมืองฝางอนนิงมิในเมืองสรลว (ง) . . . . .
- (๕๑) หมกตาปรัสเซียไวด้วยพระบาทลักษณเห็นน (พระบาทลักษ)
- (๕๒) ฅนนบไสพญาธรรมมิกราชไหไปพิมเอารอยคั้น (. . . . .พระเป)
- (๕๓) นเจ้าถึงสิงหลอนนเออชบเหนิ (อจ) อมเขาสุ (มนกุฎบรรพคป)
- (๕๔) รมานเทาดิเอามาพิมไวจุงคนทงงห (ลาย) . แทะ . . . . . (อ)
- (๕๕) นนิงปรัสเซียไวในเมืองศรีสชชมาโดยเหนิอจ (อมเขา . . . อน)
- (๕๖) นนิงปรัสเซียไวในเมืองสุโขไทยเหนิอจอมเขาสุ (นกุฎอนนิงปรัสเซียไว)
- (๕๗) ในเมืองบางพานเหนิอจอมเขามางทองอนนนิ (งปรัสเซียไวเหนิอจ)
- (๕๘) มเขากิปากพระบางจาริกกญวงไวด้วยทุกแ (หง)

อธิบายคำ

- คำที่ ๑ บรรทัด ๑ หนไทย — แขนไทย, อย่างไทยใช้, ธรรมเนียมไทย. กักเกา — ซอวัน (วิธันวันเคอนของไทยโบราณเหมือนวิธันยบ ถึงเคยวัน ก็ยังใช้อยู่ในมณฑลพายัพ)
- ” ” ๒ ยักยัญ — ยัญ มาจากสังสกฤตว่า ยชัญ แปลว่า บวงสรวงหรือให้ทาน. ยัก — ญคฺฤติ ยระกาศให้ถวาย
- ” ” ๓๕ หาวัง หา — แท้. วัง — แท่ง, ทำ, สร้าง
- ” ” ๓๒ มลาก — ความสลาย ไตรภูมิพระร่วงหน้า ๓๑๘ ว่า “ผู้คนที่หลาย อันเกิดเป็นมนุษย์ใดเป็นมลาก เป็นคมีสรรพทรัพย์” แลหน้า ๘๐ ว่า “เมื่อนั้นคนทั้งหลายเป็นลากอันใดแล้วก็ไปโดยเสด็จทุกคนแล”
- ” ” ๓๓ เคาญ — ซอวัน
- ” ” ๓๖ สเล็กสน้อย — สเล็ก ๆ น้อย ๆ
- ” ” ๖๑ ซอ — แม้ ว่า ถ้าหากว่า
- ” ” ๖๓ เยย — ทำ
- ” ” ๖๔ ระเบย เขมร — วิธันย
- คำที่ ๒ บรรทัดที่ ๓๘ เมืองคนที — บ้านโคก อำเภอเมืองกำแพงเพชร
- ” ” ๒๐ เชียงทอง เช่นเมืองร้าง ในหนังสือของลาซุแบร์ ว่าอยู่ในระหว่าง เมืองตากกับเมืองกำแพงเพชร
- ” ” ๒๗ กโรม เขมร — ข้างใต้
- ” ” ๕๖ จอมเขาสุมณภู — เจ้าพระบาทใหญ่เมืองสุโขทัย (ดูหลักที่ ๘)
- ” ” ๕๗ พระบาทเห็นจอมเขานางทอง ใต้ส่งลงมากรุงเทพฯ เมือง พ.ศ. ๒๕๖๖ อยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถาน
- ” ” ๕๘ เขากปากพระบาง ทุกวันนี้เรียกว่าเขากบ เมืองนครสวรรค์ รอยพระบาทยังอยู่บนเขานั้น แต่ตัวหนังสือ ชำรุดอ่านไม่ได้แล้ว

หลักที่ ๔

ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร

ศิลาหลักนี้เป็นเสาหินทรายสูง ๒ เมตร กว้าง ๒๘ ถึง ๓๐ เซนติเมตร จารึกทั้งสี่
ด้าน ๆ ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ มี ๕๖ บรรทัดเหมือนกัน ด้านที่ ๔ มีเพียง ๓๖ บรรทัด ศิลาจารึก
หลักนี้ตัวอักษรลดเลือนเลี่ยมมาก ยังขริบขรอยู่แต่ด้านที่ ๒ ด้านเดียว เพราะเนื้อหินไม่สู้ก็
จับยุบมาในไม่ช้าจนจนตัวหนังสือด้านที่ ๓ ที่ ๓ อันทรุดหายเสียทั้ง ๒ ด้าน แต่เมื่อประมาณ
๓๐ ปีมาแล้ว พนหินยังแข็งอยู่ แลขยี้คัดลอกที่ใดก็คัดครั้งนั้นยังอ่านได้บ้าง

ศิลาหลักนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปพบที่เมือง
สุโขทัยในคราวเดียวกันกับหลักศิลาของพ่อขุนรามคำแหง มีประวัติทั้งกล่าวไว้ในคำ
อธิบายศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงนั้นแล้ว.

ที่ตำบลซึ่งได้พบศิลาจารึกภาษาเขมรนี้ไม่ปรากฏ เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทอดพระเนตรเห็นที่เนินปราสาทในพระราชวังกรุงสุโขทัยเก่า อยู่
เกี่ยวกับหลักพ่อขุนรามคำแหงและพระแท่นมนังคศิลา ราษฎรเส้นสำรวจขุดขึ้นยึดถักกันว่าเป็น
ของศักดิ์สิทธิ์ แต่ที่เดิมคงได้ประดิษฐานทั้งไว้ในป่ามะม่วงอยู่ที่ศตวันตก เมืองสุโขทัย
ประมาณ ๑ กิโลเมตร.

คำศิลาจารึกหลักนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มาประทับวัด
ขจรนิเวศ โปรดให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พร้อมด้วย
ล่ามเขมร อ่านแลแปล ความที่แปลนี้พิมพ์ไว้ในหนังสือพิมพ์วิจารณ์รายเดือน เล่ม ๑
ฉบับที่ ๓ ปี ๑๒๕๖ หน้า ๒๓๘ เป็นครั้งแรก พิมพ์ในหนังสือเรื่องเมืองสุโขทัย หน้า ๓๓ เป็น
ครั้งที่ ๒ แลพิมพ์ในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ หน้า ๓๕๒ เป็นครั้งที่ ๓ ใน
หนังสือเรื่องเมืองสุโขทัยแลประชุมพงศาวดารได้พิมพ์ทั้งสามภาษาเดิมด้วย

ข้าพเจ้าได้สอบคำแปลภาษาไทยที่แปลไว้กับตัวหลักศิลาจารึกภาษาเขมร เช่นต้น
ฉบับ เมื่อสอบแล้วข้าพเจ้าเห็นว่า ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
ทรงแปลข้อความภาษาเขมรครั้งนั้น ประสงค์แต่จะแปลเนื้อความเป็นใหญ่หาได้แปลคำ
ต่อคำ โดยถือความสำคัญของศัพท์ที่ใช้ในจารึกนั้นไม่ เช่นตัวอย่างต่อไปนี้พอจะแสดงให้
เห็นว่า คำแปลเดิม ถ้าสอบตามถ้อยคำที่จารึกต่างกันอย่างไร.

ภาษาเขมรในตัวศิลาจารึกมณฑล

๑๒๖๕ ศกกุร พระบาทกมรแดงอญ
ภไทยราช ด ชา พระเจ้า ด พระบาท
(ผู้เป็นพระราชนัดดาของ)
กมรแดง อญ ศรีรามราช นำ เสนา
(นำ)
พลพยุห โผง อวิ ศรีสขชนาไทย
(ทิ้งหลาย ออกจาก)

คำแปลเดิมคัมภีร์

เมื่อครั้งมหาศักราช ๑๒๖๕ ศกกุณ
พระบาทสมเด็จพระกษัตริย์
อัคริธรรมราช เปนพระมหา
อุปราชอยู่เมืองศรีสขชนาไทย
เปนพระราชโอรสของพระบาท
สมเด็จพระกษัตริย์อัคริไทย
ไชยเชษฐเมืองสุโขทัย พระมหาอุปราช
ทราบว่พระราชบิดาทรงพระประชวร
หนัก พระองค์จึงยกพยุหเสนาขากร
เปนกระบวนทัพมา.

ถ้าพิจารณาเพียงตัวอย่างที่คัดเท่านั้น

ก็พอจะเห็นได้แล้วว่าแตกต่างกันเพียงไร

ถึงกระนั้นก้ก็ ข้าพเจ้าจะพิมพ์คำแปลของสมเด็จพระยาบรมเพทวชิราลงกรณ์ ภายหลัง
คำแปลของข้าพเจ้า เพื่อจะได้เป็นหลักฐานถึงพระองค์ซึ่งได้ทรงเป็นพระอรรชวงษาช่วยให้
เกิดประโยชน์ในการตรวจศิลาจารึกนด้วย.

ส่วนเรื่องราวของการที่แปลศิลาจารึกเหล่านี้เป็นภาษาฝรั่งเศสนั้น ชาวฝรั่งเศส
ผู้ศึกษาโบราณคดี คนแรกที่เห็นหลักศิลาาคือ มองซีเออร์ ปาวิ ได้มีหนังสือรายงาน
ชี้แจงเรื่องหลักศิลานี้ ไปถึงผู้สำเร็จราชการประเทศโกซังซัน เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๒๗.
ข้อความในหนังสือนั้น ได้นำลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ชื่อ (Excursions et reconnaissances)
ในข้เคยวันน้เอง พร้อมทั้งแยกจำลองซึ่งเลอะเลือนตั้งแต่บรรพตศั ๖๖ ถึงบรรพตศั ๑๐๘ แล
สำเนาข้คำแปลซึ่งขาดหลวงฉมิมิธ เปนผู้คัดแลแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสด้วย แต่แท้จริง
ขาดหลวงฉมิมิธ เข้าใจผิดว่ภาษาซึ่งใช้ในคำจารึกน้เป็นภาษาไทย เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเลย
จะไม่เข้าใจว่ คำแปลของขาดหลวงฉมิมิธ ขกพร่องมากเพียงไร นายพันตรี เอโมนิเออร์
ผู้สำเร็จราชการกรุงกัมพูชา แลเปนนักปราชญ์รู้ภาษาเขมรด้วย เปนผู้ที่ชี้แจงแก่ชาว
ฝรั่งเศสก่อนว่ คำจารึกน้เป็นภาษาเขมร ต่อมาราว ๑๐ ข้ ขาดหลวงฉมิมิธ จึงได้ส่งเรื่องน
ลงในหนังสือชื่อมิชเชียนปาวิ กับหนังสือชื่อ สยามในอศัค ของฟูร์เนอโร สำเนาคำแปล

เป็นภาษาฝรั่งเศสที่ยากหลวง ฝีมือ ส่องพิมพ์คร่าวนี้ถึงแม้ข้างส่วนจะมีความยุ่งยากแก่การ
อ่านก็ ถ้าจะว่าโดยเนื้อความก็พอถูกต้อง แต่คำแปลนั้นหาใช่แปลจากภาษาเขมรที่จารึกไม่
เป็นคำแปลจากภาษาไทย ของสมเด็จพระ ๗ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ นอกจากคำแปล
ยากหลวงฝีมือ ยังมีคำแปลภาษาฝรั่งเศสอีกความหนึ่งอันถูกต้องนับว่าพอใช้ คือ คำแปล
ซึ่งนายพันตรี เอโมนิเอร์ เรียบเรียงไว้ในหนังสือเรื่องกรุงกัมพูชา ที่สุทธานนท์เจ้าเองได้ส่ง
พิมพ์คำจารึกศิลาหลักนี้ กับคำแปลภาษาฝรั่งเศสลงในจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยฝรั่งเศส
เมืองชานอญเมือ ค.ศ. ๑๘๑๗

คำที่จารึกเป็นภาษาเขมรนี้ เป็นคำขอพระเกียรติของพรญาฎาไทย (พระธรรมราชา
ที่ ๓) ทั้งเพื่อให้เป็นที่รุดถึงการที่พระองค์ทรงอาราธนาพระมหาสามีสังฆราช จากลังกา
รูปหนึ่ง มาที่เมืองสุโขทัยเมือ มหาศักราช ๑๒๗๓ (พ.ศ. ๑๘๐๕) และการซึ่งพระองค์
ได้ทรงพระราชศรัทธาออกทรงผนวช ข้อความนี้จะได้เรียบเรียงและจารึกลงในศิลาในขี้เกียจ
กับขี้ทม่างารสมโภชนั้นหรือ ๗ จะได้จารึกต่อเมือภายหลัง ก็ไม่สามารถจะทราบได้ เพราะ
คานที่ ๓ ของหลักศิลานั้นได้ลบเลือนไปเสียแทบสิ้นแล้ว

คานที่ ๑ ในตอนต้นกล่าวถึงเรื่องพรญาฎาไทยเสด็จออกจากเมืองศรีสัชชนาไชย ไป
ขวายเจลาเจดในเมืองสุโขทัย เมือ ม.ศ. ๑๒๖๘ (พ.ศ. ๑๘๙๐) ที่เกิดเจลาเจดนั้นเห็นจะเป็นกัวย
เหตุพรญาเลอไทย พระชนกพงสันพระชนม์มครังนั้น เมือโตเมือแล้วพรญาฎาไทย ได้ทำพระราช
พิธีราชาภิเษกในเมืองสุโขทัย ตอนที่ ๒ เป็นคำขอพระเกียรติของพรญาฎาไทยธรรมราชา
ตอนนั้นชำรุดเสียมากแต่สันนิฐานได้บ้างเพราะในศิลาจารึกภาษาไทย (หลักที่ ๕) มีเนื้อความ
อย่างเดียวกันข้างสุดท้ายคานที่ ๑ กล่าวเรื่องประคิษฐานรูปพระอิศวร พระนารายณ์ พระ (คเณศ)
ในเทวาลัยมหาเกษศรัที่ขามะม่วง

คานที่ ๒ ตอนต้นเป็นคำสรรเสริญพระขัณญาของพรญาฎาไทยทรงรู้ศิลปานุศิลาทั้งยวง
เออได้แก่ไชศักราช ตอนที่ ๒ กล่าวถึงการรับพระมหาสามีสังฆราช แลการซึ่งพรญาฎาไทย
ได้ทรงผนวช

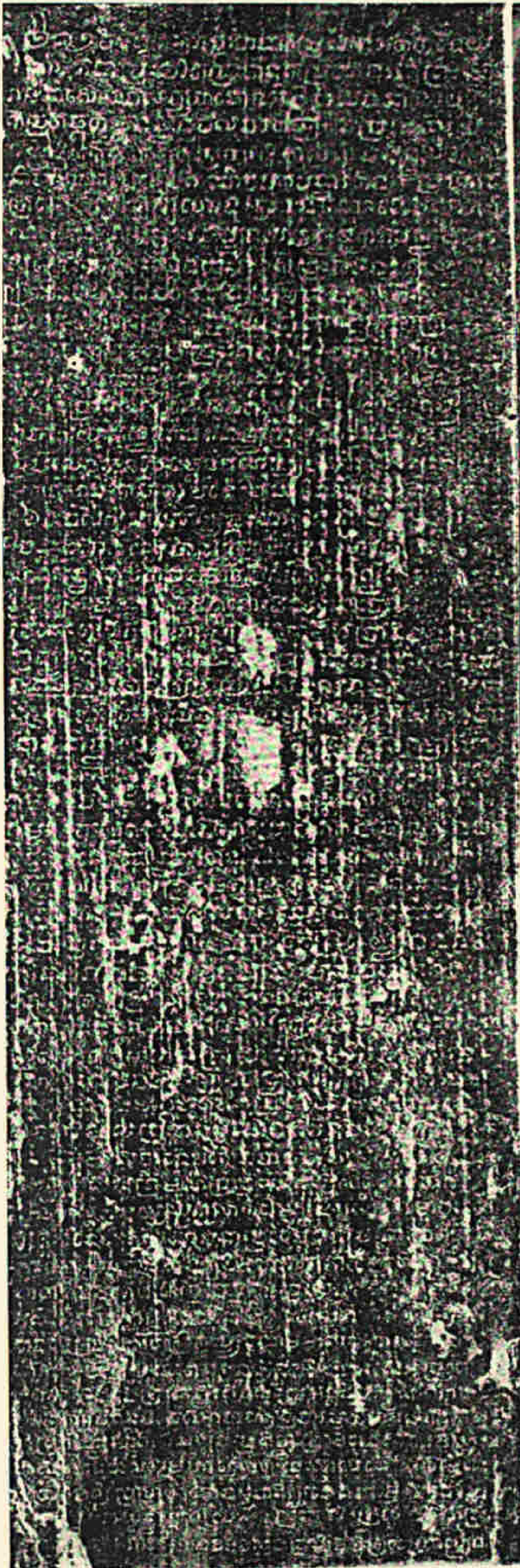
คานที่ ๓ ชำรุดเหลือที่จะอ่านได้
คานที่ ๔ เป็นคำทักเตือนสัคขุรุษ ให้รีบเร่งทำบุญกุศล แลข้างสุดท้ายกล่าวถึงคานา
ซึ่ง พระมหาสามีสังฆราชได้จารึกไว้ในขามะม่วง (คือหลักที่ ๖ ในประมุขศิลาจารึกเล่มนี้.)

คำจารึก
ตอนที่ ๑.

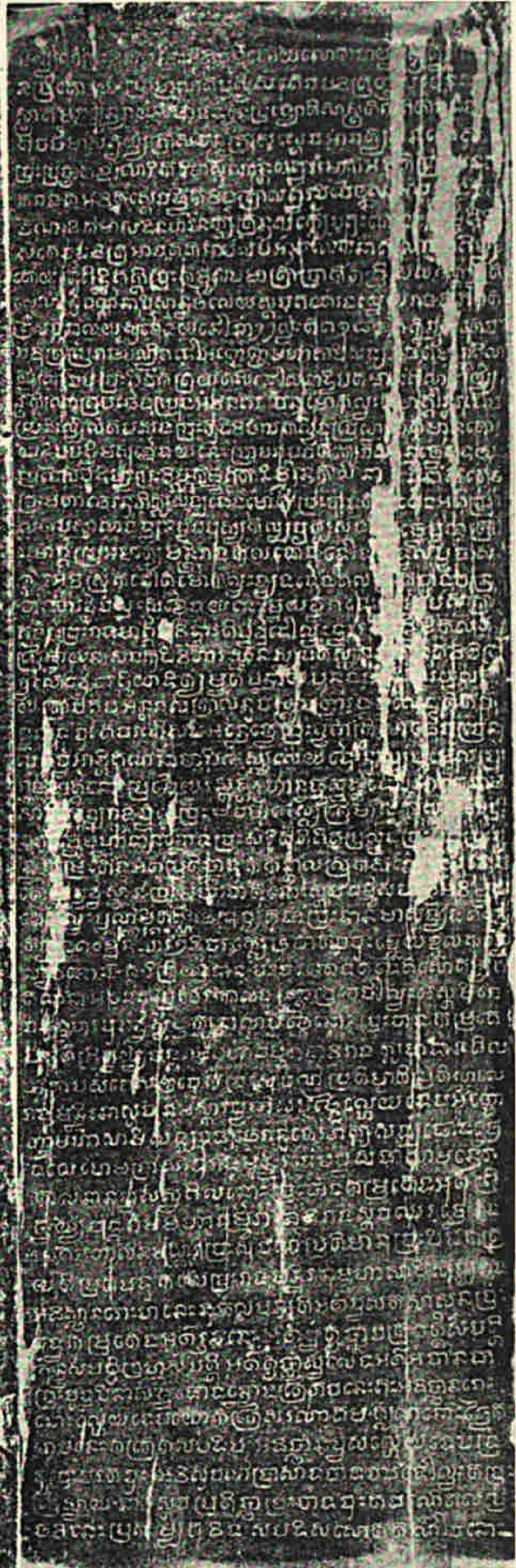
- (๑) ๑๒๖๕ ศก กุร พระ บาท กมรแดง อัญ ฤไทย
- (๒) ราช ด ชา พระ เจ้า ด พระ บาท กมรแดง อัญ ศรีราม
- (๓) ราช นำ เสนาพล พยุห โพง อวิ ศรีสชนาไลย เม
- (๔) ก ปรด ผกต ผก (ฝูง) พล จรด เกรา พระ วิไสย เน
- (๕) บัญจมี เกด เขยฐ สุกรพาร นุ กาล สดจ บนทวล ด เ
- (๖) นา พล โพง..จวล โจ้ จบ กบ ทวาร ดิง ปหาร ส
- (๗) ตร โพง...โพง ๐ โดง โนะ แทบ สดจ ลี
- (๘) ลา จวล เสวย พระราช.ทย ไอศวรยชาติปตย ด สรูก
- (๙) สุโขทย เนะ โสนง พระ ชนก พระชี วิง รวด...กษ
- (๑๐) ตร โพง มาน ด จตุรทิศ สยง มาน.....
- (๑๑) นำ..มกุด..ชน ชยศรีย เสวดนดร...
- (๑๒) อภิเชก โอย นาม พระ บาท กมรแดง อัญ ศรีศุรย
- (๑๓) พงศรามมหาธรรมราชาธิราช เสวย.....
- (๑๔) .....(ชำรุด).....
- (๑๕) พวิ จง โยก สยง เถว เสาขย.....กุน.
- (๑๖) .....ผอน พรณ.....
- (๑๗) .....เนะ.....
- (๑๘) .....สยง.....
- (๑๙) .....(ชำรุด).....
- (๒๐) .....สี่เดจ บวิตร.....
- (๒๑) ....โอย ทาน ชีวิตตร โนะ วิง สยง เจรน....
- (๒๒) .....โพง.....ปรานี.....

๒๕
 หลักที่ ๔
 Inscription IV

๒๕
 ด้านที่ ๑
 Face I

๒๕
 ด้านที่ ๒
 Face II

- (๒๓) .....น้ำ
- (๒๔) .... โผง โฉง .. สงสารทุกข์ .....
- (๒๕) ..... (ขำรุด) .....
- (๒๖) .. นำฝุง ..... ไปรส ..
- (๒๗) ..... (ขำรุด) .....
- (๒๘) ..... สดจ .....
- (๒๙ ถึง ๓๒) ..... (ขำรุด) .....
- (๓๓) ... (พระบาท) กมรแดง อัญ ศรีสุรยยพงศราม (ม)
- (๓๔) หาธรรมราชาธิราช .....
- (๓๕) ..... (ขำรุด) .....
- (๓๖) ..... เสวย .....
- (๓๗ ถึง ๓๙) ..... (ขำรุด) .....
- (๔๐) ..... โผง .....
- (๔๑) ..... เทบ สดจ .....
- (๔๒) ..... สรมณ พรหมณ ดปสวิ ยติ .....
- (๔๓) ..... (ขำรุด) .....
- (๔๔) ..... พระเจดีย์ .....
- (๔๕) ..... (ขำรุด) .....
- (๔๖) ..... พระพุทธร .....
- (๔๗) ..... (ขำรุด) .....
- (๔๘) บาท กมรแดง อัญ ศรีสุรยยพงศรามมหาธรรมราชา (ธิราช)
- (๔๙) ..... เนะ ด นุ อนตรธานต .....
- (๕๐) ... รูป พระ อีสวรร ... พระองค บี บริบูรณ์ โผง
- (๕๑) .... สก ฉลุ . ทนดบ เกด อาษาช สุกรพาร บุรวาษาช ฤกษ นา ..
- (๕๒) . ศรีสุรโยนนติ กาล สดจ ปรีดิษฐา พระ มเหศวรรูป วิษณุรูป

- (๕๓) .ส.นุ เทวาลัยมหาเกษตร ไพร สวาย เนะ.....
 (๕๔) ..คบสวี่ พราหมณ โฝง บุษา นิตย...ธรรม.....
 (๕๕) อนตรชานต เลย๐พระบาท กมรแดง อญ ศรี
 (๕๖) ศุรบยพงศรามมหาธรรมราชาธิราช ทรง พระ บัญญกตรย อาจ รยขณ (จ)

ตอนที่ ๒.

- (๑) บ รยขณ พระวินย พระอภิธรรม โดย โลกจารยยกฤตยา ที่
 (๒) เนปร โดย พราหมณ คบสวี่ สี่แดง บวิตร ญาบด เพท ส
 (๓) สตรากม ธรรมนยาย โฝง ทำเนปร โขยติสาสตร ด คี ตารา ที่..
 (๔) ดี พรษ มาส ศุรบยคราส จนทรคราส เสดจ อาจ ดย(ง)นุเสส
 (๕) พระ ปรัชญา ด โอตาริก วิ ฆาตคุณานต ดี ควร โมก อ.. โกรย นุ ศ
 (๖) กราช ด อธิก เสดจ ฝทิก วิง ศรลท ควร บี ไพ ถนส อา(จ)ด(ย)งพรษ
 (๗) อุณาธิกมาส ทิน พาร นกษตร นุ สี่เกษป คุะ โดย นุ กรมมศี่(ทศ)
 (๘) สี่แดง บวิตร อาจ ดก อาจ ลบ อาจ เลก นำ...คี่.
 (๙) โดย นุ ศีทศิ ศกดี พระกรมม สบ มาตรา ปรากต ศรียสกีรัตติ พยด
 (๑๐) เละห นุ พรณมา บี สานวรถ เลย สดจ คง ดั่งรง เสวย ราชวิกพด
 (๑๑) ศรีสขชนาลย สุโขหาย เนา ฉนำ ๒๒ ลวะ ด ๑๒๘๓ ศกมลู สี่แดง
 (๑๒) บวิตร เปร ราชบณทิต เทา อญเชญ มหาสามิ สงฆราช ด มาณ ศีล
 (๑๓) รยขณ จบ พระ บัญญกตรย ด สิง เนา ลงกาทวิบ ด มาณ ศีลาจารย์
 (๑๔) รุ กษีณาสรพ โฝง เพรง อวิ นคร พนน โมก ลวะ ด มารคกานตร เทบ
 (๑๕) เปร สี่ลบี สี่คบ สง พระ กุฎิ วิหาร กี่ลึง ไพร สวาย ด มาณ โด
 (๑๖) ย ทษ บศจิม สุโขหาย เนะ ปราบ ราบ จก เกษจ สนมเม เถว อุไทย
 (๑๗) ปรีไพ สบ ทษ รุ พระ วิษณุกรมม คีต นีรมมาน กาล นา นุ นา สี่แดง

- (๑๘) พระ มหาเถร นุ ภิกษุสงฆ โผง โมก พระ บาท กมรแดง อัญ เปร
 (๑๙) ลัดบ สลา ลาช ทยน ฐบ บุสบ กลปพฤกษ สง . . เถว บุษา ตรา
 (๒๐) บ มารคค เปร อมาตย มนตรี ราชกุล โผง เทา ทลทวล บุษา ส
 (๒๑) กการ อวิ สรูก เฉาด โมก ลวะ ชยงโทง ดล สรูก บาง จนร
 (๒๒) บาง พาร รววจ ลวะ สุโขทย เนะ มวย รววด เทบ เปร โบส กรา
 (๒๓) ศ ชัระ พระ ราชมารคค อวิ ทวาร ดี บุรวว เทา ลวะ ทวาร ดี บศจิม
 ดล ด
 (๒๔) ไพร สวาย นา สง กุฎี วิหารสถาน สยง ดสส นุ วิदान ด วิจิตร
 (๒๕) พวิ เลง รววจ รศมียาทิตย มวด บนลาย บนลวง ชวนิกา รียวล วิ
 (๒๖) ย ตรา บักบ อนตราล กราล นุ พสตร บัญจรงค พวิ เลง ดี ด พุ
 (๒๗) ทธบาท จุะ ด ธรณี สบ อนเล เถว พระ บุษากรียา โผง เจเรน
 (๒๘) เพค พวิ อาง ดี คณนา ถา บี อีสส เลย โทะ นุ ปรยบ เมล พระ
 (๒๙) ราชมารคค โนะ ปรไฟ ยวร สกวรรคกรูหาน ผลู สวรรคค เทบ อาราธนา ม
 (๓๐) हासामि संगमराज ज्वल प्रया प्रया औसस त्रैमास गाल नु ज्ञु प्रया
 (๓๑) प्रया ऐव महातान ङ्लो प्रया तीरिदि ती सिदि प्रलग प्रया ओक प्रया प
 (๓๒) ทธ กมรแดง อัญ ปรดิษธา หุก กนดाल สรูก สุโขทย เนะ
 (๓๓) โดย บุรววสถาน พระมหาธาตุ โนะ สดบ ธรรมม สบ โอง อวิ มวย
 (๓๔) เกด ลวะ บุรณมิ ด ดี ราชทราพย ด ชา พระทาน มาส ชยง ๑๐ ปร
 (๓๕) ก ชยง ๑๐ ขวท ลาร ๑๐ สลา ลาร ๒ จัพร เกษ ๔ บาด จจุะ เขนย ขนล
 กนเท
 (๓๖) ล รุว โนะ ชกก ๐ ริ กรียา ทาน บริพาร โผง ดไท ดี โสิด อยด
 (๓๗) คณนา อเนกปรการ ๐ กาล จุญพระ พรยา ลวะ อสตมี โร
 (๓๘) จ พุทธพาร บุรววสุฤกษ นา ลาง โอง โนะ พระ บาท กมรเด
 (๓๙) ง อัญ ศรีสุรยยพงสรามมหาธรรมราชาธิราช กสมาทาน คีล
 (๔๐) ชา ดาบสเพสไอ เพนท พระ สุพรธปรดิมา ดี ปรดิษธา เล

- (๔๑) ราชมนักร นา สดจ นมสการ บุษบา สบ ไถง เลหข เทบ อญเช
 (๔๒) ญ มหาสามี สงฆราช เถรานุเถร ภิกษุสงฆ โฝง เถล
 (๔๓) ง เล เหมปราสาท ราชมนักร เทบ บวส ชา สามเนร ๐
 (๔๔) กาล นา นุ บวส สวิ สิล โนะ พระ บาท กมรแดง อญ ศรี
 (๔๕) ศุรบยพงศรามมหาธรรมราชาธิราช .สดจ ฌร เถลง
 ✓ (๔๖) เลก อญชูลี นมสการ พระสุพรรณปรตมา นุ พระ บิฎกตร
 (๔๗) ข ดิ ปรตบ ทุก เล พระ ราชมนักร นุ มหาสามี สงฆราช
 (๔๘) อธิสถาน โรหะ เนะ นุ ผล บุนย ดิ อญ บวส ค สาสน พระ
 (๔๙) พุทธ กมรแดง อญ รุว เนะ อญ พวิ ตฤษณา จกรพรตตีสบตติ
 (๕๐) อิมารสบตติ พรหมสบตติ อญ ตฤษณา สวิ เลง อญ อัมบาน ชา
 (๕๑) พระ พุทธ บี นำ สดว โฝง โฉลง ไตรภพ เนะ กุะ อธิสถาน โรหะ
 (๕๒) โนะ เลหข เทพ โยถ ไตรสรณาคม ๐ กสณ โนะ โฝท ก
 (๕๓) โรม เนะ กเกรก สบ กิษ อธิสถาน บวส เลหข เทบ ทร
 (๕๔) ง พระ จรด จุะ อวิ สุพรรณปราสาท บาทจาร เทา ลวะ ค พระ
 (๕๕) ไพร สวาช นา สดจ ปรดิษธา พระ บาท จุะ ค ธรณิตล ปร
 (๕๖) ถวิ เนะ ปรกมบิต วิง สบ กิษ โสค ค โรณณจ โนะ

๒
 ๑
 ๒
 ๓
 ๔
 ๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

๒
 ๑
 ๒
 ๓
 ๔
 ๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

- (๑) ... จดจ . ไถง ..... จ จุญ .....
- (๒) .. ร เลข ..... กาล .....
- (๓) . ข . ดา .. กษ ..... ข .....
- (๔) .. โนะ เทบ สดจ .....
- (๕) ..... มาน นาคราช .....
- (๖) ..... (จำรด) .....

หน้า ๕
หลักที่ ๕
Inscription IV

หน้า ๓
Face III

หน้า ๔
Face IV

- (๓) ..... ย .....
 (๔) ..... โร .....
 (๕) ..... ศวิ .....
 (๑๐) ..... วิ ชนคณ .....
 (๑๑) ..... มหาศจรยย .....
 (๑๒) ..... โนะ บิมาน .....
 (๑๓.๔๕) ..... (ชำระ) .....
 (๔๖) ..... มา ค ชา วฤทธิ ..
 (๔๗) ..... พระ ชนค โอบ นาม พระ .
 (๔๘) ..... ย .ราช .. อภิเชก ..
 (๔๙) ..... ราช สัมตติ . วถ นุ .....
 (๕๐) ..... เภา . รก สรูก มวย โษมะ ศรี . ภา ..
 (๕๑.๕๖) ..... (ชำระ) .....

ตอนที่ ๔.

- (๑) ..... ทุก เดร เชน เถลง เล ถนล เภา ดล
 (๒) ..... โมะ ค ชา อนทล เลย ๐ มน สดจ เถว
 (๓) ..... กาล โนะ บิ มาน มหาศจรยย รุว โนะ กิ
 (๔) ..... (ปร)คิสถา ศิลาจาริก เนะ เลง ค ชนคณ
 (๕) ..... เปร ปรไฟ บุนยบบ รวด เถว บุนย
 (๖) ..... มาน ปรมาท สบ อนก เลย ๐ นา ไฟท กโร
 (๗) ... รุว เนะ อีตุ ขมิ รุ ค มาน อีเพ บุนยธรรมม โผ
 (๘) ง มุน พวิ เคล เยง ขล รุว เนะ ... ร เยง สดบ อน
 (๙) ก โพล กิ่งง ธรรมม กุะ เนะ อีตุ บิ ขล ผล บุนย

- (๑๐) .. ด พยด กวร บี้ ชนคณ โฝง พยายาม .. ศ
- (๑๑) ... สบ อนก ริ บาป โฝง พวิ คบบี เถว เลข ๐ (ม)
- (๑๒) (หา)เถร ไตรบีฎก ด โมก อวิ ลงกาทวีป สิง เนา
- (๑๓) .. สี่โทล โดย ทกษิณ ไพร สวาย ทุก พระ คา
- (๑๔) (ถา ส)ร เสร พระ ยสกีรตติ โฝง นา สดจ เถว พระ ผนว
- (๑๕) (ส) สรจ จาร ศีลา ทุก กิ่งง พรทฐสี่มา นา ไพร สวา
- (๑๖) (ย โค)ย (ทฤษ) บสจิม สุโขทย เนะ

คำแปล

ตอนที่ ๑

(๑) มหาศักราช ๓๒๖๘ ศกกุญ พระบาทกัมรเตงอัญ ฤๅไทยราช (๒) เป็นพระ
 ราชันคทา ของพระบาทกัมรเตงอัญ ศรีรามราช (๓) เสกนำพลพยุหเสนาทั้งหลาย
 ออกมาจากเมืองศรีสัตตนาไลยมา (๔) วิวคยแต่่งพลโยธา เกริ..... นอก
 พระวิไลย (๕) ฌวันศุกรชน & คำเคื่อนแจ็ก เมื่อเสด็จมีพระบัณฑูรให้ (๖) พลเสนา
 ทั้งหลายล้อมประตู (เอา) ขวานประหาร ศักร (๗) ทั้งหลาย บัคนั้นจึงเสด็จพระราช
 คำเนิร (๘) เข้าเสวยราชย์ ไอสูรยาธิปัตย์ (คือ เสกชั้นเสวยราชสมบัติ) (๘) ใน
 เมืองสุโขทัยแทนพระบิดา พระโอยกา...กระษัตริย์ (๑๐) ทั้งหลายซึ่งมีในทิศทั้ง ๔.....
 (๑๑) นำ...มกุฎ พระขรรค์ไชยศรี แล เศวตฉัตร..... (๑๒) อภิเษก แล้วถวาย
 พระนามว่า พระบาทกัมรเตงอัญศรีสุริยพงศ์ (๑๓) รามมหาธรรมราชาธิราช เสวย.....
 (๑๔) (ถึง ๕๐ ชำรุดมากได้ความน้อย เข้าใจว่าตรงกับคำจารึก หลกที่ ๕ คำที่ ๓) (๕๐)
 .....รูปพระอิศวร..... พระองค์.....บริขรณ์แล้ว..... (๕๑)...ขลุ ฌวันศุกร
 ชน...คำ เคื่อนแปคบุรพาษาตมณักชัตฤกษ์ (๕๒) เวลารุ่งเช้า เมื่อเสด็จประภิชฐานรูป
 พระมหเศศวร พระวิษณุ (๕๓)...ไว้ในหอเทวาลัยมหาเกษทรในยามะม่วง นี้.....
 (๕๔) ทายส พรหมณทั้งหลาย บูชาเป็นนิตย์..... (๕๕) อันตราย เลย ๐ พระ
 กัมรเตงอัญ ศรี (๕๖) สุริยพงศ์รามมหาธรรมราชาธิราช ทรงอาฯ เวียนพระไตรษฎก
 ายเสรีฯ

ตอนที่ ๒.

(๑) เวียนพระวินัยพระอภิธรรมโคยโลกาจารย์ (๒) มีพรหมณะแลศายสเป็นคััน
 สมเด็จพระพิตรทรงพระราชบัญญัติ คำภีร์เพท (๓) ศาสตราคม อรรณินาย มีโชติศาสตร์
 (คำราโทร) เป็นคััน (๔) (คำรา) พรราชา มาส สุริยคราช จันทรคราช ทรงสรรพ
 พิจารณา (๕) พระองค์ทรงพระปริชาโฬฟาริก ฝ่ายผลคณานุก (คือวัน สัันเคื่อนสั)
 ..... (๖) แลเสกักราชที่เกิน ทรงไ้แก่ให้สัันเขาถูกคัอง พระองค์ทรงพิจารณา

(๗) อุณ อธิกมาส ทินวาร นักยัตร์ ให้ทราย เป็นสังเขป โดยกรรมสิทธิ์ (๘) สมเด็จพระพิตร
 ราชดอน ราชดบ ราชเคิม..... (๙) โภยสิทธิ์ศักดิ์ พระกรรม ทุกมาตราปรากฏ ศรี
 เกียรติยศแท้ (๓๐).....เสกขเสวยราชสมบัติใน (๓๑) ศรีรัชชนาไลยสโขทัยได้ ๒๒ ปี
 ตุมหาคักราช ๓๒๗๓ ศกฉลุ สมเด็จพระ (๓๒) บพิตรศรีให้ราชบัลเทศ ไปอาราธนา มหา
 สามีสังฆราช อ้นกอบด้วยคัส (๓๓) ทรงเวียนพระเศียรฎกขบ อ้นสถิตยอยู่ในลังกา
 ทวีป ซึ่งมีคิลาจาร (๓๔) คล้ายกับขีณาสพครั้งโบราณ (ศรีให้อาราธนา มหาสามีสังฆ)
 ราชนครพัน แล้วมาถึงครึ่งทาง จึง (๓๕) รัชสั่งให้นายช่าง ปลุกกุฎีวิหารระหว่าง
 บำมะม่วงอันมีใน (๓๖) ทิศประจิมเมืองสุโขทัยนี้ นายช่างได้บรรยายภูมิภาคเสมอแล้ว
 เททรายเกลี่ยตามทิศทาง (๓๗) ให้งามทั่วทิศานทิศ อยู่มาเหมือนพระวิษณุกรรมเป็นผู้
 นฤมิตร เมื่อใกล้สมเด็จพระ (๓๘) พระมหาเดรกษพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายมา พระบาทกัมรแดง
 อัญการรัชสั่ง (๓๘) เอาหมาก เข้าคอกคอกไม้ เทียนอุป กัลปพฤกษ์ทำบูชา
 (๔๐) ตลอดพระราชมรรคาแล้ว ใช้ธมาคยมุขมนตรี และราชตระกูลทั้งหลายไปรัชทำสการ
 บูชา (๔๑) ตั้งแต่เมืองฉอกมาจนถึงเมืองเชียงใหม่ เมืองบางจันทร์ (๔๒) เมืองบางพาร ตลอด
 ถึงเมืองสุโขทัย อ้นพระองค์จึงรัชสั่งให้ (๔๓) กวากพระราชมรรคา ตั้งแต่พระทวาร
 ทิศบูรพาไป จนพระทวารทิศประจิมต่อ (๔๔) บำมะม่วง ซึ่งปลุกกุฎีวิหารสถาน กางพิกาน
 งามพิริศร์ (๔๕) ไม่ให้รัศมีพระอาทิตย์ร้อนและรัชสั่งให้แขวนธงพวงคอกไม้ (๔๖) แล้ว
 เสกสั่งใช้ให้ปลุกซึ่งผ้าเบญจรงค์ ไม่ให้พระ (๔๗) บาทลงยังพนพระธรณีทุกแห่ง
 แล้วรัชทำสการบูชาเป็นอันมาก (๔๘) ซึ่งขณะนั้นได้ ถ้าจะเปรียบบุพระ (๔๘) ราช
 มรรคานี้งามเหมือนสวรรค์ทางสวรรค์ แล้วรัชอาราธนา (๓๐) มหาสามีสังฆราช
 จำพระพรวิสาสน์ไครมาสครันออกพระ (๓๑) พรวิสาแล้ว เสกทรงทำมหาทาน ตลอดพระ
 พุทธรูปสัมฤทธิ์ที่ทรงหล่อเท่ากับพระองค์พระพุทธรู้ (๓๒) เป็นเจ้าซึ่งประดิษฐานไว้กลาง
 เมืองสุโขทัย (๓๓) โดยบุรีพิศก้านพระมหาธาคนั้น พระองค์ทรงฟังพระธรรมเทศนาทุกวัน
 ตั้งแต่ขึ้นค้ำหนึ่ง (๓๔) ถึง ๓๕ ค้ำ คิดพระราชทรัพย์พระราชทาน คือ ทอง (หมื่นหนึ่ง)
 (๓๕) เงินหมื่นหนึ่ง เข็บ ๓๐ ล้าน หมาก ๒ ล้าน จีวร ๕๐๐ บาตร.....หมอนนั่งหมอน
 นอนเสื่อ (๓๖) เก้าอี้ และเครื่องกระยาทานทั้งหลาย ยังมี (๓๗) อเนกประการ ซึ่ง

คณนามิไ้ / ออกพระพรราชาฐุมิแรม ๘ คำพธवार (๓๘) บุณรพสุนักขัตฤกษ คำ
 วันนั้นพระบาทกัมรเทง (๓๙) อัญศรีสุริยพงค์รามมหาธรรมราชาธิราช สมาทานคัล
 (๔๐) เป็นกายสณเพาะเนตรพระสุวรรณภูมิมากร อันประคิยฐานบน (๔๑) พระราชมณเจ้าไชย
 ซึ่งเสกัทำสการบชาเป็นเนองนคยแลวจงอาราธนา (๔๒) มหาสามีสังฆราชและภิกษุสงฆ์เถรา
 นุเถรทั้งปวงชน (๔๓) บนเหมปราสาทราชมณเจ้าไชย พระองค์ออกบรรพชาเป็นสามเณร
 (๔๔) เมื่อจะทรงผนวชขอคิลันั้นพระบาทกัมรเทงอัญ ศรี (๔๕) สุริยพงค์รามมหาธรรม
 ราชาธิราช เสกัเขียนชน (๔๖) ยกพระหัตถ์อัญชลินมีสการพระสุพรรณภูมิมากร และพระ
 ไทรขี้กุก (๔๗) ท่เกยไวยันราชมณเจ้าไชย กัยมหาสามีสังฆราช (๔๘) ทรงตั้งเสกัข
 อธิษฐานว่า ผลบุญที่อาตมาบรรพชาอุปสมบทคือพระศาสนา (๔๙) พระพุทธเป็นเจ้าคราวน
 อาตมาไม่ปราณา จักรพรรดิสมบัตติ (๕๐) อินทรสมบัตติ พรหมสมบัตติ ปราณาเป็น
 (๕๑) องค์พระพุทขอเจ้านาสักว้ทั้งหลายข้ามไทรภพน เทอญ. อธิษฐานทั้งนี้ (๕๒) แลจรงขี้กุก
 สรรณะคม ขณะนั้นแผ่นดิน (๕๓) ไหว่ทั่วทุกทิศ ครันทรงอธิษฐานผนวชแล้วเสกั
 (๕๔) ลงจากพระมหาสุวรรณเหมปราสาท ทรงพระราชดำเนินไป (๕๕) บยามะม่วง ขณะ
 ประคิยฐานฝ่าพระบาทลงยังพนธวัช บัดพัก (๕๖) ห้วนไหวใหญ่ บึงทั่วทุกทิศ

ตำนานที่ ๓.

(ตำนานข้าราชการเหลือที่จะอ่านได้ความ)

ตำนานที่ ๔.

(๑)..... เรือเกิรเทาชนบนถนนไปถึง (๒)..... เสกัทำ (๓).... เมื่อ
 นั้นยังมีเหตุการตั้งนั้นที่เป็นอัครรรย (๔)..... ประคิยฐาน คีลาจารกน เพื่อให้คน
 (๕)..... งาม บุญบาปรัยทำบุญ (๖)..... มีประมาณทุกคนเลย แผ่นดิน
 (๗)..... กิ่งน เวลานั้นมีเหตุการ บุญธรรมต่าง ๆ (๘) คราวก่อนเรายังไม่เคยเห็น
 กิ่งน.....เราไ้ฟังท่าน (๙) เล่าในทางธรรม เวลานั้นเราทราบการบุญช้กเงิน (๑๐).....
 ที่วังคนทั้งหลายควรจะพยายาม ..... (๑๑) ทุกคน ล้วนบาปกรรมทั้งหลายไม่ควรรจะทำ
 เลย (๑๒) อนึ่งพระสังฆราชมหาเถรเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก มาแต่ลังกาทวีปสถิตยอยู่
 (๑๓)..... สี่โกลโดยทักษิณบยามะม่วงไว้พระคาถา (๑๔) สรรเสริญพระเกษรทียศ
 ซึ่งเสกัทรงพระผนวช (๑๕) แล้วจารกกลงไว้ในเสาศีลา ในระหว่างพัทธลีมาณบยามะม่วง
 (๑๖) โดยประวิมทิศเมืองสุโขทัย.

คำแปลศิลาจารึกภาษาเขมร
ของสมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

เมื่อครั้งมหากักราช ๑๒๖๘ ศกกุญ พระบาทสมเด็จพระกระมะระเต็งอัครีธรรมราช
เป็นพระมหาอุปราชอยู่เมืองศรีสัตนาไลย เป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระกระมะระเต็ง
อัครีทักไซยเซชูเมืองสุโขทัย พระมหาอุปราชทราบว่าพระราชบิดาทรงพระประชวรหนัก
พระองค์จึงยกพยุหเสนากราบเป็นกระบวนทัพมา แต่ฉนวนชนหาค่าเคื่อนแปด ถึงเมืองสุโขทัย
วันแรมค่ำหนึ่งเคื่อนแปด เสกัพระราชดำเนิรทัพเข้าประตูเมืองที่ศพายัพปราบศัตรูหมู่ขามิตร
ประหารชีวิตผู้คึกคิมิชอบเสรีง เสกัฉนวนเสวยราชสมบัติแทนพระราชบิดาที่สวรรคต มุขมนตรี
ซึ่งพ่อพราหมณ์ตั้งพระราชพิธีอภิเษก แล้วถวายพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้ากระมะระเต็ง
อัครีศรีวิยพงศรามมหาราชมิกราชาธิราช พระองค์เสวยราชสืบพระวงศ์สนององค์พระบรม
ราชชนก ต่อมาแต่มหากักราช ๑๒๘๖ ศกมะเมีย มีพระกระมลราชเหตุภัยคังน้ำในมหาสมุทร
แลสาคร พระองค์ทรงพระกรุณาแก่ราษฎรยิ่งกว่าพระราชบุตร มนตรีแลประชาราษฎรจะเขา
วิญญาณกะทรพัยและอวิญญาณกะทรพัยมาถวายพระองค์ ๆ ยมิไกรย กัลยแนะนำแข็งแรง
แลทงธรรมให้เขาไปทำการกุศลเกอหนุในพระศาสนา ฝ่ายชาวเมืองก็มีศรัทธาเลื่อมใส พา
กันมานั่งฟังคำสั่งสอนของพระองค์ แลปราถนาจะเล่าเรียนวินัยสนา พระองค์ท่านก็ตั้งพระทัย
สั่งสอนสรรพสัตว์ทั่วทุกคน ท่านมิไกรยปราถนายินดีซึ่งอามิย คิดแต่จะแนะนำสัตว์ทุกคอง
ทุกซ์ให้ไคความสุขในปรโลก ถึงกาลในขัคยุบั้นนั้น ถ้าราษฎรในขอบขันอเสมาบางพวกที่มี
ความผิดคิที่อยู่ใแวงจำของต้องโทษราชทัณฑ์นั้น ก็ทรงพระกรุณาบริจาคพระราชทานทรัพย์
ช่วยถายโทษแผ่นดินให้พ้นทุกซ์แล้ว ก็ไปรคให้ไปทำมาหากินตามภูมิ พระองค์เสกั
เดถึงราชสมบัติ รักษาไพร่ฟ้าประชาราษฎรด้วยพระมหากรุณาปรานคังนี้ กิตติศัพท์กิตติคุณ
ก็เป็นที่เล้าลือพระเกียรติยศข่รากฎจรขบือไปในนานาประเทศน้อยใหญ่ทั่วทิศานุทิศ จนทั้งปวง
ในกัวแควนทุกทิศก็มีจิตรชื่นชมนิยมนพระขารมีชกชวณกันมาฟังพระบรมโพธิสมภาร บันกาล
ฝนตกคังงามฤดู จนัญญาหารแลพืชพรรณผลไม้อันวิบุรณทั่วน้ำ ประชาราษฎรเป็น
สุขสมเอยประชุมในเมืองนั้น ผู้ราษฎรมิไคเป็นทาสทาสหามิไค เป็นไทยพลเรือนทั้งสิ้น

เป็นสุขโขทั้งเมือง เหตุที่ทั้งนั้นนามเมืองจึงปรากฏว่าเมืองสุขโขทัย (คือไทยเป็นสุข) ก็
 หมู่ปราชญ์ขบขันก็ไม่มีคิดประทุษร้าย เกรงพระเกษานภาพ ทั่วยพระเกียรติยศเป็นที่
 สรรเสริญทั่วประเทศ ครั้นนั้นมีพระโองการ สั่งให้มุขอำมาตย์สร้างพระราชกฤหเทมปราสาท
 นพคุณ (คือเก้ายอก) แลพระราชมณฑลเขี้ยวสถานพระพิฆเนศวรมุข แล้วไปทั่วยศิลาแล
 อัญมณีให้เป็นที่แก่นสารถาวร ประกอบขจิตรทั่วยสรรพัตนาเนกโสภณภาพจิตรเสวี สมพระ
 ราชประสงค์พระองค์ นำยาครเต็มไปทั่วย มอญปายาศ ประเคนพระสงฆ์เถรวานเถวในพระมหา
 ปราสาท พระสงฆ์ทำภักตกิจเสร็จแล้ว ทรงอภิเษกสมณะพราหมณาจารย์คปลัยศิสงฆ์ทั้งหลาย
 เผด็จให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรม แลศึกษาซึ่งศิลปศาสตร์วิชาการต่าง ๆ ในบริเวณ
 มหาปราสาทนั้น แลพระองค์ทรงทราบดีว่าวันอัฐมีบูรณมีอำมาตย์เพ็ญยศและเกื้อนอาสารสำหรับ
 เข้าพรรษาแลอีกมาคอดิกวารซึ่งจะมีมา แลเป็นปรกติกักิ พระองค์ทรงพระอนสรค่านังถึงฤ
 กาลที่ไม่ถูกคองตามลทธิพระพุททศาสนา จึงทรงทำคำรทวาทคมาคเป็นเคิม ไม่มีนักปราชญ์
 ประเทศไหนจะเสมอพระองค์ใด ครั้นหนึ่งมีรับสั่งให้ราชบุรุษไปอาราธนาพระเจกีย์แลพระมหา
 เจกีย์มาประกษฐานในเมือง แล้วไปรคให้สร้างพระมหาธาตุปรรังคใหญ่องค์หนึ่ง แลสร้าง
 พระอารามในที่พระมหาธาตุนั้น พร้อมทั่วยอุโบสถวิหารการเป็วิญเสนาสนพระสงฆ์วิบุรณ
 แลหล่อพระพุททปฏิมากรทั่วยทองสัมฤทธิบริสุทธิ เท้าพระองค์ท่านไว้เป็นพระประธานในพระ
 อุโบสถ จึงพระราชทานนามอารามว่า สังฆาวาสอารามวิหาร ทุกวันนั้นชาวเหนือเรียกชื่อว่า
 (วัดสังฆวาท) อธิบายว่าพระองค์มีพระราชประสงค์พระโพธิญาณในอนาคตกาลแลปรารถนาเป็น
 พระพุททเจ้าเพื่อจะนำสควให้พ้นจากสงสารวัฏไปสู่พระนฤพานในอนาคตกาล แลทรงหล่อ
 รูปพระศรีอารียพระองค์หนึ่ง ประกษฐานไว้ในพระวิหารคตทิศใต้ในอาราม ครั้นหนึ่งครัสสัง
 นายคิลันนายช่างให้หล่อรูปพระนเรศ พระมหะศวร พระวิษณุกรรม รูปพระสุเมธวัระกายศ
 พระศรีอารีย ทั้งห้ารูปนี้ประกษฐานไว้ในหอแก้วาลัย มหาเกษครพิฆเนศวร ไว้เป็นที่พิทชบูชา
 ณตำบลขามะม่วง พระองค์ทรงเล่าเรียนพระพุททวงนะไตรปิฎกธรรมชานิชานาน พระสุคร
 พระวินัย พระอภิธรรม ไทโยโลกาจารย์ทรงทรมาน พระองค์สั่งสอนยคิพราหมณคปลัย
 ทรงพระราชบัญญัติคัมภีร์ศาสตร์าคม เป็นประณมธรรมเนียมทั้งเนปรุไซยาคิลาถาวรคคคค
 คำรทินปาฏิบพมาศ สร้อยกรรจันทรคราถยังเสร็จ พระองค์ทรงพระปริชาโอฬาริกวิริคฤณา

นุคุณไม่มีผู้ใดในสยามประเทศจะเสมอพระองค์ พระองค์อาจเลือกสรรคพิหารณาให้ทราบ
 ถนัดแน่ในอีกมาศทีนะพารณัถยัทรสังเกตุฤๅ โดยกรรมประสิทธิ์ สมเด็จพระบรมพิตร
 อาจระลอนระลยยกเป็นขี้เคื่อนตามคิลปกณณาอนุสิทธิคักคักพระคัมภีร์ทุกมาครามีได้เค็ลนคลาศ
 เลย เลกัเสวยราชสมบัติในกรุงศรีวิชัยนาโดยสุโขทัยราชธานีไต่ ๒๒ ปี ลุมหาคักกราช ๓๒๘๓
 ศกณญ สมเด็จพระบรมพิตรตรัสใช้ขี้เค็ทิกไปอาราณาพระมหาสามีสังฆราชอันกอบด้วย
 คีลาเรียนวัตรทรงพระไตรปิฎกขย มีคิลปศาสตรอรรักกระบิลคำหรัขบขัโยราณาจารย์ครบ
 ทุกประการอันประเสริฐ ซึ่งสถิตย้อย่นครันทรเขตร ในประเทศเกาะลังกาทวีปสิงฬภาษา
 มาสู่กรุงศรีวิชัยนาโดย พระองค์จึงมีรับสั่งให้คิลข้านายช่าง ปลุกกุฎิวีหารระหว่างข่ามะม่วง
 อันมีในทิศประจิมเมืองสุโขทัย นายช่างได้ทำที่รายคาบปรายภูมิภาคเสมอแล้วเททราย
 เกลี่ยตามคักตามทาง รวักขัพระวิษณุกรมมานณุมิตรคักข่านกัน เมื่อไต่สมเด็จพระสังฆราช
 ผู้เปนมหาเถรคักพระภิกษุสงฆ์หลายองค์มาแก่ลังกาทวีปนั้น พระองค์ก็รับสั่งใช้ให้อำมาตย์
 มุขมนตรีผู้ใหญ่ผู้น้อย แลราชตระกูลทั้งหลายแต่ล้วนเป็นชาย นำเอาคอกไม้รูปเทียนหมาก
 เข้าคอกองค่าง ๆ ไปรับ ทำสการบูชาคอกคดลมารคคดลมารค คั้งแต่เมืองท่าเรือทะเลมา
 ทางบกแต่เมืองเซียงทอง เมืองจันทร เมืองพราน เมืองวาน คดลคดถึงเมืองสุโขทัย
 ครั้งนั้นพระองค์รับสั่งให้อำมาตย์นักการ กวาคพระราชมรรคาคดลมารค คดค่างพระทวาร
 ทิศบูรฬไปจนพระทวารทิศประจิมค่อข่ามะม่วงซึ่งปลุกกุฎิวีหารมโหฬารเกษมไว้รับพระสังฆราชนั้น
 ครั้งนั้นพระองค์ทรงบริจาคพระราชทรัพย์จันขมิได้ ประคัยประกาศมรรคาเป็นคักเกษมสำราญ
 ใหญ่ลยเล็วแล้ว จึงอาราณาพระมหาสามีสังฆราชจำพรรษาสันไทรมาศ ครันออกพรรษาแล้ว
 พระองค์ทรงคั้งมหะกรรมการคดลของพระพุทธรูปสัมฤทธิคักหล่อเทากัยของคักนั้น ทรงประคัยฐาน
 ไว้คกลางเมืองสุโขทัยโดยบริพัคคักันพระมหาอาคคักนั้น พระองค์ทรงฟังพระธรรมเทศนาคักวัน
 คั้งแต่ขันคัก ๓ ถึง ๓๕ คัก คักพระราชทรัพย์บริจาคถวาย บูชาธรรม วันหนึ่งทองคักคั้ง
 ลีบคาลัง เงินซึ่งลีบคาลัง ขฬารภคคักเครื่องราชูปโภคค่าง ๆ อย่างละลีบสล่าจิวรเกศหมาก
 ประจ่าคักจ่าลี่ยากเงิน แลเครื่องกระยาหารไทยทานคั้งหลายนานาเชนคการ . เมื่อออก
 พรรษาลุขุมิพวาร ปันพิพสุฤคณคักวันนั้นพระองค์ลมาคักคิลเป็นคาศ ขวชคเพาะเนตร
 พระสุณปฏิมากรอันประคัยฐานบนพระมณเค็ยว ซึ่งเสคักทำสคักการบูชาเป็นเนองนิตยแล้ว

จึงอาราธนาพระมหาสามีสังฆราชาแลภิกษุสงฆ์เถรวาททั้งปวง ชั้นบนหม่อมปราสาทราช
 มณฑลเขี้ยว พระองค์ละราชสมบัติออกบรรพชาเป็นสามเณร เมื่อระชอกก็คืนนั้นพระองค์เสด็จ
 ยืนชนบกพระหัตถ์อัญชลันมีสการพระพุทธรูปปฏิมากรแลพระไตรปิฎกกับพระเถรวาท
 แล้วทรงตั้งสัตยาธิษฐานว่าเคชะกุศลกำหนดหลังแลผลบุญที่อาตมาบรรพชาอุปสมบทต่อพระบรม
 พุทธศาสนาคราวนี้ อาตมาไม่ปรารถนาสมบัติอื่นพรหม แลจักรพรรดิสมบัติห้ามไว้ ปรารถนา
 เป็นองค์พระพุทธรูปเจ้านำสัจธรรมข้ามไตรภพนี้เทอญ

อธิษฐานดังนี้แล้วจึงรับสรณคมน์ต่อพระอุปัชฌาย์ ขณะนั้นแผ่นดินไหวทั่วทุกทิศเมือง
 สุโขทัย ครั้นทรงผนวชแล้วเสด็จจากพระมหาสุวรรณหม่อมปราสาททรงไม้เท้าจรจรคดก้วย
 พระบาทเสด็จพระราชดำเนินไปยามะม่วง ขณะประภิชฐานฝ่าพระบาทลงยังพื้นธรณี ปลูก
 หวันไหวใหญ่ยิ่งทั่วทุกทิศ ทินสาธเข้าพรรษานั้น จึงเสด็จออกเสวยพระโสรส ขณะนั้น
 ไม่ควรเลยสรรพไม่เสวยเสพยนาอากาศกายสุริยาเมฆา จันทรย์รายคักกับคาราฤกษ์ทั้งปวง
 ยิ่งกว่าทุกวันด้วยฉนั้น จึงเสด็จบรรพชาเป็นภิกษุในระหว่างพัทธสีมา นั้น ขณะนั้นนคราษหนึ่ง
 อยู่โดยบูรพทิศเมืองสุโขทัยนั้น ยกพนักขึ้นสูงพื้นคน แขน่ตาไปคเพาะยามะม่วงนั้น เห็น
 รอยผลพลุ่งกลางอากาศลงต่อแผ่นดิน อนึ่งเวลานั้นได้ยินเสียงระฆังกนกร์ทิวาองค์ไพเราะ
 ไกลไสตของชนเป็นอันมาก จะพรรณานับมิได้ แต่บรรดามหาชนที่มาสโมสรสันนิบาตใน
 สถานที่นั้น ย่อมเห็นการอัศจรรย์ประจักษ์ทุกคน เหตุด้วยเสด็จออกทรงบำเพ็ญพระบารมี
 เมื่อทำอัมภูางคิกคิล เมื่อฤกษ์คิมหันต์ไม่มีฝนด้วยอำนาจคิลและความอธิษฐานพระบารมีด้วย
 ปลูกก็ประวัติกัมปนาทหว่าคหวันไหว เทพธรรววิรพหก็คคกลงมาในฤกษ์แล้ง แสคองอัศจรรย์
 สรรเสริญในการสร้างพระบารมี นักปราษณูราชบัณฑิตจึงทหมายโดยวิจิตรจารกลงไว้ให้
 ถ้วนถี่ในเสาคีลา นี้ เพื่อจะให้เป้นพระเกียรติยศปรากฏต่อไปภายภาคหน้า ลำคั้นนั้นบรรดา
 มนตรีอำมาตย์โหรราชบัณฑิตทวิทยากรย์เศรยฐุมหาคาลราชประยุรวงคานวงค์จ้านงจิตรพร้อม
 กันประชุมเชิญพระองค์ให้ลาผนวช สมเก้พระบรมขพิตรครัสให้ประชุมนมพระสังฆเถรวาท
 ทั้งปวง ปลูกษาพร้อมกัพระราชประยุรวงคานวงค์แลเสวกามาตย์ ในสันถาคารสถานชอ
 สันทคคาลา เห็นพร้อมยอมแล้ว พระองค์ทรงพระกรุณาแก่สรรพสัตว์บรรพชิตเพื่อจะให้รู้
 ธรรมเนียมลาผนวช แล้วพระองค์ก็ออกพระโษษฐเป็นคาถาเปล่งพระวาทาผนวช ผลคคผา
 กาสาวพัศตรทั้งปวงแล้ว พระองค์ก็ทรงเครื่องราชกกุธภัณฑ์อนันตราไชยโภคสำหรับ

กระษัตริย์ เสวกามาตย์ราชกรัณมนตรีทั้งหลาย ตั้งการอภิเษกอีกครั้งหนึ่ง แล้วถวายพระ
 นามใหม่ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้ากระมะระเทงอัครมหาอรรณิกราชาธิราชเจ้าแผ่นดินกรุงศรี
 ลีซชนาโดยสุโขทัย ครั้นนั้นสาธชนทั้งหลายบรรดาที่มีจิตเลื่อมใสศรัทธาต่อทางธรรม ก็มา
 วิงวอนให้พระองค์ท่านช่วยแนะนำสั่งสอนในทางธรรมที่กระเป็นคุณเป็นประโยชน์ในอนาคตกาล
 ภายหลังพระมหาสามีสังฆราช ถวายพระนามเพิ่มเข้าอีกว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้ากระมะระเทง
 อัครวิกรมพรณิชิคสิริยโชติมหาอรรณิกราชาธิราชเจ้าสุโขทัย ในการนั้นพระองค์ทรง
 ระลึกถึงพระเชษฐาเมืองลีซชนาโดยจะเสด็จนำพหุพลไป ครั้นนั้นราษฎรเมืองสุโขทัย
 สยบเสวยงเลี้ยวใจถวายพระองค์จากพระนคร เมื่อราษฎรเป็นตั้งนั้นท่านจึงอัญเชิญพระพุทธรูป
 ทองคำมาแต่เมืองจันทระนคร มาประดิษฐานไว้ในเมืองสุโขทัยสนองพระองค์พระชนก
 ถวายพระนามพระพุทธรูปทองคำนั้นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้ากระมะระเทงอัครเทไทยผู้เป็น
 พระบรมราชชนก อภิเษกให้เป็นอธิปัตย์อยู่เมืองสุโขทัย มอขเวรราชสมบัติแลราชการ
 ทั้งปวงให้อำนาจทำนุบำรุงราษฎรแล้วพระองค์ท่านเสด็จกำเนิรพลไปปราบปรามเมืองหนึ่ง ชื่อ
 ศรีรามลราชมหานครตั้งอยู่ที่คพายัพเมืองศรีลีซชนาโดย เสด็จทอดพระเนตรตามระยะ
 สดลมารคไป เห็นว่าทางลำบากยากแก่ราษฎรไปมาค้าขาย จึงทรงพระกรุณาโปรดให้โปรด
 ชกคลองทำถนนหนทางหลวง ตั้งแต่เมืองสุโขทัยมาจนตลอดถึงเมืองศรีลีซชนาโดย แล
 เมืองน้อยเมืองใหญ่ ทำทางน้ำทางบกแฉะเวียนไปตามหว่างทางใหญ่ เป็นการขณุสนของคณ
 พระราชบิดา แล้วทรงพระกรุณาตั้งขุนค่านหมื่นค่าน คุมไพร่พิทักษ์รักษาอย่าให้คนต่างท้าว
 ชาวต่างแดนหลบหนีข้ามเขตรไปได้ แลอย่าให้เป็นทางเปลี่ยวมีโจรผู้ร้ายมาทำอันตรายแก่
 ราษฎรที่ไปมาค้าขาย เหตุการต่างๆ ที่อัครวิกรมให้จกหมายจารกลงไว้ในเสาศีลา เพื่อให้คน
 ภายหลังรู้แจ้งประจักษ์พระบารมีแลพระเกียรติยศ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้ากระมะระเทงอัครวิ
 กรมพรณิชิคสิริยโชติมหาอรรณิกราชาธิราชเจ้าแผ่นดินเมืองสุโขทัย อนึ่งเราท่านทั้งหลาย
 ไม่เคยเห็นการประจักษ์อัครวิกรมครั้งนั้น ครั้นมาภายหลังเห็นแล้วต่อหน้าตาคนทั้งบ้านทั้งเมือง
 อนึ่งพระสังฆราชมหาเถรเป็นผู้ทรงพระไกรยัญถูกมาแต่ลังกาทวีปสถิตย์อยู่พระสี โทล
 โดยทักษิณขามะม่วง ไว้คำสรรเสริญพระเกียรติยศซึ่งเสด็จทรงฉนวนขำเพนุพระบารมีนั้น
 ได้เห็นอัครวิกรมหลายประการ จึงจกหมายเหตุการกลงไว้ในเสาศีลาในระหว่างพัทธสีมาขามะ
 ม่วง โดยประพิมพ์คเมืองสุโขทัยนี้

เรื่องความในหนังสือเขมรซึ่งจารกอยู่ที่เสาศีลานั้นสนเนอความแต่เท่านั้น

หลักที่ ๕

ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย

✓ ศิลาหลักนี้มีขนาดแลลักษณะคล้ายคลึงกันกับหลักศิลาจารึกด้วยอักษรเขมร แต่สั้นกว่า (สูง ๓ เมตร ๑๕ เซนติเมตร, กว้าง ๕๘ เซนติเมตร) ส่วนอักษรที่จารึกเป็นตัวอักษรไทยโบราณ ซึ่งใช้เมื่อครั้งเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี แลความที่จารึกเป็นภาษาไทย เป็นเรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ที่จารึกเป็นภาษาเขมร เชื่อได้ว่าหลักภาษาไทยนี้ จารึกพร้อมกับหลักศิลาที่จารึกเป็นภาษาเขมร ✓

หลักศิลานี้ พระยาโบราณราชธานินทร์ ได้ไปพบอยู่ที่วัดใหม่ (ปราสาททอง) อำเภอนครหลวงในแขวงจังหวัดอุษายา สืบถามว่าใครได้มาแต่เมื่อใดก็หาได้ความไม่ พระยาโบราณฯ จึงให้ย้ายมารักษาไว้ในอุทยานพิพิธภัณฑสถาน กรมพระดำรงราชานุภาพเสด็จขึ้น ไปทูลขอพระเนตร ทรงพยายามอ่านหนังสือซึ่งยังเหลืออยู่ ได้ความว่าเป็นศิลาจารึกของพระธรรมราชาภาษาไทยคู่กับหลักภาษาเขมรซึ่งอยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คือ จารึกความอย่างเดียวกัน เป็นภาษาเขมรหลัก ๑ เป็นภาษาไทยหลัก ๑ เกือบคงตั้งไว้เป็นคู่กัน จึงตรัสสั่งให้ส่งศิลาจารึกนั้นลงมาไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วยกันกับหลักภาษาเขมร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้มาจากเมืองสุโขทัย ศิลาจารึกหลักนี้ได้อยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จนย้ายมายังหอพระสมุดฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ นี้

คำจารึกภาษาเขมร กับ คำจารึกภาษาไทยผิดกันบ้างเล็กน้อย ยกเว้นตัวอย่าง คำจารึกภาษาไทยไม่กล่าวถึง เรื่องพระญาภาษาไทยเสด็จไปปราบพาลาจลในเมืองสุโขทัย เมื่อ ม.ศ. ๑๕๖๘ แลไม่กล่าวถึงเรื่องประภิชฐานรูปพระอิศวร พระนารายณ์ในหอเทวาลัยป่ามะม่วง ส่วนเรื่องพระญารามราชคือ พ่อขุนรามคำแหง ได้ปลุกปั้นมะม่วงมีแต่ในคำจารึกภาษาไทย ในคำเขมรไม่มี นอกจากนั้นคำจารึกทั้งสอง มีเนื้อความอย่างเดียวกันทุก ๆ ประการ.

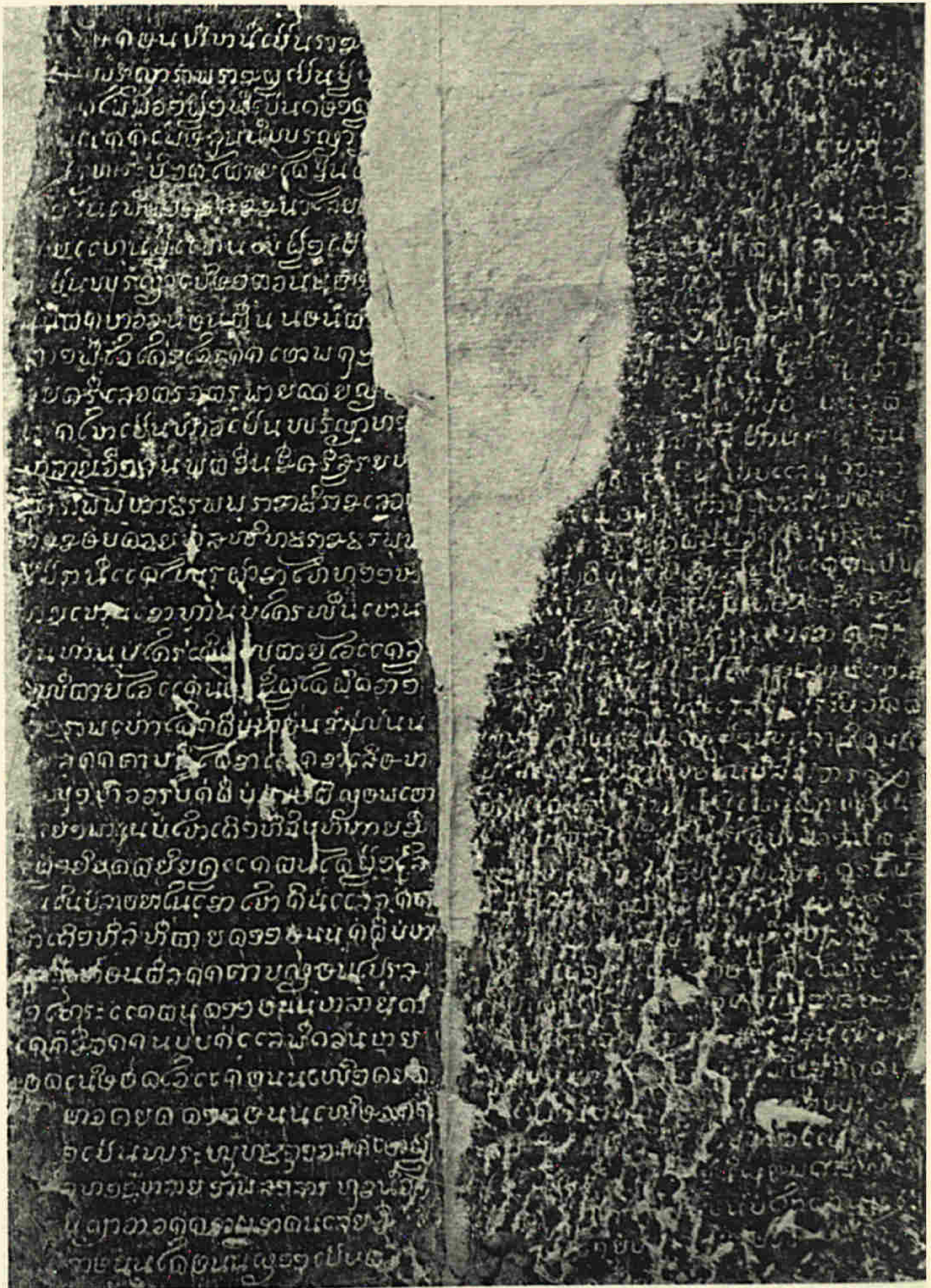
คำจารึก

ตอนที่ ๑

- (๑) (เม) อก่อนที่หนีเป็นราช .. *กษัตริย์*
- (๒) .. พรญารามราชสุเบณปุณ ..
- (๓) (ปลุ) กไมมวงฝูงนี้เปงตองคู
- (๔) .. แกกัเมือลุนนี้พรญาฎา (ไทย)
- (๕) .. รุพระบิฎกไตรยโคขิน (สวย)
- (๖) ราชในเมืองศรีสขชนาไลย (สุโข)
- (๗) (ไ) ทยแทนปุแทนพ ฝูง เป (นทา)
- (๘) ว เปนพรญาเบืองตวนนอ (กตว)
- (๙) นนตกหววนอนตึนออนตา (งคน)
- (๑๐) ตางมีใจใคร่ใจรกกเอามกฏ .. *พระมหากษัตริย์ (รุคิษริ) ?*
- (๑๑) .ยศรีเสวตรจตรมายคตบญ (อภิ)
- (๑๒) เสกโหเปนทาวเปนพรญาทง (ง)
- (๑๓) หลายจึงสนมตขันศรีสุรบพ
- (๑๔) งศรามมหาธรรมราชาธิราชเสว (บ)
- (๑๕) ราชชอบด้วยทสพิทธาราชรรม
- (๑๖) รูปรานี้แกไพรฝาชาไททองห
- (๑๗) ลายเหนเขาทำนบไคร่พินเหน
- (๑๘) สีนทำนบไคร่เด็ดพายไวกฤ
- (๑๙) (ก) พิตายไวกั่นองชฎุไคผิดวาง
- (๒๐) .งรามเท่าใดกคืบหอนข้าพนน
- (๒๑) .. สกกคาบช้ไคขาเสกขาเสื่อห
- (๒๒) (วว) พุงหวรรบกคืบข้าบตีญอมเอา

หลักที่ ๕
Inscription V

ด้านที่ ๑
Face I

ด้านที่ ๒
Face II

- (๒๓) (มา) ลยงมาขุนบ่ไหเถิงที่ฉิบที่หายซึ
 (๒๔) (ไค) ฝุงยี้ยคคยี้ยคุแกตณไคฝุงไส
 (๒๕) ..นในปลาอยาในเขาไหกินแลจก
 (๒๖) (ไ) หเถิงที่ล้ที่ตายตงอนนกดี้บ่ห
 (๒๗) (อน) ข่าห่อนตีสกกตาบญอมโปรส
 (๒๘) (ฝุง) โทระแกตณตงอนนหลายถา
 (๒๙) (เ) เกกัซจกกนบบก่แลมถวนหย
 (๓๐) (ม) อัดเนืออัดใจแก่อนนเพ็งคยด
 (๓๑) (แลบ) อาจคยดตงอนนเพือจก
 (๓๒) ..(จ) งเปนพระพุทธรจจกเอาฝู
 (๓๓) (งสตตว) ทงหลายข่ามสงสารทุกขนี้จ
 (๓๔) ...นญาวจกกาฆาฆาคนเลขซึ
 (๓๕) ...ขาอนนไคอนนญงเป้น ...

ตำนานที่ ๒

- (๑ ถึง ๕) ..... (ข่ารุด) .....
 (๖) ..... มหาส
 (๗) ..... ของ ... ศิ .....
 (๘) ..... ดวย ... พรญาศรีสุ
 (๙) (รยพงศรามม) หารธรรมราชา (ธิราช)
 (๑๐) ..... น ..... แก่ . สตว
 (๑๑) ..... นน . ดค . าด
 (๑๒) ..... นบวณนแต
 (๑๓) ..... พวไคบี่ลนหนบี่สน

- (๑๔) ..... (มา) กกว่าชินนบบแล่มถวนช^๔
- (๑๕) ..... แตอนนกกทำบุษชวมมกัพี
- (๑๖) (หาร) ..... คกัสตูปเจดีย์ปลุกพระศรีมหา
- (๑๗) (โพธิ) ..... คี ..... รมากแกกันบบ
- (๑๘) (กัแล่มถวน) .. อยู่ (สวย) ราชในเมืองศรีสขช
- (๑๙) (นาไลย) ศุโข (ไทยโต) ญีสืบสองเจาศกรา
- (๒๐) ช ๑๒๘๓ บัณตุจิงไหไปอญเชญมหาสา
- (๒๑) (มี) สงมราชมีสี่ลาจารแลรุพระบี่ฎกต
- (๒๒) (รย) ..... นกกฝูงมหาสามือนน
- (๒๓) อยู่ใน .. ลกาทีบอนนมี่สี่ลาจารดง
- (๒๔) (ฝูงกษิณาส) รพชววกอนแต่่นครพนน
- (๒๕) ..... กุฎีพีหารในปามวงนัดูส
- (๒๖) ..... สี่ตั้งพระพิสณุกรम्म
- (๒๗) ..... พระม
- (๒๘) ..... สงมทางหลายมา
- (๒๙) ..... ดอกไมไตหอม
- (๓๐) ..... ป .. งกทำบุชาสองข
- (๓๑) ..... งแดงลูก (เจ้าลูก) ขุนไปรบ
- (๓๒) (บ) ..... เมืองฉอดมา
- (๓๓) ..... พ . ป .
- (๓๔) ..... บ .. ว แตเมือง
- (๓๕) ศุโขไท ..... นัญอมกา (ง) พิดา
- (๓๖) (น) ..... บนบไหดวนน ..
- (๓๗) ..... งขอ ..... อด ..... นี ..
- (๓๘) ..... (รียว)

๒
ตอนที่ ๓

- (๑) วดดอกไม้ . อ . . . . .
- (๒) เอาผ้าบังญจรงคอนนางมบัว . . . . .
- (๓) นสกกแห่งซีกกนบบแต่เครี (อ) . . . . .
- (๔) นนนวนวมกกวาซนกลาวถึ . . . (เ)
- (๕) ลยฝักกปรยบไปคุดหนทางนนวนม
- (๖) ดงหนทางในเมองฟางจิงใหอา
- (๗) ราชนามหาสามีสงฆราชเขาพรยาสน
- (๘) ไตรมาสเมือแล่ออกพรยาจกทำม
- (๙) หาทานฉลองพระสรัดอนนหล . . .
- (๑๐) ตนพระพุทเจ้าเราอนนปรดิศถาก
- (๑๑) ลางเมองสุโขไทยซิงลวงตวนนอ
- (๑๒) กพระสรัดนมหาธาตุนนณลอ (งส)
- (๑๓) ดบบธรรมทุกวนนถวนรอยวนน
- (๑๔) แลวกรยาทานคาบนวนทองเหมิน
- (๑๕) นังเงินเหมินนังบียสิปลานหมา (กส)
- (๑๖) บลานผาจัพรสรัดยบาศสรัดย (หมอน)
- (๑๗) นังสรัดยหมอนนอนสรัดยพุก . . . . .
- (๑๘) เครื่องกรยาบูชาทงหลายจกน (บบกแ)
- (๑๙) ลมถวนแตอนนฝุงลुकทานลुक . . .
- (๒๐) มาชอยจกนบบแลมีไคแล่อนน (เค)
- (๒๑) ร็อกทำบูชามหาสงฆราชจกนบ (บ)
- (๒๒) กแลมีถวนเมือออกพรยาแลว . . .
- (๒๓) วนนพุทพารหนไทรวงเปลาปุ (นร)

- (๒๔) พพสุณกษตรเมื่อตวเนนเอยนแ (ตพ)
 (๒๕) ระพุทธเจ้าเราเขานัรพานมาเถ (งวน)
 (๒๖) นบวสนนไนคพนนเการอยทาบี่ ...
 (๒๗) นบควชวนนเตพระนัรพาน (มาเถิง)
 (๒๘) วนนบวสนนไนคหกแสนเกาเห (มิน)
 (๒๙) หาพนนหกรอยววนนิงพรญา (ศรีสุ)
 (๓๐) รยพงศรามมหาธรรมราชาธิราช ..
 (๓๑) หากสมาทานทศสี่ลเปนดาปส ...
 (๓๒) นาพระพุทธรูปทองอนน ป (รคิส)
 (๓๓) ถาไวเหนือราชมนที่รอันตนแดง ...
 (๓๔) วนนนนั้นแลแลวจิงอญูชญุมหา (สามีส)
 (๓๕) งมราชควดยเถรานูเถรภิก (สุ) สงฆ ทง (งหลา)
 (๓๖) ยขึ้นเมื่อเถิงราชมนที่ร ... องจิง ..
 (๓๗) บวสเปนสามเถรที่นนั้นเมื่อจก ..
 (๓๘) สี่ลนั้นพรญาศรีสุรพงศรามธรรม (ราชา)
 (๓๙) ธิราชจิงจกอยันญมึนบพระพุท (ฐ)
 (๔๐) ทงนบทั้งพระบฏกตรย .....
 (๔๑) บไวที่นนั้นแบทั้งมหาสามี (สงฆรา)
 (๔๒) ช จิงจกกอชิสถานวาดังนี้ควย

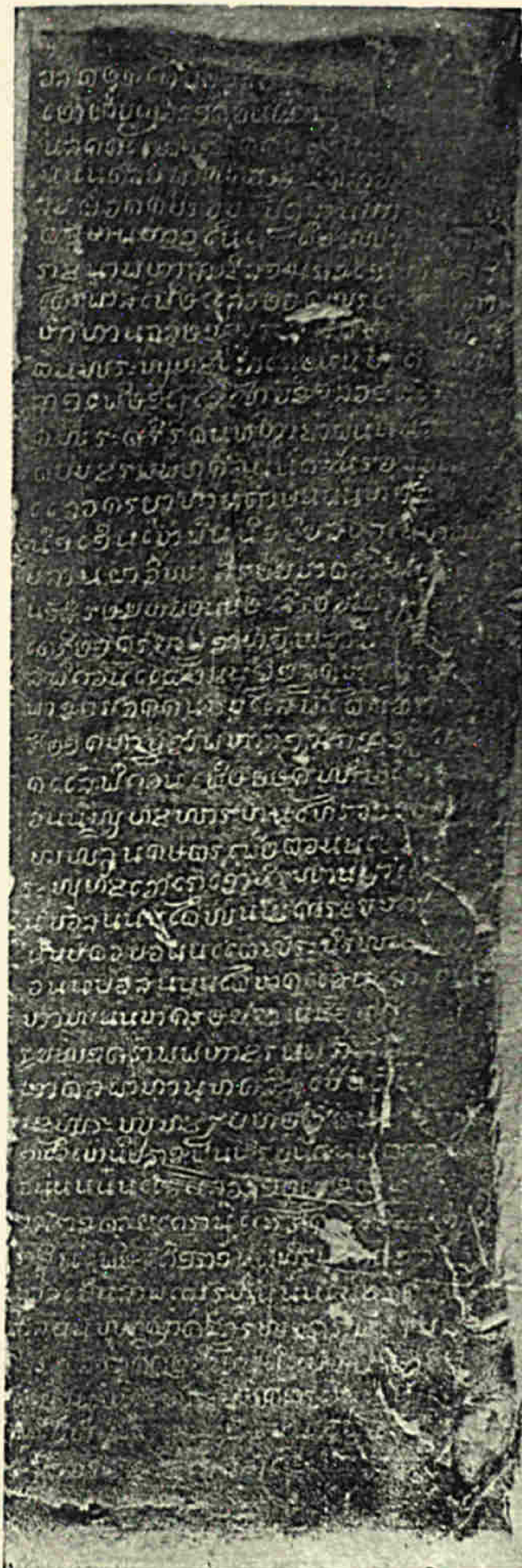
บ้านที่ ๔

(ชำรุด)

หน้า ๕

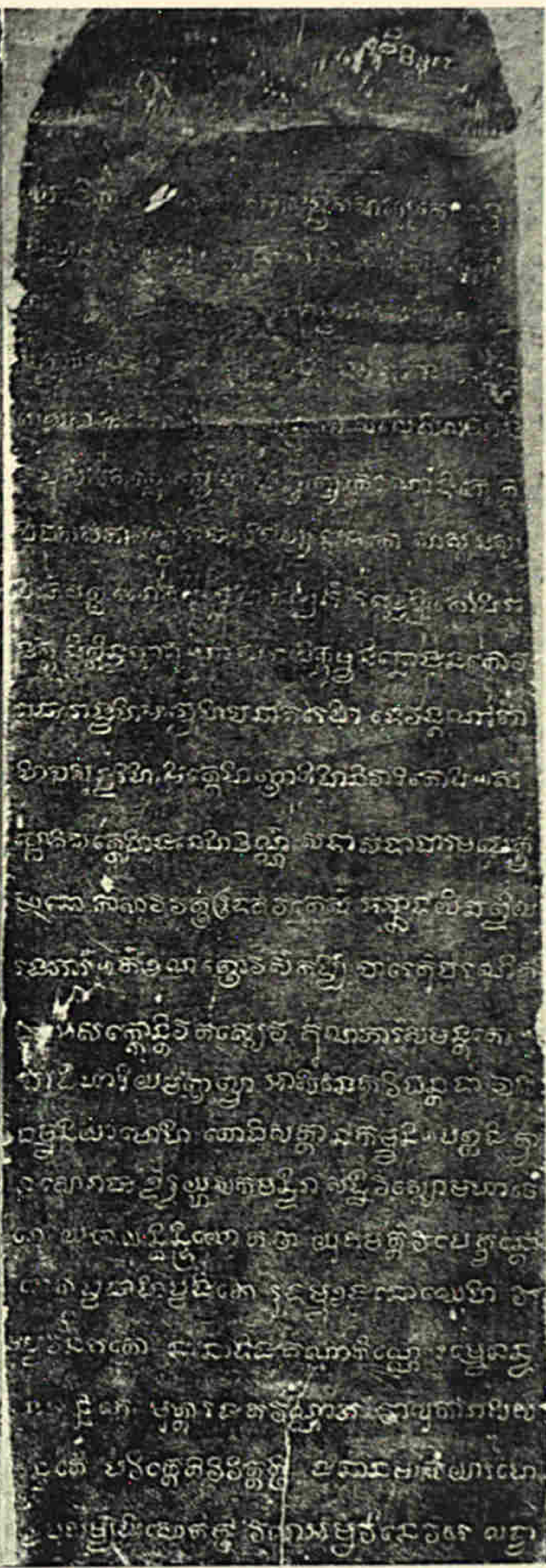
Inscription V

หน้าที่ ๓
Face III

หน้า ๖

Inscription VI

หน้าที่ ๑
Face I

อธิบายคำ

กานที่ ๓	บรรพทกที่ ๓	ปลายบรรพทกที่ ๓	กยตบบรรพทกที่ ๒	ชำรุดเสียแล้ว	แต่ความที่	
				ชวทนั้นคงเป็น “อุทยาน”		
”	”	๓๐	ปลายบรรพทกที่ ๓๐	กยตบบรรพทกที่ ๓๑	ชำรุดเสียแล้ว	แต่ความที่
				ชวทนั้นคงจะเป็น “ชวรค” หรือ “พระชวรค”		
”	”	๒๔	ยียคค	ยียค = ทำร้าย		
”	”	๒๕	คำที่ชวท	คงจะเป็น “ยาพิษ” หรือ “ยาเขอ”		
”	”	๒๘	ชวทกนบข	กั แลมิถวัน— คณนามิไค		

หลักที่ ๒

ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษามคธ.

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ พระยารามราชภักดิ์ (ใหญ่ ครุฑมภ์) ผู้ว่าราชการเมืองสุโขทัย
ชุกพบศิลาจารึกอักษรขอม ภาษามคธ ที่วัดป่ามะม่วงเมืองสุโขทัยหลัก ๑ ส่งมายังหอ
พระสมุดฯ ศิลาหลักนี้มีขนาดและลักษณะคล้ายกันกับหลักที่ ๔ และที่ ๕ (สูง ๑ เมตร ๓๐
เซนติเมตร กว้าง ๒๗ ถึง ๓๓ เซนติเมตร) ก้านที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ มี ๒๗ บรรทัด เหมือนกัน
ก้านที่ ๒ ชำรุดเสียมาก ส่วนก้านที่ ๔ แต่ก่อนคงมีจารึกบ้าง เพราะหมุดก้านที่ ๓ เองยังไม่
ขุดขึ้น ก้านที่ ๕ นั้นชำรุดเสียหมดไม่เหลืออักษรสักตัวเดียว

คำจารึกภาษามคธนี้เป็นคาถาซึ่ง “พระมหาสามีสังฆราชาไต่เต่าสรเสริญพระเกียรติยศซึ่งเสด็จทรงผนวช แลไต่จารึกไว้ในระหว่างพัทธสีมาวัดป่ามะม่วง โภยปราจิณทิศเมืองสุโขทัย” ตามที่ไต่กล่าวข้างท้ายคำจารึกภาษาเขมร (หลักที่ ๔)

ก้านที่ ๑ มีเรื่องพรญาฎาไทย (พระธรรมราชาที่ ๑) เสด็จออกบรรพชา เมื่อวันที่ ๔ ๑ ๑๒
พ.ศ. ๑๘๐๕ ก้านที่ ๓ เป็นคำสรเสริญ แลขอพระเกียรติคุณ พรญาฎาไทย คำจารึกเหล่านี้
นักปราชญ์ไทย ยังไม่เคยพิมพ์เลย ข้าพเจ้าเองได้พิมพ์ทั้งคำจารึกและคำแปล
เป็นภาษาฝรั่งเศสในจดหมายเทศน์มหาชาติวิทยาลัยฝรั่งเศส เมืองชานชัย เมื่อ ค.ศ. ๑๘๓๗.

คำจารึก

ตอนที่ ๑

- (๑) ปรีนิพพาน(โต) วสุสศตุนทิวีสหสโต อุทธี
- (๒) ปณจ อ(สภ).....(ทีเนก)ตุตถิก
- (๓) มาสสส กภาพกขสส อฏฺจเม พุทฺธวาระ (สุ)นภขตฺตมู
- (๔) มุตฺตกรณาทิ(เก).....นตฺรทิว ทานเน เวสฺสนต
- (๕) โร ขณ...าว ปณฺณาย สึเล สึลวราที
- (๖) ว ปสฺสิตพฺโพ วิญญฺหิ ทกฺโข พยากรณาทิเก ตี
- (๗) ปฎีกสภาวณฺญู ราชา ถึเทยฺยนามโก สาสนสฺส
- (๘) ทิตฺติ สพฺพโลกสฺส จ ทิตฺตญฺ จริ รชฺเช จิตฺโต ปี รา
- (๙) ชตฺตนิพฺพินฺทนฺโต คุณนเกโร ฯ นิกฺขมฺม นินฺโน ชนโก ว
- (๑๐) ราชา ราชูทิมจฺเจหิ จ นาคเรหิ เทวฺกณฺณา
- (๑๑) หิ จ สุนฺทริหิ มิตฺเตหิ ญาคีหิ นิวาริตฺโต ปี ฯ ส
- (๑๒) มุโพตฺตเตหิ ชเนหิ จิตฺเต สทาสทาจารมเปกฺข
- (๑๓) มาโน กาสาววตฺตํ รุกฺกํ ว เตสฺส อจฺจนายิ ฉทฺย
- (๑๔) ราชภาริ ฯ ตํ ขณฺณเวว สักมฺปิ ธาเรตุ ธรณิ ต
- (๑๕) ทา อสภฺโกนทิว ตสฺเสว คุณภาริ สมนฺตโต ฯ
- (๑๖) ปาฎิหาริยมณฺณจฺจ อาสิเนกวิธฺนุ ตทา เอส
- (๑๗) ฌมฺมนิยาโม หิ โพตฺติตฺตาน กมฺมนิ ฯ ปพฺพชิตฺวา
- (๑๘) น โส ราชา โอริบฺบห สกมฺนฺทิรา สญฺจิวสฺโส มหาเถ
- (๑๙) โร ขณ สนฺตินฺทริโย ตถา ยฺกมตฺตํ ว เปกฺขนฺโต
- (๒๐) เนกปฺุชาหิ ปุชิตฺโต รุทฺมมฺุขชโนเชหิ
- (๒๑) วมฺมพวนฺนํ คโต นานาทิขคณากิตฺเต รเม นนฺทา
- (๒๒) นสนฺนึเก มุตฺตารชตวณฺณากวาลุการาสิส
- (๒๓) นถเต ปวิตฺเต ตี วิวิตฺตตฺติชนานมาสยารเห
- (๒๔) อุปสมฺปชฺชิ โส ตตฺถ วสา อมฺพวเน วเร ลกฺุธา

(ตอนที่ ๒ ขำรुकเสียมมากไม่ได้ความ)

หลักที่ ๖
Inscription VI

ด้านที่ ๒
Face II

ด้านที่ ๓
Face III

๒๕
 ตอนที่ ๓

- (๑) ...ณามิว ปลัสสนีย์ เข ปีนุชาม..
 (๒) ..ตี ปตติกณจมิว กุณปั กุณ...
 (๓) มิว จตุทุชากิ อนเปกขิตจิตเตน นนุทิ
 (๔) ยมาโน สกกลสุชนุนาหิ เตสึ นม.
 (๕) มกคาธิกมเสชชโน วีย สาสเน..
 (๖) ลสทุโธ ปากสาสโน วีย มุณี...
 (๗) สึ น หิตมารทุโธ สมารทุชกุสล..
 (๘) มมุฏฐสกลสุชนตรุกณานิ ปลุลว..
 (๙) ตา ปลุลวราชา ตี ปลีทุโธ ปลีทุชकुณาน(มา)
 (๑๐) ชาเรา ชาธชวณคมกัรติกุชหาสปลุณญา
 (๑๑) ย สมปนุโน สมปนุนปารมิกุณานมวีย
 (๑๒) เมตเตยยาทีนึ ทสนนม โพธิสตุตานม..
 (๑๓) นาคโธ ลีทยุขนามโก ธมมราชา สุธ(๑)
 (๑๔) รสมิว สุชาสินมปรีมิกณนปลวिर
 (๑๕) หิตสกลพุกุชานุกุชปจเจกพุกุชสาว
 (๑๖) กพุกุชานึ ปรีโกการหมตีสยยตีสุ
 (๑๗) ขมมตาสายนรสิ ปรีกุกุชนุโต ปี สุรน
 (๑๘) รทनुตนยกมลชครุกุชกปติป
 (๑๙) ตีทิ(นึ) นมहितจธณารวินทुकทุชมุณิว
 (๒๐) .วรสาสนหานิสหิตาขิลสุชน.
 (๒๑) .สंपริทีปนายาจนวจนสวเนน
 (๒๒) คิริสิขรสทิสโสภกกุชาลา ปรีท(ขท)
 (๒๓) มาโนวีย วินฎฐจกุกุชตุตโน วีย(จ)
 (๒๔) กุกวตุติราชา โทมนสสปลุโต หุตุวา

คำแปลพระคาถาของพระมหาสามีสังฆราช
พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาบลักษ์มณ) เปรียญแปล

(กำนันที่ ๓) พระคาสทการยเจ้าเข้าสู่พระปรินิพพานได้ ๓๕๐๕ พระวสา ในรัชช
วันพอ เดือน ๓๒ แรม ๘ ค่ำ พระองค์ประกอบไปด้วยทานขารมี คล้ายกับพระเวสสันดร
ด้วยบุญญาขารมี คล้ายกับ (พระนามขารุค) และด้วยศีลขารมี คล้ายกับพระสีลวราช
เป็นต้นกปราชญ์ทั้งหลายควรจะเข้าไปสรรเสริญ พระองค์ฉลาดในโหราศาสตร์ มีคัมภีร์
พยากรณ์เป็นต้น ทรงชำนาญในสภาวะแห่งพระไตรปิฎก มีพระนามว่าดีเทยย์ ได้ข้พระพุท
ธิประโยชน์เกือกกลแก่พระศาสนาและโลกทั้งปวง / แม้ถึงว่าพระองค์ทรงคุณเป็นยอดเยี่ยมได้เสวย
ราชสมบัติอยู่ ถึงกระนั้นได้ยังเกิดความเหน็ดเหนื่อยในการเป็นพระราชา เมื่อมีพระทัยน้อมไป
ในแนกขัมขารมี มีพระราชมหาอำมาตย์ญาติมิตรชาวพระนครทั้งหลาย กับพระสนม รุ่งเรือง
เหมือนหญิงนางสวรรค์ แม่ห้าม (ไม่ให้ทรงพระผนวช) แล้ว พระองค์ก็เพ่งเลงเอาอาจารย์
อื่นพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายได้ข้พระพุทธิแล้วในกาลทุกเมื่อ เมื่อราชบริพารยังปรวิเทวนการอยู่
พระองค์ทรงเปลื้องเครื่องกระษัตริย์แล้ว ทรงผ้ากาสาบพิศตรอนัย้อมพร้อม

ในขณะนั้นพระอรหันเจ้าก็ขึ้นศาลกัมปนาทหวาทไหว มีอาภที่จจะดำรงพระคุณอันหนัก
ของพระองค์ไว้ได้ ในกาลนั้น ก็มีสำคัญประหนึ่งว่าสำแดงพระปาฏิหารมีประการอนเนก แท้จริง
การเป็นกัณนั้น ก็เป็นธรรมเนียมของพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย

ครั้นเมื่อพระราชาเจ้าได้ทรงบรรพชาเพศแล้ว ก็เสด็จลงจากพระราชมณเฑียรของ
พระองค์ มีพระอินทร์ยสังวรอันสงบระงับราวกับว่าพระมหาเถรผู้มีพรรษากาลได้ ๖๐ ปีเป็น
ประมาณ ทอดทศันการอยู่เพียงชั่วแอก

พระองค์เป็นผู้ที่ฝูงชนทั้งหลายครวญอยู่เอิกเกริก บูชาแล้วด้วยอเนกบูชา ได้
เสด็จไปสู่อัมพวันอันประเสริฐ งามราวกับว่าสวนนันทอุทยานเป็นรมย์สถานคาศกด้วย
คณานกพิหลกต่าง ๆ มีพนอันเวียรรายด้วยทรายงามราวกับว่าแสงแก้วมุกดาเงินทองอันกองไว้

เป็นสถานอันควรแก่ชนทั้งหลายผู้ปราดนาวิเวก เมื่อพระราชานั้นเสด็จเข้าไปแล้ว ก็
สำนักอยู่ในอัมพวันประเสริฐ..... ครั้งพระองค์ได้แล้ว.....

(กำนันที่ ๒ ชำรุดเสียหมด)

(กำนันที่ ๓ คีลากร่อนท่ายบรรทัดทุกบรรทัด จะแปลเอาความจริงไม่ได้ ตั้งแต่บรรทัด
ที่ ๘ ว่า) ประหนึ่งท้าวสักกเทวราชผู้ศรัทธา..... เพราะว่าพระองค์เป็นหน่อในป่าไม้
คือสาธุชนทั้งหลาย ทรงพระนามว่าบัลลวราชา พระองค์ทรงพระคุณประสิทธิ และถึงพร้อม
พระปฤชา คือ ธารณขัณ्डญา เขวณขัณ्डญา คัมภีรขัณ्डญา คิกขขัณ्डญา หาสขัณ्डญา
พระองค์..... แห่งพระทศโพธิสัตว์ อันเพี้ยขมูลพระบารมี มีพระเมตไตรยเป็นอาทิ

สมเด็จพระเจ้าธรรมราช ทรงพระนามว่าลัทธย พระองค์ถึงแม้ว่าได้เสวยอมฤต
รสอันประเสริฐสุขุมยิ่งนัก ซึ่งเป็นของเสวยควรแก่สมเด็จพระพุทธเจ้า พระอนุพุทธ พระ
ขเจกพุทธ พระสาวกพุทธทั้งหลาย เพราะปราศจากธาตุกีนอันไม่มีที่เปรียบดังเทวกา
ดินทิพย์

พระองค์ได้ทรงสัจย์ค้ำนักปราชญ์แสดงถึงความอดกลั้นทั้งปวงคือความเลื่อมแห่งพระ
ศาสนาของพระมุนีเจ้า..... ผู้ทรงพระบวรบาทบุคคล อันเทวกา มนุษย์ อสุรกาย พรหม
ครุฑ พระยานาค บุษบา (นอยน้อม) แล้วทุกวัน มีน้ำพระทัยอันนุ่มอยู่ด้วยเพลิง คือ
ความโศก เช่นเท่ากัณฐเขาไฟ ได้ทรงเศร้าพระทัย ราวกับพระเจ้าจักรพรรดิราชผู้มีจักร
แก้วอันพิเนาศเสียไปแล้ว

หลักที่ ๗

ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย (ที่ ๒)

ศิลาหลักนี้ พระยารามราชภักดี ผู้ว่าราชการเมืองสุโขทัย ได้ส่งมายังหอพระสมุดฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นแผ่นศิลาอ่อนสีค่าสูง ๓ เมตร ๓๒ เซนติเมตร กว้าง ๒๘ เซนติเมตร ก้านข้าง ๓๒ เซนติเมตรครึ่ง

ที่ที่โคพบไม่ปรากฏ แต่เดิมคงได้ประดิษฐานในป่ามะม่วง ไม่ต้องสงสัย เพราะในจารึกนั้น (กำนที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๕-๑๖) เรียกว่าป่ามะม่วง นี้

ก้านใหญ่คือ กำนที่ ๑ กษที่ ๓ ซ้ำรตเสียห่มกทั้งสองก้าน อ่านไม่ได้ความ ยังพออ่านได้อยู่แต่ก้านเล็ก ๒ ข้างคือ กำนที่ ๒ กษที่ ๔ จารึกกำนที่ ๒ เป็นเรื่องพระญาธรรมราชาที่ ๑ ได้สร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ในป่ามะม่วง เมื่อศักราช “ บัณลุ หนไท บั รวง เปลา ” ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๐๕ เป็นยทพระองค์ได้ทรงผนวชในวัดป่ามะม่วง จารึกก้านที่ ๔ กล่าวถึงเรื่องมรณสัญญา ในอนาคตกาล.

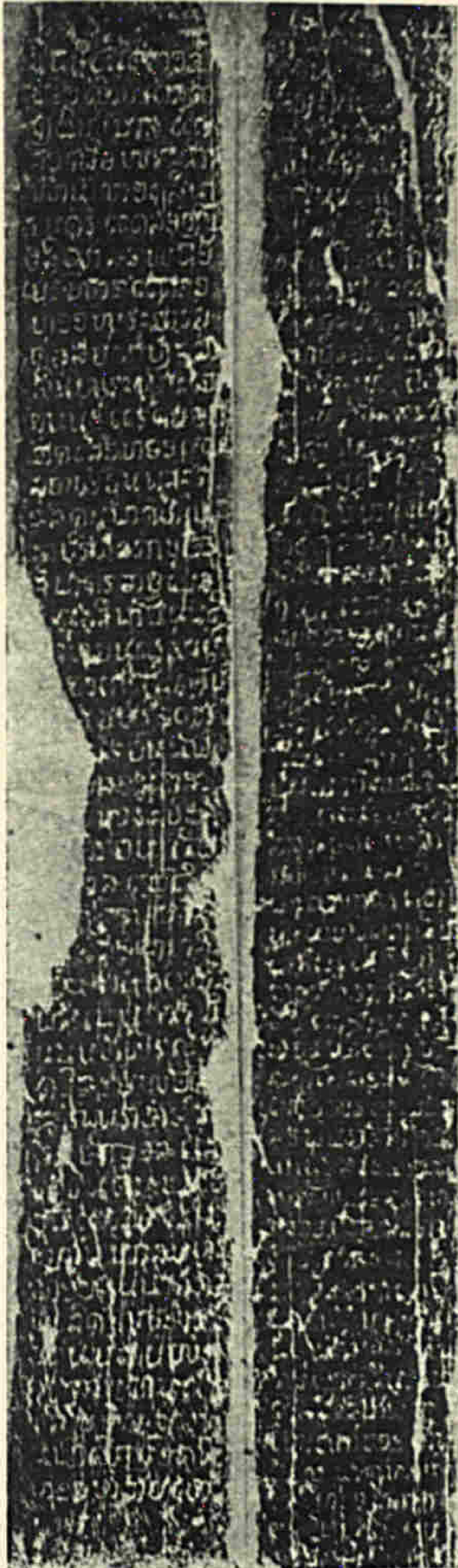

คำจารึก
(กำนันที่ ๑ ชำรุก)
ที่ กำนันที่ ๒

- (๑) นน นี ในกลางสี่
- (๒) มวงไหประดิษฐาน
- (๓) กุฎีพิหารแด
- (๔) ลงเมื่อพระนिर
- (๕) พานพางกุสีนา
- (๖) รนกรแกลองฝูง
- (๗) ขสัณาสรพนัง
- (๘) บริพารแกลอง
- (๙) ทงพระอารย
- (๑๐) กสสบมาทูลฝา
- (๑๑) ดินพระเปนเจ้า
- (๑๒) อนนข้แรกออก
- (๑๓) จากโลงทองแด
- (๑๔) ลงทั้งขุนมถลรา
- (๑๕) ขสัคนมากทำบู
- (๑๖) ชาประดิษฐานทั้งป
- (๑๗) (ดี) มากรลาอุโบส
- (๑๘) (ถ) แลสิมานนนโ
- (๑๙) (สด) ทยณญอมผู้
- (๒๐) (งส) งฆอนนกงป
- (๒๑) . . . . .ปริชญา

หลักที่ ๗

Inscription VII

ด้านที่ ๒

Face II

ด้านที่ ๔

Face IV

หลักที่ ๑๒

Inscription XII

- (๒๒) ...รอนนมี่
 (๒๓) ..สงขมราชา
 (๒๔) ...พระบิฏ
 (๒๕) (ก) ทรอนนโด
 (๒๖) ..(บ) วสแต่ไ..
 (๒๗) ...ฝูงมหาส
 (๒๘) (รม) นลنگาทวิ
 (๒๙) (ป) .น.....
 (๓๐) มานนน...
 (๓๑) นนนทีพรญา
 (๓๒) ศรีสุรยพงศ
 (๓๓) ธรรมราชาธิรา
 (๓๔) ซอกกบวสแล
 (๓๕) แพนคินปา(ม) ว
 (๓๖) งนัไหว...
 (๓๗) ..มหาสรมน
 (๓๘) ทงอนน...
 (๓๙) .เล็ก.....
 (๔๐) .นปลายพ..
 (๔๑) .ปลาย.....
 (๔๒) .....
 (๔๓) นน้ำไหฝูง..
 (๔๔) ทงหลายเทน

(ตอนที่ ๓ ขำขัน)

ตอนที่ ๔

- (๑) อนนท่านจ .ป .
- (๒) ดยนวารายใน(ช)
- (๓) (ว) ว นีในช(วห)
- (๔) นาไสจกกไคไป
- (๕) ในนรกนนสก
- (๖) กอนนแตนิเม
- (๗) อหนาวาไสญอ(ม)
- (๘) จกกถึงแก..
- (๙) อนนรายแลแ(ต)
- (๑๐) สกราชบีฉลูหน
- (๑๑) ไทบีรวงเปลา
- (๑๒) นิเมือหนาไค(สี)
- (๑๓) แสนญิบเหมิน
- (๑๔) เจดพนนหารอ(บ)
- (๑๕) สามสิบเกาบไค
- (๑๖) บีโละบีหนไท
- (๑๗) กคคเหมาจกก
- (๑๘) อีรคคสญญ(๐) เม
- (๑๙) อนนนแลพลู
- (๒๐) กพินอง.....
- (๒๑) นนดง.....
- (๒๒) .....(ตา)
- (๒๓) งคนตางจกก.

---

(๐) ที่ถูก อธิษฐานก็ขอ มรณสักขี

- (๒๔) ... ๓ ...
- (๒๕) . น . ก . . . . .
- (๒๖) . อนนนิควยสูง
- (๒๗) แตสอกคยว
- (๒๘) . ควยยีนไสถี .
- (๒๙) ... ๓ ...
- (๓๐) นาญอมกลมไป
- (๓๑) ไส ... แ...
- (๓๒) ญอมคอกก . ส
- (๓๓) บบีแลตาย ..
- (๓๔) ทง . . . . .
- (๓๕) แทไวคองนิโค
- (๓๖) เพื่อพรญามหา
- (๓๗) ธรรมราชาธิราช
- (๓๘) นนรูลวงธรรม
- (๓๙) พระพุทธกัแท
- (๔๐) รูลวงปราช . . . . .
- (๔๑) . โค . . . . .
- (๔๒) แลว . . . ก . . . . .
- (๔๓) ... ๓ ...
- (๔๔) นน . ไส . . . . .
- (๔๕) พรญาสุชินาพ
- (๔๖) ดาลแลทม ..
- (๔๗) เหนเการง ..
- (๔๘) ไ . . . . . มากพ ..
- (๔๙) นี .. ทงหลาย
- (๕๐) อนุโมทนา ...
- (๕๑ ถึง ๕๕) (ชำรุด)

ศิลาจารึกภูเขาสมณภู เมืองสุโขทัย.

หลักนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงนำมาแต่เขาพระบาทใหญ่อยู่ที่ศวันตกเฉียงใต้ของเมืองสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ แต่ชำรุดแตกหักเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย และศิลากระเทาะลบเลือนเห็นอักษรไม่ชัดโดยมาก ได้ให้ช่างซ่อมติดต่อกันเข้าเป็นแผ่นเดียว สูง ๘๐ เซนติเมตร กว้าง ๓๑ เซนติเมตร ก้านข้าง ๓๕ เซนติเมตร

รูปศิลาหลักนี้คล้ายรูปใบเสมาเป็นแผ่นบาง ๆ มีอักษรจารึกทั้ง ๔ ก้าน แต่น่าเสียตายก้านใหญ่ คือก้านที่ ๑ กัยที่ ๓ อ่านได้ความน้อยศิลากระเทาะด้วยอักษรหลุดหายไปมาก ยังพออ่านได้ยู่แต่ก้านเล็ก ๒ ข้าง คือก้านที่ ๒ กัยที่ ๔

ศิลาจารึกหลักนี้เดิมอยู่ภูเขาสมณภู (คือเขาพระบาทใหญ่) ซึ่งพระญาภุไทยธรรมาชา (ที่ ๑) ได้ประภิชฐานรอยพระพุทธรูปเมือ ม.ศ. ๓๕๘๓ (พ.ศ. ๑๘๐๒) เขาสมณภู หรือสมณคภู เป็นชื่อเขาสำคัญที่มีรอยพระพุทธรูปในลังกาคือที่อังกฤษเรียกว่า "ฮาคัมสซึก" นี้ เขาสมณภูในกรุงสุโขทัย คงเขาชื่อลังกามาสมมุติเรียก

คำจารึกก้านที่ ๑ เป็นคำสรรเสริญรอยพระพุทธรูป ซึ่งพระญาภุไทยธรรมาชาที่ ๑ ได้ประภิชฐานไว้บนยอดเขาสมณภู

จารึกก้านที่ ๒ เป็นเรื่องทำการสการบูชาในเวลาที่ได้เห็นรอยพระพุทธรูปบนเขาสมณภู

ก้านที่ ๓ ชำรุดเสียมากแต่ยังอ่านได้พระนาม พระญาศรีสุรยพงศ์มหาธรรมาชาธิราช พระธรรมาชาองค์นั้นเป็นพระโอรสของพระญาภุไทยธรรมาชาที่ ๑ ตามที่กล่าวในตอนปลาย คำจารึกนี้ คือณก้านที่ ๔ บรรทัดที่ ๑๕ มีความปรากฏว่า "พระองค์ได้ขึ้นมานมพระบาทลักษณอันตนชนกปรทิสถาแต่ก่อนเห็นอรอมเขาสมณภู"

ในคำจารึกก้านที่ ๓ ยังมีเรื่องราวที่พอจะอ่านได้คือ พระญาศรีสุรยพงศ์มหาธรรมาชาธิราช (พระธรรมาชาที่ ๒) ได้เสด็จไปปรายปรามหัวเมืองข้างทิศตะวันออกถึงแม่น้ำสัก แล้วเสด็จกลับมาประทับอยู่ สองแคว (เมืองพิษณุโลก) ๗ ปี ข้างปลายก้านที่ ๓ นี้ กล่าวถึงอาณาเขตเมืองสุโขทัยที่แผ่อกในแผ่นดินนั้น

คำจารึกที่ ๔ เป็นเรื่องพระธรรมราชาที่ ๒ เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทบนเขา
 สุ่มนุกูพร้อมภักษาวเมืองต่าง ๆ ซึ่งชนกษัตริย์ในครั้งนั้น ได้นมัสการพระพุทธบาทแล้ว
 ไปรดให้จารึกศิลาหลักกัน เมื่อศักราชเท่าไรไม่ปรากฏในคำจารึก แต่สันนิษฐานโดยคาดคะเน
 เอาได้โดยง่าย เพราะเหตุคงจะกล่าวต่อไปนี้ คือในคำที่ ๓ บรรทัดที่ ๒๐ มีความว่า “โขง
 เหนื่อน่านน่านถอนแก่นเจ้าพรญาผากองเจ้าเมืองน่านเมืองพลว” และบรรทัดที่ ๒๒ ว่า “โขง
 ทวนออก.... ถึงของ พรญาท้าวฟางอม”

เจ้าพรญาผากองนั้น ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐเรียก “ท้าว
 ผาคอง” มีความว่า “ศักราช ๗๓๗ (พ.ศ. ๑๘๑๘) มโรง ศก (สมเด็จพระบรม
 ราชาธิราช) เสด็จไปหาเมืองชากังราวแล้วครั้งนั้นพรญาคำแหงแลท้าวผาคองก็คิดด้วยกันว่าจะ
 ขอทัพหลวงและทำมิได้ แลท้าวผาคองเลิกทัพหนีแล้วจึงเสด็จยกทัพหลวงตามแลท้าวผาคอง
 นั้นแตก แลจับได้ตัวท้าวพรญา แลเสนาขุนหมื่น ครั้งนั้นมากแลทัพหลวงเสด็จกลับคืน”

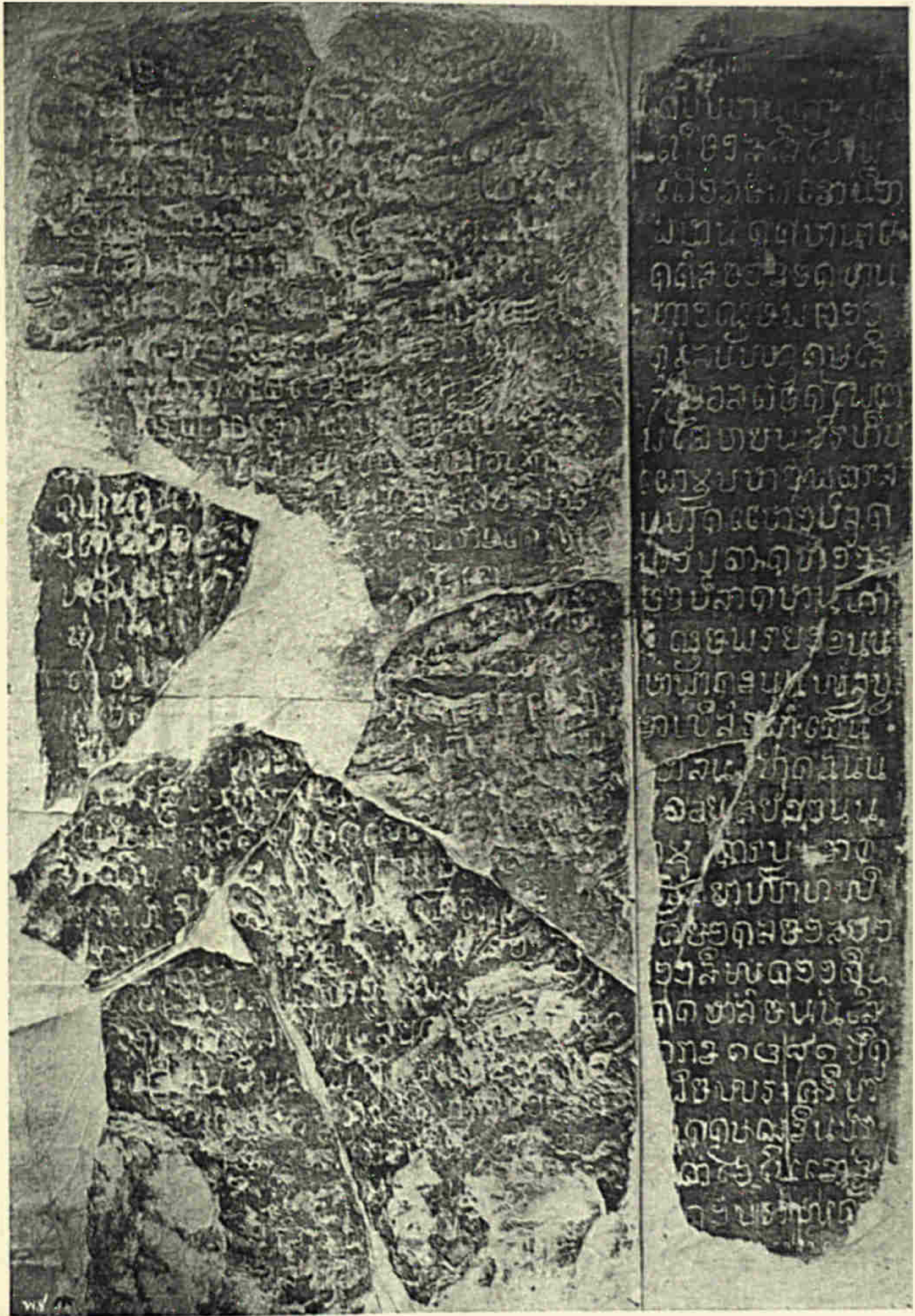
ส่วนพรญาฟางอม ในพงศาวดารเมืองหลวงพระบางเรียกว่า “ฟ้างุ่ม” ได้เสวย
 ราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๘๖ จนถึง พ.ศ. ๑๘๑๗

เพราะเหตุคงกล่าวมาแล้ว ศิลาจารึกหลักนคังไคจารึก ในเวลาที่พรญาผากอง
 แลพรญาฟางอม ยังครองเมืองน่าน แลเมืองหลวงพระบาง ทั้งสองพระองค์ คือในราว

พ.ศ. ๑๘๑๕

หลักที่ ๘
Inscription VIII

ด้านที่ ๑
Face I

ด้านที่ ๒
Face II

คำจารึก

ตอนที่ ๑

- (๑) เขาอนนชี่สูมนกภูบรรพต...
- (๒) . รยกษัตริย์องอนนเพื่อไปพิมเอารอย
- (๓) ดันพระพุทธรเจ้าเราอนนอยบเหน
- (๔) อจอมเขาสูมนกภูบรรพ(ต).. ในลنگา
- (๕) ชว็บพุนมาปรีตีส (ถาไ) วเหนอจอมเขาอนนนี่(แ)
- (๖) ลวไคคนทั้งห (ลาย) ไคเหนรอยฝา
- (๗) ดันพ (ระพู) ทชเปนเจ้าเราอนนเมลายอนน
- (๘) ไครอยแปดสี่สองไคฝูงเทพดาแล
- (๙) .. ทงหลายไคไคหวนบกำบุชา .. ไค
- (๑๐) ... กศรพิพุทธสัปดาห์ .. คนดงวิเส
- (๑๑) ..... สัปดาห์อนนนี่นึ่งฉิวาเกิดเป
- (๑๒) ..... ญอมไคเสวยสัปดาห์
- (๑๓) น ..... (จ) กรพรรดิราชไคเปน
- (๑๔) ก ..... (แ) ลบมีไคเซนหม ..
- (๑๕) ง ..... (ผี) วาเกิด
- (๑๖) ทัวพระบา ..... สัปดาห์อนน
- (๑๗) หน ..... ร ตติ
- (๑๘) ดาย ..... ทง ... เปนพระ ..
- (๑๙) .. เสรถียิงพระ ..
- (๒๐) ..... งเมื่อที่แลวกักกไค ..... เปน
- (๒๑) สัปดาห์อนนแลบอชยาเลยผุไคไคชิน
- (๒๒) (นบ) รอยฝาดี่ (น) พระ (พุทธร) เจ้าเราถึงเหน

- (๒๓) (อจอม) เขาสุมนกูฏบรรพคนด้วยใจอนนส (ร)
 (๒๔) (ธา) อนนวาสืบคดีทงสามอนนนี้...
 (๒๕) ..... จกกไคแลบ่อยาเลขศกราช ๑๒๘๑ 1902
 (๒๖) ..... เดือนสิบ (อ) ดไคไป . ศรา . ธกุดยง
 (๒๗) ..... เจ้าผู้ใดราชาภิเศกทรงพระนาม
 (๒๘) (ศรีสุรย) พงศธรรมราชาธิราชหารง
 (๒๙) ..... หิน . นน ... พระ...
 (๓๐) ..... เขา . น .....
 (๓๑) ..... ส ..... (ลี)

๒
 ๑
 ตำบลที่ ๒

- (๑) ดบบหนทางเต
 (๒) เมืองสุโขไทมา
 (๓) เกิงจอมเขานึ่งา
 (๔) มหนกกหนาแ
 (๕) กก็สองชอกหน
 (๖) ทางญอมตง
 (๗) กลลบบพฤกษไส
 (๘) รียวลคอกไมตา
 (๙) มไคทยนปรทีบ
 (๑๐) เพาฐบหอมตรล
 (๑๑) บทุกแหงปลุก
 (๑๒) ทงบดากางงส
 (๑๓) องปลากหนทา

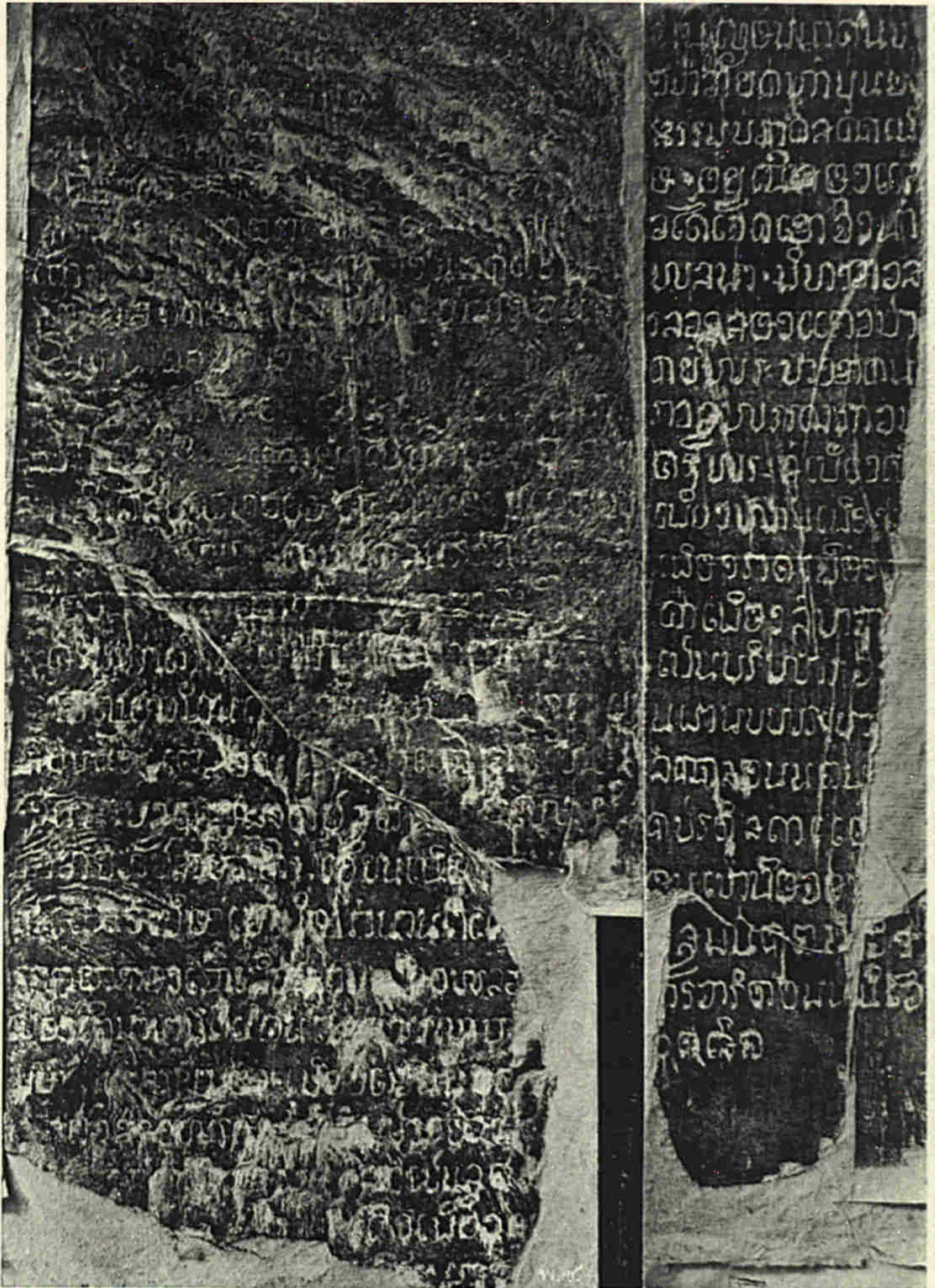
- (๗) บาทลกกสนแลโหทั้งหลายอนุ
 (๘) โมทนาควยหง ๑.....
 (๙) .....พระญาศรีสุรยพงสมหา
 (๑๐) (ฅ) รรมราชาธิราชเอาพลไปปราบอัยงนำ .
 (๑๑) ..บุรีโคสินโคทั้งอัยงทวนนอ (ก) เขต ..
 (๑๒) ... อัยงพระสกกสอดสินจึงไปอัยง (ใน)
 (๑๓) (เมื) องสอ (ง) แควปูพระมหาธาตุดูปลูกพ
 (๑๔) ระศรีมหาโพธิศรีธา .. หา . อ . อ . . . .
 (๑๕) ก . ญอมหินแลงลอม . ขบ .. ท . ย
 (๑๖) กพนังแตสองแ (ค) วมาเท่าสุโขไทอ .
 (๑๗) งไรนาปลุกหมากปลุก .. ไพรยา
 (๑๘) หวายทปลาหากินเอชนเน (อ) ... (ท)
 (๑๙) กแหงเบืองเหนื่อน้านนถึแ (ดนเจ้าพร)
 (๒๐) ญาผากองเจ้าเมืองน่านเมืองพลว (ว) ...
 (๒๑) เบืองไตน้านนถึแแดนเจ้าพรญาบ .....
 (๒๒) หาส .. ำผู้้อง ๐ เบืองทวนนออก ...
 (๒๓) . เกิงของพรญาท้าวฟางอม .....
 (๒๔) ..... ช ... เจ้าปนลูก .....
 (๒๕) ..... เกิงเมือง .....
 (๒๖) ..... ผา .....

๒๓๕
 คำนที่ ๕

- (๑) นนญอมนำคนท
 (๒) ง์หลายกัทำบุษ
 (๓) ธรรมบ่ขาดสกกเมื

หลักที่ ๘
Inscription VIII

ด้านที่ ๓
Face III

ด้านที่ ๔
Face IV

- (๔) อ๐ อยู่ในสองแคว
 (๕) วไคเจตเขาจึงนำ
 (๖) พลมามีทั้งชาวส
 (๗) รลวงสองแควป่า
 (๘) กยัพระบางชากน
 (๙) ราวสุพรรณภาวน
 (๑๐) ครพระขุเมืองไ..
 (๑๑) เมืองพานเมือง..
 (๑๒) เมืองราดเมือง (ส)
 (๑๓) คำเมืองลัมจา (ย)
 (๑๔) เปนปริพารจ (งขิ)
 (๑๕) นมานบพระบา (ท)
 (๑๖) ลกกสอนนตนช (น)
 (๑๗) กปรดิสภาเต (ก)
 (๑๘) อนเหนือจอม
 (๑๙) (เขา) สุมนกุฏนี้จึง
 (๒๐) จารจาริกอนนนี้ไว
 (๒๑) อิกโสด

อธิบายคำ.

- คำที่ ๒ บรรพที่ ๕ ขอก = ข้าง
" " ๘ ร้อยล เขมร = พวงมาลัย
" " ๑๓ ปลาก = ฟาก
" " ๑๖ พิณ คือ อภิรมย์
" " ๑๗ ทุกฉัน = ทุกอย่าง

หลักที่ ๙

ศิลาจารึกวัดป่าแดง

ศิลาจารึกหลักที่ ๙ นี้ เป็นแผ่นหินบาง ๆ มี ๓ แผ่นด้วยกัน จารึกกันเดียว เหมือนกันทั้ง ๓ แผ่น เป็นตอน ๆ ตอนละแผ่น เรื่องตักต่องเป็นเรื่องเดียวกัน แผ่นที่ ๑ กับแผ่นที่ ๒ เก็บอยู่บนฐานพระเจดีย์วัดขจรนิเวศ พังเอาไปไว้ในหอพระสมุท ๑ เมื่อปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ นี้เอง แผ่นที่ ๒ เก็บอยู่ในพิพิธภัณฑสถานกรุงเทพฯ ๑ เก็บไว้ในหอพระสมุท ๑ เหมือนกัน ศิลาจารึกทั้งสามแผ่นนี้มีลักษณะเป็นอย่างเดียวกัน รูปคล้ายใบเสมา สูงประมาณ ๑ เมตร กว้าง ๕๕ เซนติเมตร จารึกอักษรขอมทั้ง ๓ แผ่น แผ่นที่ ๑ มี ๓๔ บรรทัด แผ่นที่ ๒ แตกไปเสียมาก เหลืออยู่ ๑๕ บรรทัด แผ่นที่ ๓ มี ๓๘ บรรทัด

ศิลาจารึกชนชั้นอาจมีมากกว่า ๓ แผ่นก็เป็นได้ คือศักราชระหว่างแผ่นที่ ๒ กับที่ ๓ ไกลกันมาก ไม่เหมือนแผ่นที่ ๑ กับที่ ๒ อย่างไรก็ตาม แผ่นที่ ๑ เป็นแผ่นตันแผ่นที่ ๒ เป็นแผ่นรอง แลแผ่นที่ ๓ เป็นแผ่นสกดท้ายแน่นอน แต่อาจมีแผ่นอื่นๆ อีก ในระหว่างแผ่นที่ ๒ กับแผ่นที่ ๓ เหตุที่ทำให้ข้าพเจ้าสงสัยเช่นนั้น คือ ศักราชที่ปรากฏในแผ่นที่ ๑ เป็น ๗๒๓ แลแผ่นที่ ๒ เป็น ๗๒๔ เรียงกันดี ครั้นมาในแผ่นที่ ๓ กล่าวถึงศักราช ๗๕๐ ซึ่งเป็นระยะไกลกันหลายสิบปี ฉะนั้นอาจมีแผ่นอื่นแทรกอีกก็เป็นได้ แต่ยังไม่ได้พบในเวลา

ศิลาจารึกเหล่านี้ นักปราชญ์ไทยยังไม่ได้เคยพิมพ์เลย ส่วนนักปราชญ์ฝรั่ง ขาดหลวงฉมิชได้เคยแปลแลพิมพ์ในหนังสือเสียมของเขียง แต่ท่านขาดหลวงได้พบแต่แผ่นที่ ๑ แลแผ่นที่ ๓ ยังไม่ได้พบแผ่นที่ ๒ ก็ทั้งเข้าใจไปว่า เป็นคนละเรื่องกัน เลยต่อกันไม่ติด เพราะฉนั้นก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่คำแปลของท่านขาดหลวงยังมีบกพร่องอยู่มาก ก่อนที่ศิลาจารึกทั้ง ๓ แผ่นนี้จะตกมาอยู่ที่วัดขจรนิเวศ แลพิพิธภัณฑสถาน ไม่ปรากฏว่าใครพบที่ไหน แลใครเป็นผู้นำมา ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเก็บอยู่ที่วัดป่าแดง เพราะในคำจารึกแผ่นที่ ๑ บรรทัดที่ ๓๗ แลแผ่นที่ ๒ บรรทัดที่ ๖ แลที่ ๓๐ ออกชื่อว่า "วัดป่าแดง" เก็บไว้ในบริเวณเมืองสุโขทัย ไม่มีวัดที่ชื่อเช่นนั้นเลย ฉะนั้นอาจเป็นวัดซึ่งพ่อขุนรามคำแหง

เรียกว่า วัคชรญาณุก คือวัคศพานหินทุกวันนี้ ก็ไต่ เพราะคำจารึกขกไว้ชื่อว่า วัคข่าแดง เป็นที่อยู่ของเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญญวาสี หรือมีฉนั้นอาจเป็นวัคร้าง ซึ่งอยู่ริมถนนพระร่วง กิ่งทางระหว่างสุโขทัยแลศรีวิชัยชานาลัย (ดูหนังสือพระราชนิพนธ์เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง หน้า ๓๓๘.)

ศิลาหลักนี้โตจารึก เมื่อ จ.ศ. ๗๖๘ (พ.ศ. ๑๓๕๘) ครั้งเมื่อ พระสังฆปริณายก นามว่า พระบรมครูคิโลกกิตกะกิริตนคิลกันฉนวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้า เจ้าคณะ อรัญญวาสี ได้ตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถร เป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณนาราม เป็นครั้งที่ ๒ คือครั้งที่ ๓ เมื่อพระสังฆปริณายกนี้ ยังดำรงตำแหน่งเป็นสังฆราช ได้ตั้งพระเถร องค์นี้ เป็นเจ้าอาวาสวัดนี้มาครั้งหนึ่งแล้ว แต่มีพระเถรอีก ๒ องค์ คือพระสาริปุตต มหาเถร แลพระพุททองศ์มหาเถร ไม่มีความเห็นชอบด้วย ในการที่พระสังฆราช ตั้ง พระมงคลวิลาสเป็นเจ้าอาวาส จนเป็นเหตุเกิดวิวาทาธิกรณขึ้น

เพื่อให้คนทั้งหลายทราบเหตุที่ท่าน มีอำนาจตั้ง พระมงคลวิลาส เป็นเจ้าอาวาสในวัด กัลยาณนารามครั้งที่ ๒ นี้ได้ ท่านจึงได้เล่าประวัติไว้ ให้ทราบกล่าวตั้งแต่ เมื่อ จ.ศ. ๗๐๕ (พ.ศ. ๑๒๘๖) ครั้งท่านยังเป็นศิษย์ของพระมหากัลยาณเถรเจ้าอาวาสวัดข่าแดงอยู่ จน ถึงเมื่อ จ.ศ. ๗๒๓ พระมหากัลยาณเถรอาพาธหนัก แลทราบายว่าจะต้องถึงมรณะภาพแน่นอน จึงให้ภิกษุสงฆ์มาประชุมกันและถามที่ประชุมว่าจะเห็นพระเถรรูปใด ที่สมควรจะรับตำแหน่ง เป็นเจ้าอาวาสวัดข่าแดงแทนได้ ที่ประชุมได้อุปโลกน์ท่านให้เป็นเจ้าอาวาสแทน แลเวลา ที่พระธรรมราชาที่ ๓ เจ้าเมืองสุโขทัย ได้เสด็จมากระทำการบูชาพระศพพระมหากัลยาณเถร ก็ได้ทรงตั้งให้ท่านเป็นเจ้าอาวาสในวัดข่าแดงอีก แลให้เป็นเจ้าคณะในอรัญญวาสีด้วย ตั้งแต่ ท่านได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าคณะในอรัญญวาสี ท่านได้ตั้งเจ้าอาวาสในวัดกัลยาณนารามมา แล้วถึงสองสามองค์ ก็มีได้มีผู้ใดคัดค้าน จนถึงได้ตั้งพระมงคลวิลาสเป็นเจ้าอาวาสจึง ได้มีวิวาทาธิกรณเกิดขึ้น

เพราะเหตุนี้ (เหตุที่เกิดอธิกรณกันขึ้นในระหว่างคณะสงฆ์) พระธรรมราชาที่ ๓ เจ้า เมืองสุโขทัย จึงมีพระราชโองการในที่ประชุมพร้อมด้วยพระราชมารดา หม่อมเสนาอำมาตย์ ราชบัณฑิตแลภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ทรงตั้งพระบรมครูสังฆราช คือตัวท่านให้เป็น

สังฆปริณายก ทั้งพระราชทานอำนาจอันสิทธิ์ขาด ที่จะรับอธิกรณ์ต่าง ๆ ได้เองในคณะ
อริยญวาลี ทั่วทั้งราชอาณาจักกล่าวมา พระบรมครูจึงได้ทั้งพระมงคลวิลาสมหาเถร
เป็นเจ้าอาวาสในวัดกัลยาณาราม อีกครั้งหนึ่งได้ โดยเรียบร้อย.

นอกจากเรื่องทีกล่าวมาแล้ว ในศิลาจารึกหลักนี้ยังมีข้อความอีก ๒ ข้อ คือ เรื่อง
พระธรรมราชาที่ ๑ ทรงนำพลไปเมืองแพะ เมื่อ จ.ศ. ๗๒๓-๗๒๔ (พ.ศ. ๑๘๐๒-๑๘๐๓)
ข้อหนึ่ง กับอีกข้อหนึ่ง กล่าวถึงเรื่องพระมหาสมณะเถร ซึ่งในสมัยรัชกาลมาลินี เรียกว่า
พระสุมนเถร ได้เสด็จอยู่ในวัดป่ามะม่วง เมื่อ จ.ศ. ๗๒๓ (พ.ศ. ๑๘๐๔) แลได้ไป
“เมืองเหนือ” คือไปลำพูนและเชียงใหม่ เมื่อ จ.ศ. ๗๓๓ (พ.ศ. ๑๘๑๒)

พระธรรมราชาซึ่งในแผ่นที่ ๑ แผ่นที่ ๒ เรียกว่าพระธรรมราชาผู้ยิ่งใหญ่ เป็นพระธรรมราชา
ที่ ๑ คือพระญาภาไทย พระธรรมราชาซึ่งในแผ่นที่ ๓ เรียกว่า พระธรรมราชาผู้หลาน เป็น
พระธรรมราชาที่ ๓ ตามที่ข้าพเจ้าได้อธิบายไว้ในคำนำข้างต้นนี้แล้ว.

คำจารึก

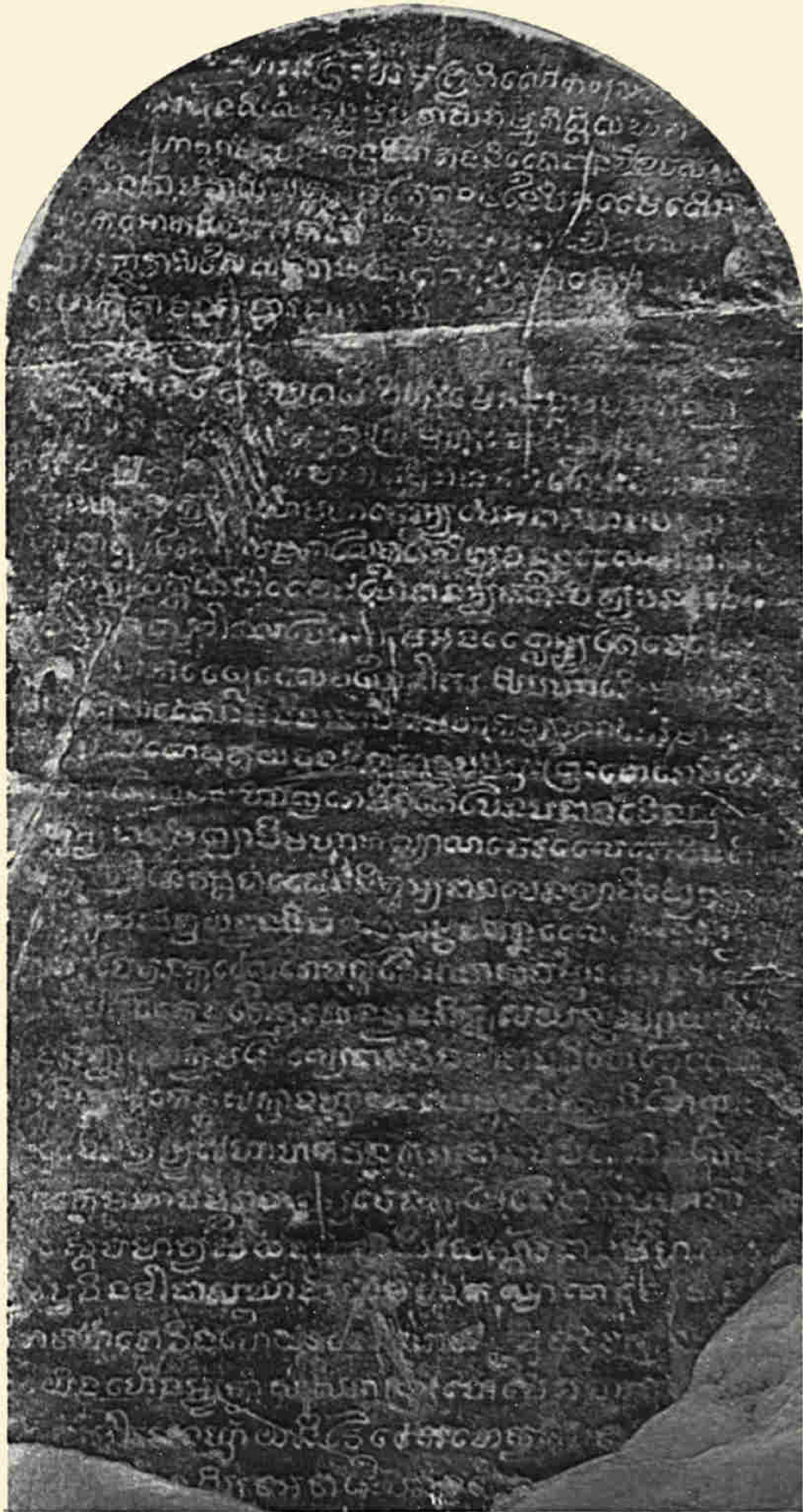
แผ่นที่ ๑

- (๑) สารนิพนธ์พระปรมาภิไธยโลกดิลก
- (๒) ตีรตนลีลคนชนวาสิธรรมมกิตติสังฆรา
- (๓) ชมมหาสวามีเจ้ามีพุทธภูิกาดังนี้แต่ทาน^(๑)เอาอุปสมบ
- (๔) ทนในคามวาสีสกกราชไศ ๗๐๕ ในบีมแม่เดือน
- (๕) หกโกลสิบเอศค้ำวณนจนเมือทานเอาอุปสมบทไ
- (๖) นอญวาสีไศ สกกราชไศ ๗๑๕ บีมกาเดือนหกโ
- (๗) กหกค้ำวณนองการทานมาอยู่.....
- (๘) .....
- (๙) .. สกกราชไศ ๗๒๑ ในบีมกุ่มเมือนนมหากลยาณ
- (๑๐) (เถร).....พระมหาเถร.....
- (๑๑) .....
- (๑๒) .สง... กุฎีใหม่มหาเถรอยู่เมือทานมานบ.....
- (๑๓) มหาธาตุในศรีสขชนาโลกในบีมดยวณนแล.....
- (๑๔) .โกลท้าวดคป่าแดงโหนอยู่กในบีมดยวณ (นนแลม)
- (๑๕) หาธรรมราชาอุปเอาพลไปในเมืองแพลอยู่ไศเจดเดือน
- (๑๖) .... จากแพลแลวโหนเอาคนสิบหาเรือน.....
- (๑๗) .. วดคป่าแดงนี้จึงอรานามหากลยาณเถรมา.....
- (๑๘) ..... สี่โพนด้วยฝูงชีผาขวบนจะพระเจ้าเรามีไศ..
- (๑๙) (สกกราช) ไศ ๗๒๓ บีมกุ่มเรจึงไศไปนบทานเถิงสุโ (ขไท)
- (๒๐) .. กลอย^(๒)ทานมีพยาธิมหากลยาณเถรแลเรจึงกิต (ค) .
- (๒๑) ..... ในวดคป่าแดงนี้กลอยทานเป็นพยาธิ.....

---

(๑) เข้าใจว่าพระมหากัลยาณเถร (๒) ประจวบเวลา

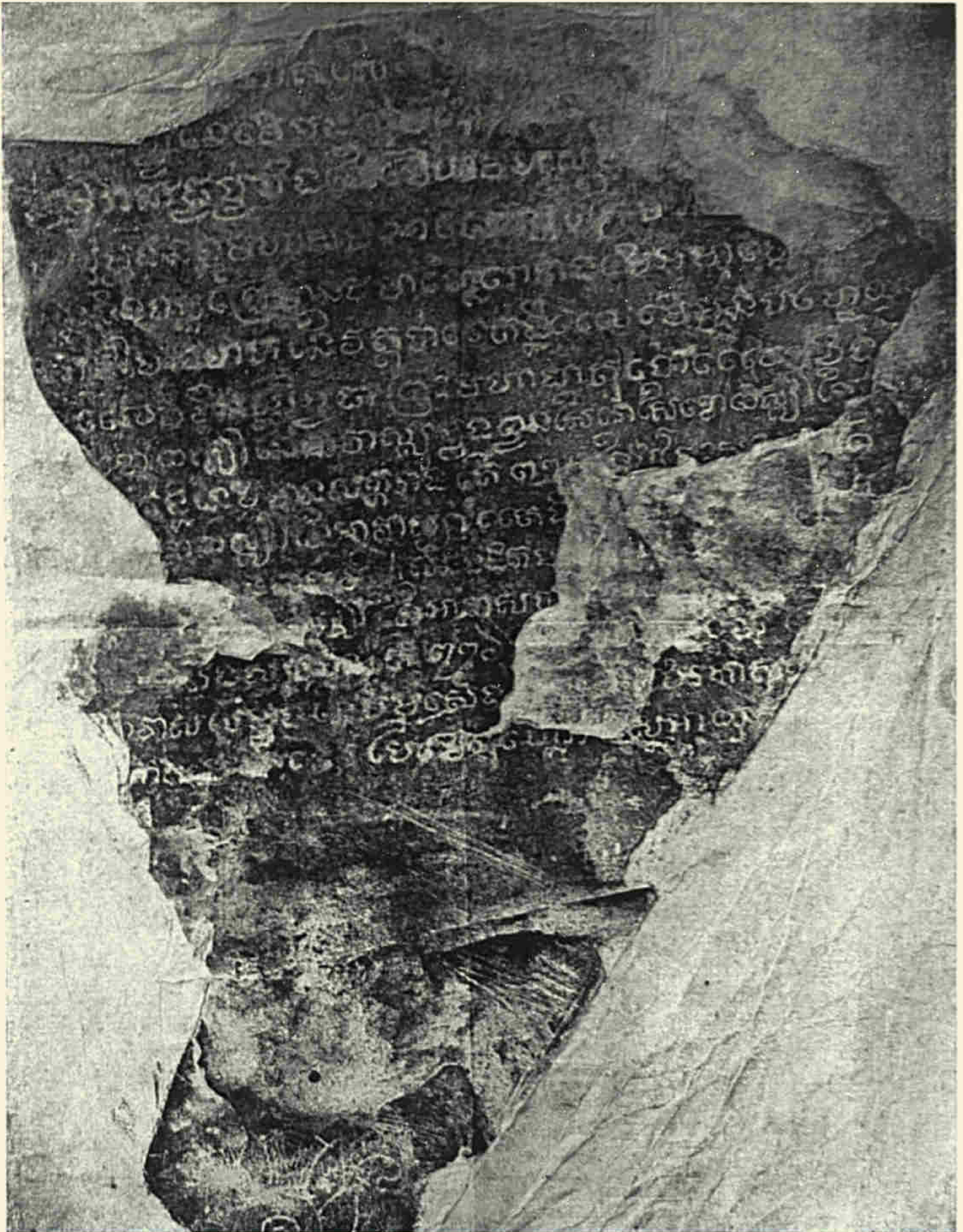
หลักที่ ๗
Inscription IX

แผ่นที่ ๑
No. 1

หลักที่ ๗
Inscription IX

แผ่นที่ ๒
No. 2

- (๒๒) . . . . . ภิกษุสังฆคเวยฝุงชีฬาขาวมามวนกนนแลวดังนี้กู . .
- (๒๓) . . . . . ใจกุนกกแลเรากกไวอวาสธรรมมารมอนนม . .
- (๒๔) . . . . . แกศูใดควรสี่ ฝุงภิกษุสังฆทั้งหลาย . . .
- (๒๕) . . . . . งนี้กวาเจากุมิใดเลยทานจิงวาดังนี้ไหไวแก . .
- (๒๖) . . . . . นี้ . . . . . แกศ . . . . . สักวาทั้งหลายแล . . . . . นี้ไหพ . . . . .
- (๒๗) . . . . . แทนกูยู่ส่าหาทวนนกูยู่ยานบมิใดจิงไหไป
- (๒๘) (บอก) . . . . . เกมหาธรรมราชาฝุงถึงสุโขไททานมหา (ธรรม
- (๒๙) . . . . . ราชา) . . . . . เสดจมาคุดสพทานเมื่อสังการทานมหา (ธรรม
- (๓๐) . . . . . ราชา) . . . . . ฝุงจิงเอาผาสังมาฎิอนนมหากลยาณเถร . . . . .
- (๓๑) . . . . . ดบาเรจิงไหพรแกเรานนจุงเจากู . . . . .
- (๓๒) . . . . . นเบิงเหิงยูกทำศาสนาพระเจ้าเมือหน้าจ (ง . . . . .
- (๓๓) . . . . . ธรรมมารมทั้งหลายนี้ไวแกเจากูก . . . . .
- (๓๔) . . . . . สิบเอ็ดในบั้นนแล

แผ่นที่ ๒

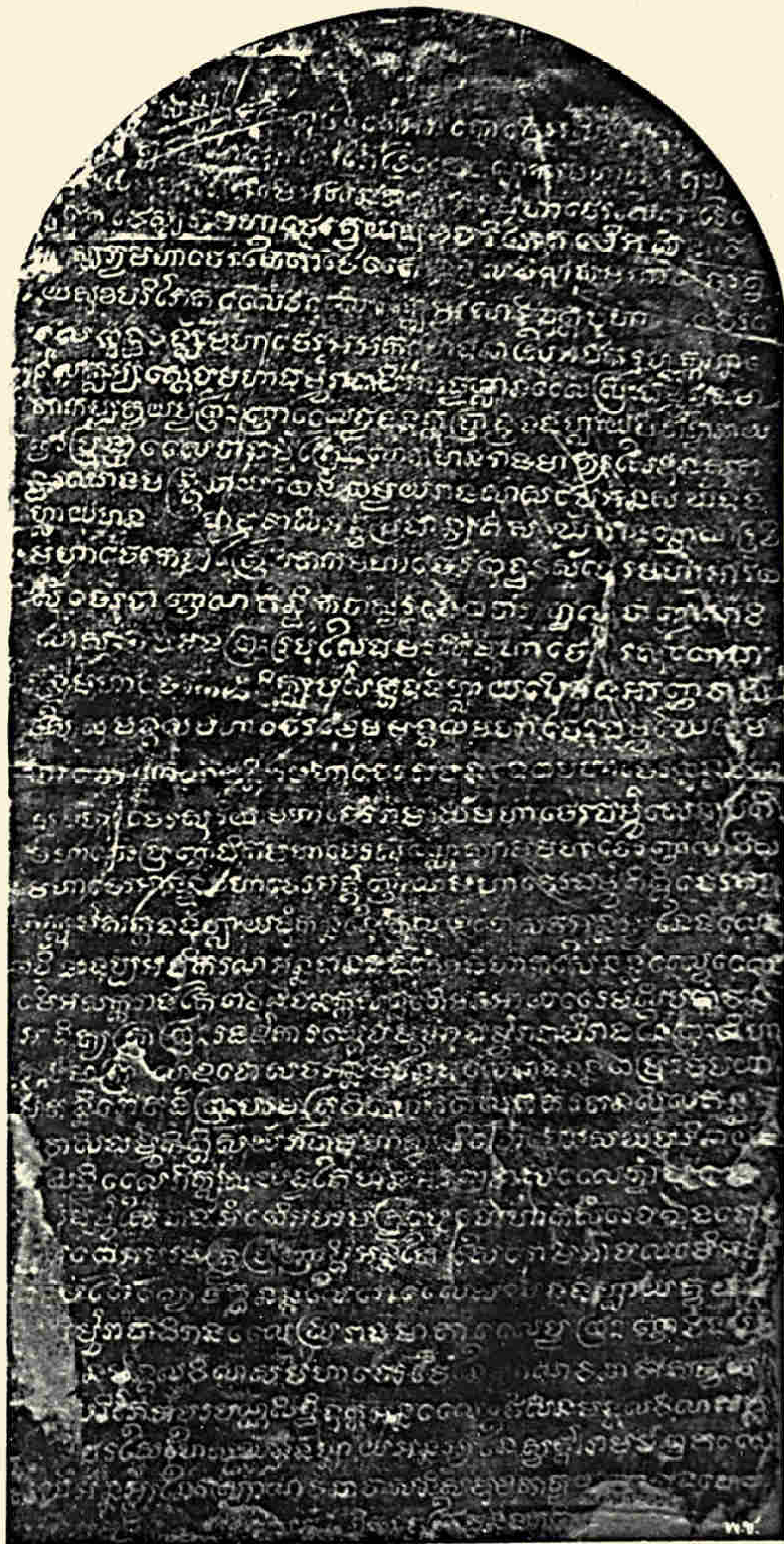
- (๑) . . . . . ดใส . . . . .
- (๒) . . . . . อยู่ในเมืองสุโขไท . . . . .
- (๓) . . . . . ธรรมราชาฝุงจิงไหไปห้ามหาสม (เถร) . . . . .
- (๔) . . . . . มาสู่มวงนนมมหาสมเถรจกไกครมา . . . . .
- (๕) . . . . . นนิงจกไกครมานบมาเหนเราบางเมื่อมาเถ . . . . .
- (๖) . . . . . เอามาคุในวัดดบ่าแดงนี้แลเมือนบไหวย . . . . .
- (๗) . . . . . แลวไหไปบูชาพระมหาธาตุเจ้าแลวจิง . . . . .
- (๘) . . . . . เขาพสสไน (อา) . . . . . วาสสู่มวงพุนใสเราใสเขาพสสไน (วัด
- (๙) . . . . . บ่าแ) . . . . . ดงนี้ในบั้นชานสกกราชไค ๓๒๔ . . . . . ในบั้นโละส (กกราช) . . . . . ไค

- (๑๐) (๗๒๕) เขาพสสาในอวาสป่าแดงนี้.....
 (๑๑) .....ธา.ว..สนิงถกอ.....
 (๑๒) .....(เขาพ) สสาในอวาสป่า (แดงนี้).....
 (๑๓) ในบิโรงส (กกราช) ไค ๗๒๖ ..... ใ..
 (๑๔) (อ) วาสตุ้มวงในบิมเสง..... (ใ) นบิรกาสก (กกราชไค ๗๓๑
 (๑๕) ม) হাসม (ณ) เทรไปเมื่อเหนือ . สีนอายุส.....

แผ่นที่ ๓

- (๑) สกกราชไค ๗๕๐ เดือนเก้าเมื่อสินปทุม
 (๒) ตตรมหาเถรใส่เราไวแกตถหังกรมมหาเถรควย
 (๓) สุขบริโภคเมื่อสินตถหังกรมมหาเถรใส่เราไว
 (๔) เกเวสสภุมมหาเถรควยสุขบริโภคเมื่อสินเว
 (๕) สสภุมมหาเถรใส่เราไวแกมกคลวิลาสมมหาเถรคว
 (๖) ยสุขบริโภคแล้วแล้ ๗๐ ๗ กลอยสาริบุตตมมหาเถร
 (๗) เตพุทวังสมมหาเถรออกใจหนาใส่อชกรหนกหนา
 (๘) เลกลอยเสดจมหาชรมมราชาธิราชผูลานแลสรีชรมมราชมา
 (๙) ดากบบควยปุพระญา แลฝูงนกกปราชญ์ทั้งหลายมีตนวานาย
 (๑๐) สวรรปราชญาแลบาชรมมไทรโลกหนราชมาคยใส่ขุนสุค
 (๑๑) นชรสราชมนตรีนายเพี้ยพมูยราชสาสเบืองสังฆทั้ง
 (๑๒) หลายหนคามวาสอันมีปรธานยคีสังฆราชญาถเรจี่
 (๑๓) มหาเถรกกบบไทรบีดถมมหาเถรพุทวังสเถรมหาอารีพ
 (๑๔) งสเถรบาญาถเคนชีกบาสวรเทพบาราหุลบาญาถเว
 (๑๕) ลาสะเบืองพระรูปไสรหมรสีมมหาเถรสุโพธา
 (๑๖) นนทมหาเถรกกบบภิกสุบรสดคทั้งหลายเบืองอรญญาวาส

- (๑๗) ใส่มงคฺลมหาเถรเขมมงคฺลมหาเถรธรรมโมสม
 (๑๘) หาเถรญาณคฺมภิรมหาเถรสมนเทพมหาเถรพุทธวิลา
 (๑๙) สมหาเถรสूरियมหาเถรรามรังสีมหาเถรธรรมเสนาบดี
 (๒๐) มหาเถรปรัชญชิกมหาเถรสุพณณสยามมหาเถรญาณเวลาส
 (๒๑) มหาเถรอนนทมมหาเถรอรคฺคญาณมหาเถรธรรมกิตฺติเถรภบ
 (๒๒) ภิกฺขุบรสคฺคทั้งหลายชุกฺกนไนกรลาอุโบสถอนมอยุไมชเล
 (๒๓) ฉาจึงรบบอธกรณอนนทานทังโสงหากไสนนนแลวแล
 (๒๔) เมื่อสกกราชไค ๗๖๘ จนกคสคคเดือนอายุแรมสิบคำวนน
 (๒๕) อาทิตยตราพระรชโองการเสดจมหาธรรมราชาธิราชในพระพีหา
 (๒๖) รสีมากรลาอุโบสถอนแม่ในทเลฉางนนวนพระถมยา
 (๒๗) มดั่งนี้เรดตั้งพระปรมครุติโลกคิลกตฺรตนสิลคณช (ว
 (๒๘) น) วาสีธรรมกิตฺติสังฆราชมหาสวามีเจ้าเป็นสังฆบรินาย
 (๒๙) กสิทฺธิแลภิกฺขุสังฆญฺไคหนอรญาวาสีแลกทำบโช
 (๓๐) บธรรมไสบางอ้เพื่อปรมครุเป็นเจ้าหากสำเร็จเองเท .
 (๓๑) .อ้เพื่อปรมครุปรญาปคือนนไคไสเรามีอาจลเมื่อส .
 (๓๒) .. มีไคเลยถคคณนไนสเราแลสังฆทังหลายควม
 (๓๓) (หา) ธรรมราชาธิราชแลสรีราชมาดาแลปุพระญาจึงปร
 (๓๔) .. นมงคฺลวิลาสมหาเถรไวไนก (ล) ยานวนาวาสควย
 (๓๕) สุขบริโภคบรณณสัทฺธิทุกกอนน ๗ ๐ ๗ ผีสินมงคฺลวิลาสม
 (๓๖) หาเถรไสไหสังฆทังหลายอนนอยุในสวรรคการามบพพดแล
 (๓๗) สังฆอนนอยุในกาลยาถเวนาวาสนิสมุขตาควย . ง .
 (๓๘) .. ธรรม . . . บ้างภิกฺขุญฺไคญฺนิงกดี

๗๘
หลักที่ ๑๐

ศิลาจารึก จ.ศ. ๗๖๖

ศิลาจารึกหลักนี้ ไม่ปรากฏว่ามาจากไหน ได้ตั้งอยู่หน้าพระอุโบสถวัดบวรนิเวศ
หลายปีมาแล้ว พึ่งได้ย้ายเอามาไว้ในหอพระสมุดฯ เมื่อปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ นี้
เอง ลักษณะเป็นแผ่นหินอ่อน สูง ๓ เมตร ๕๐ เซนติเมตร กว้าง ๔๗ เซนติเมตร ด้านข้าง ๓๓
เซนติเมตร จารึก ๒ ด้าน ๆ ที่ ๑ มี ๓๘ บรรทัด ภาษาไทย ๒ บรรทัดครึ่ง ภาษามคธ ๖
บรรทัด แล้วภาษาไทยอีก ๓๐ บรรทัดครึ่ง ด้านที่ ๒ มี ๓๓ บรรทัด ภาษาไทย ๕๓ บรรทัด
ภาษามคธ ๘ บรรทัด แล้วภาษาไทยอีก ๔ บรรทัด แต่ ๔ บรรทัดหลังนี้ เข้าใจว่า ได้จารึก
ภายหลัง เพราะตัวหนังสือไม่เหมือนกับบรรทัดอื่น ๆ ข้างต้น

ศิลาจารึกหลักนี้ชำรุดมากเต็มที อ่านได้น้อยคำ ในตอนต้นมี จ.ศ. ๗๖๖ บั้วอก ตอน
ปลายมีชื่อพระธรรมราชา เห็นจะเป็นพระธรรมราชาที่ ๓ มูลเหตุที่ได้อารึกก็ไม่ปรากฏ หรือ
จะปรากฏก็อ่านไม่ได้เสียเลย แต่คำจารึกที่เหลืออยู่ข้างเล็กน้อย พอได้ใจความว่า เป็น
เรื่องท่านเจ้าพิน สร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ในเมืองชเลียง เมืองสองแคว เมืองเชียงใหม่แล
เมืองสุโขทัย เข้าใจได้เพียงเท่านั้น.

คำจารึก

ตอนที่ ๑

- (๑) ..... ๕ (ค) เจดรอยหกสิบ
- (๒) (หก) บัวอก ..... ๖. เพญว (น) น สุกรวนน
- (๓) .. กาบสัน ๗ (อา) กิจจว .. มพ .....
- (๔) ..... ๖ ... ๗ มุมมุณี (ซี) .....
- (๕) ..... พุทฺธ .. บรม . หมส .....
- (๖) . นย ..... ทมาทฺธ .. ลา .....
- (๗) มีหกรรม . หาสวนุติสี .....
- (๘) ฎฺฐุเสี .. บสม .. จกุก .....
- (๙) วนุทามิ .....
- (๑๐) ทางพระองค์ ..... ราชแต่ไคญสิบแป
- (๑๑) คับัวอกแร ..... เมืองชลขง ..... อพิหารอัน
- (๑๒) นิงแปดห่อ (ง) ..... น .. นอญ (วา) สัก
- (๑๓) ทำตำนักอันนิง .....
- (๑๔) ดุเหลนสาม .....
- (๑๕) นรอยนิงแปน .....
- (๑๖) ตงเครื่องควนน .....
- (๑๗) นกพิหารอารีข .....
- (๑๘) อนโอยทานคนถึ .....
- (๑๙) (ก) ชลขงมาอยุสอ (งแคว) ..... (ม) หาชาคุดนิงอิกกรลาอุโบสถนิง
- (๒๐) พระพุทธรูปหก .....
- (๒๑) เบื้องต (วัน) .....
- (๒๒) ตกใด .....

หลักที่ ๑๐
Inscription X

ด้านที่ ๑
Face 1

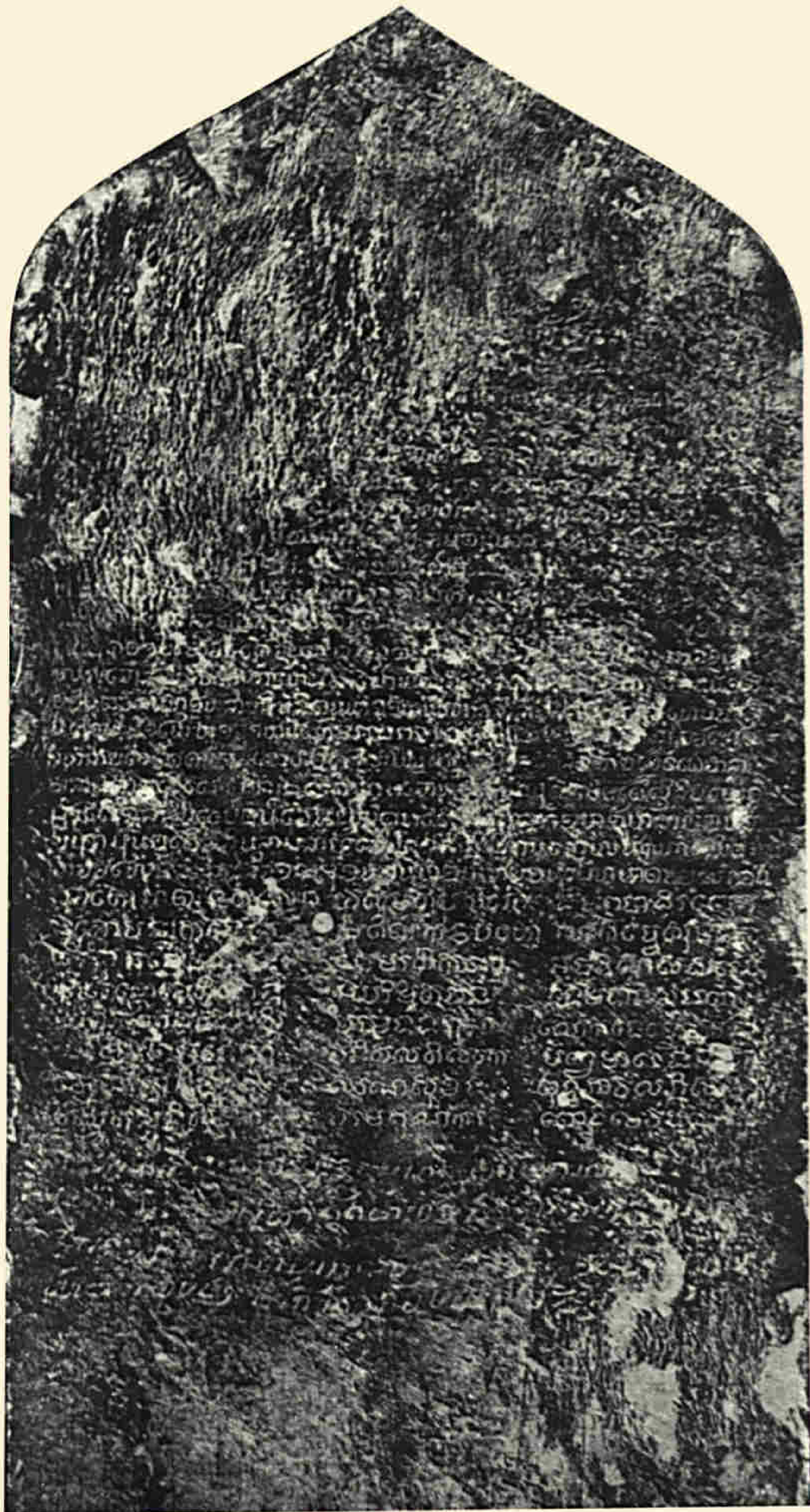

- (๘) ..... ว... มีย ..... ชายสี่ตน .....
- (๙) ..... ยสามตนบวสชา .. ย... ภิกษุ ..
- (๑๐) ..... ฝูงอันเฝ้าอุโบสถ (ถ) .....
- (๑๑) ..... ญีสืบสามคน .. ทานพระ ..... เหม็นฝูงคน ..
- (๑๒) ..... ธาคูนี้ ..... เ... น... นวา ..... กองอ ..
- (๑๓) ... กองผาขาวแถวผาขาว .. ตว ..... จ้งหัน
- (๑๔) พระเจ้า ส่า .. หาเหม็นเฝ้าพระจกก ..... อันนิง .
- (๑๕) ย . ในตัวคนทั้งหลายสืบสี่ตนนำจ้งหันพระ ..... เหม็น .
- (๑๖) .. อ .. งใหญ่จ้งหันเจ้าธรรมราช ..... คำตัวเขาท
- (๑๗) งหลายแปดคนตัวเขา ... ยนี้พี่ตาย (ไร่แก) ลูกลูกตายไร่แกหลาน
- (๑๘) หลายตายไร่แกเหลน ..... เจ้า ..... บุญเมื่อใดญีสืบแปด
- (๑๙) .. เถิงสี่สืบแปดนี้เวนฝูงคนแ..... งทั้งหลายอันจา
- (๒๐) ยทำบุญยไต่สืบสามลาร..... ทานเจ้าพั่นกทำเพื่อง
- (๒๑) . บังโพธิสคคไสจงสาธุชนคนทั้งหลายอนุโมทนาด้วยเท้าวนี้
- (๒๒) ชาโตห้ พชร . สสุ วสุมตีปติโก ธรรมราชาธิรณโย
- (๒๓) อคุโคปฏจากเถเรา ธิติลกลบีโต ราชกิจเจ สุกุโข
- (๒๔) . ทธา..... ปรมรตักโร อฏฐวิสาสสงุโฆ
- (๒๕) กเรนุโต เจติยาที อปริมิตชนั เหมิ ทานั สปญล
- (๒๖) ..... นสมั ปรมั ททกรขั โลกเชฎฐเจน สทา
- (๒๗) ..... วนิตลตติลเก ปญจมาเร ชินิตวา
- (๒๘) เวสา..... สรณสุขั ททั พุฑุชภาวิ ลภัส
- (๒๙) ตสมัตสมันิสี . ปรมคณกรั โพธิเมวิ ปพ .
- (๓๐) ..... แมนาง . ไห . แก พ.....
- (๓๑) ..... นางักัดผา.....
- (๓๒) .....
- (๓๓) ... อันนิง.....

หลักที่ ๑๐
Inscription X

ด้านที่ ๒
Face II

หลักที่ ๑๑

ศิลาจารึกวัดเขากบ เมืองปากน้ำโพ

ศิลาจารึกหลักนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงราชานุภาพ ทรงได้มาจากชนเขากบ ที่เห็นปากน้ำโพทางฝั่งตะวันตก ใกล้กับรอยพระพุทธรูปของพระธรรมราชาที่ ๑ ซึ่งในศิลาจารึกนครชุมเรียกว่า “พระบาทลักษณะณะที่ปากยมพระบาง” ในปลาย พ.ศ. ๒๔๖๕ ครั้งพระองค์เสด็จกลับจากมณฑลพายัพ แลเสด็จแวะประทับที่นั่น ได้รับสั่งให้ส่งลงมายังหอพระสมุดฯ ในชั้นเอง

ลักษณะเป็นหินอ่อน สูง ๘๐ เซนติเมตร กว้าง ๔๗ เซนติเมตร ก้นข้าง ๖ เซนติเมตร แต่เดิมที่เห็นจะสูงกว่านี้มาก เพราะตอนชนได้หักหายไปเสีย และไม่ทราบว่ามากน้อยเท่าใด จารึกทั้ง ๕ ด้าน แต่ด้านข้างเลื่อนเต็มทีจนอ่านไม่ได้เลย เพียงแต่รู้ว่าเขารอยจารึกเท่านั้น.

ด้านที่ ๑ เป็นเรื่องสร้างรามเจดีย์แลรามวิหาร ที่รามอาวาสบนยอดเขาสุมนกูฏ คือเขากบนั้นเอง ผู้สร้างพระเจดีย์แลวิหาร ขออุทิศส่วนกุศลให้พระยาพระราม ผู้เป็นน้องของผู้สร้างไม่ปรากฏในคำจารึก หรือบางทีอาจปรากฏอยู่ในตอนที่หักหายไปก็ได้ แต่สันนิษฐานได้โดยง่าย เพราะในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ มีความปรากฏว่า “คักราช ๗๘๓ กุญศึก มีข่าวมาว่า พระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า นฤพาน แลเมืองเหนือทั้งปวงเป็นกลาง แลจึงเสด็จขึ้นไปถึงเมืองพระบาง ครั้นนั้นพระยาบาลเมือง แลพระยารามออกถวายบังคม” ทั้งนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า พี่ของพระยาพระรามเห็นจะเป็นพระยาบาลเมืองนั่นเอง พระรามเจดีย์ พระรามวิหารแลศิลาหลักนี้ จะได้สร้างแลจารึกที่หลัง พ.ศ. ๗๘๓ หรือ พ.ศ. ๓๘๖๒

ด้านที่ ๒ เห็นจะได้จารึกภายหลังด้านที่ ๑ เป็นเรื่องผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ปรากฏชื่อ ได้บำเพ็ญบุญกุศลต่าง ๆ แล้วแลไปเที่ยวเสาะแสวงหาพระธาตุจนถึงเมืองอินเคียแลลังกา แต่จะได้จารึกภายหลังก็ยังไม่ปรากฏชัด.

คำจารึก

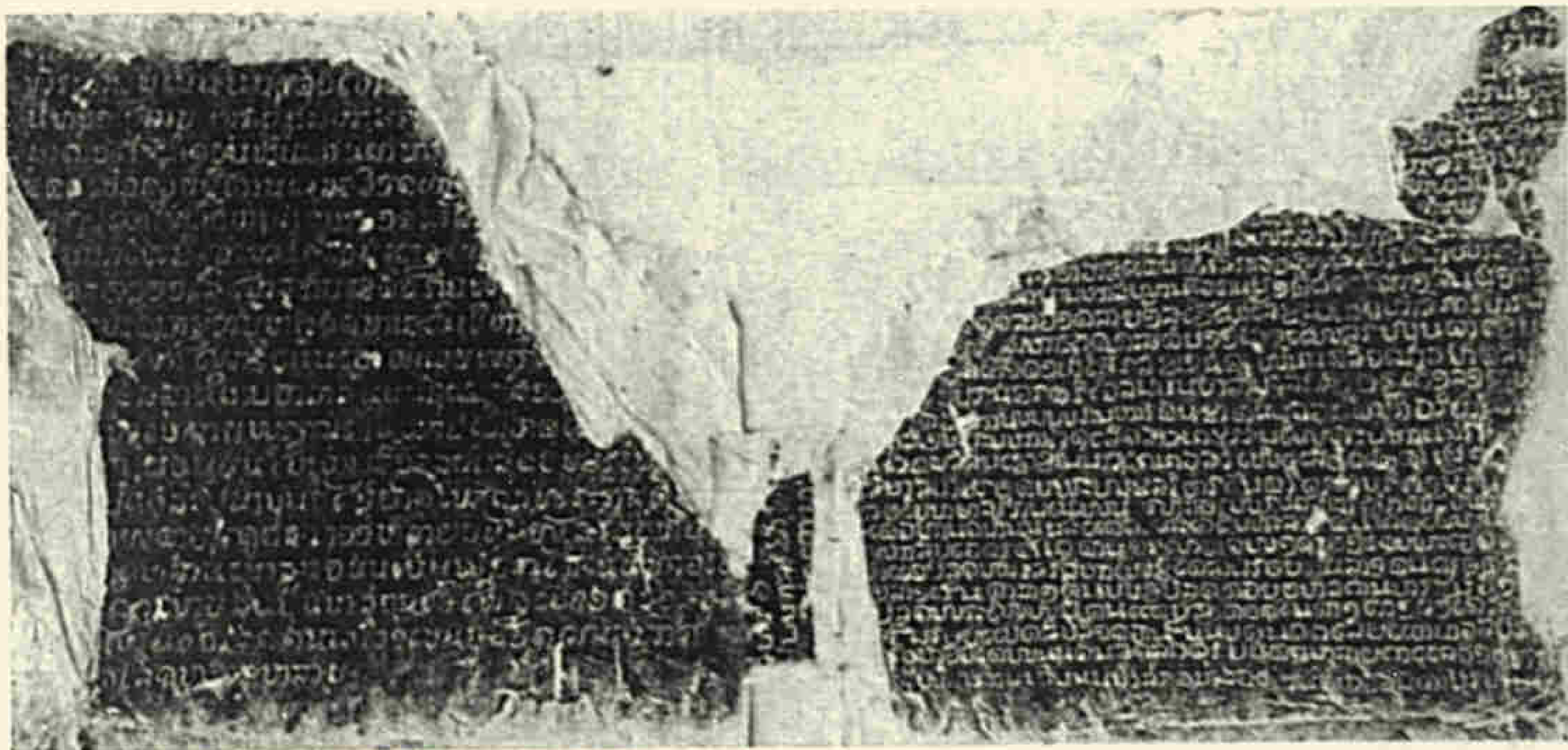
ตอนที่ ๑

- (๑) เส.....
- (๒) พระรามผู้เป็นน้องจูงไห.....
- (๓) น ทง หลาย พรญา มหา ธร (ม).....
- (๔) มาตางไมไค กอนหันกอนผา มา.....
- (๕) วดค เอง ดวย มี ทาน แลว จิง กทำ.....
- (๖) . กกษณ นี้ บั ไห หมน หมอง กั เจดี.....
- (๗) ..มหาโพธิ ไร่ เหนือ จอมเขาสุมน.....
- (๘) ..กลาง วง ใส ไห กั รามเจดี รามพิ (หาร)...
- (๙) (พุท) ฐ ปรีติมา ดุงาม หนกกหนาในพิหา (ร).....
- (๑๐) .... มหาโพธิอนนเอาหนวย พร.....
- (๑๑) .. (ปร) ดิสถา ในรามอาวาส นนน ชุด ตรพงง...
- (๑๒) .... บว หลาย พรรณ เปน บุษา บั ไห ขาด...
- (๑๓) .... นฝูงนนิโงงามจิงฉลองสดบธรรม...
- (๑๔) .... นกลลบนา บุนยไปฝากพรญาพระรามด.....
- (๑๕) ... เทพดาอารกส ทงหลายอนนอไรรอยูที่ ห.....
- (๑๖) ... ลูกหลานเหลนอนนเปนพงสาไคเปนทาวเป
- (๑๗) (นพร) ญาพายลุนปุนหลงใสไหดูเยืองดงสอ
- (๑๘) (งค) น พันองรกก กนน นี้ จุงเปนบุนยคุณยสปราก
- (๑๙) (ดแ) ก โลกทงหลาย

ตอนที่ ๒

- (๑) .....อน.
- (๒) .....ร.
- (๓) .....ไค..

หลักที่ ๑๑
Inscription XI

ด้านที่ ๑
Face I

ด้านที่ ๒
Face II

- (๔) .....รรนทว
- (๕) .....สาวสองคน
- (๖) .....งอันแดง แ.
- (๗) .....หาสรธาปราร (ถนา)
- (๘) .....ยา ทส ..
- (๙) .....ทำ พร ..
- (๑๐) .....กปลุกพระสร่มหาโพธิ .....
- (๑๑) ... อาวาสแดนคอรสรลวงมีพุทชปรดิมา พระสร่ม ...
- (๑๒) ... ส . ามหาสำพานไวคนฝูงดีตกกนำลางต้นฝูงสง (ข)
- (๑๓) ....รกกสาจิงคลายังสุขโขไทเสชนาโลกทำสำการบารมี ..
- (๑๔) ... พระมหาชาคุดคดยง ฝาง แพล รพุน ตาก ชย (ง) ..
- (๑๕) .. (ร) อดเถิง ดงที่โปรสชางนครพนนกลิงคราส ปาตลิบ (ตร)
- (๑๖) ....บุรน์ครตรีโจลมนนทลามาตราชรอดเถิงลงกาที่ (ป) .
- (๑๗) ... ดวหาพบพระมหารัตนชาคุดเตฉว . กทำจريا . ห .
- (๑๘) ... กสางพระมหาชาคุดเล็กสาสนาธรรมในพระมหานครสิงห (ล)
- (๑๙) .. โสคผลสืบเขามมาละตนาวสรเพื่อเลือกเอาคนฝูงดี ..
- (๒๐) .. สี่หลที่บรอดพระพุทสรอารไมตรีเฟาบุรีราชบรม ...
- (๒๑) .. ส อโยทยาสรรามเทพนครที่สอรพัฐณาสตรงปาตาลพระ ..
- (๒๒) .. เดจ ทานกที่นั่นผลสำเตกพระเจดีพระสร (ร) คนชาคุด ไตพนน ..
- (๒๓) .. (รอ) ยหาสืบเจด รัตนกูดานครไทวกังพงครองอกพระเจดี ..
- (๒๔) (ผ) สำเตปลุกพระสร่มหาโพธิใดสามรอยตนลางตนญอดลา (งตน)
- (๒๕) ... ลางตนคาลางตนพีช ปลุกควยอหีสถานบารมีจิง ..
- (๒๖) .. ปลุกพระโพพันตนเตบุดชาดอกไมตางตางสิงใดสอ (ง) ....
- (๒๗) .. สามรอยแปดสืบสิงกวานนบกนณาเลยเตทวลปร (ทีบ) .
- (๒๘) ... อหาวไตพนนต้นสกลราตรีบนตนหลาย ถา แลจิง . ย .
- (๒๙) .. สี่พนนตนนำมนน หักร .... หี . ห .. มหาปรทีบ

อธิบายคำในหลักที่ ๑๑

- ก้านที่ ๒ บรรทัด ๑๔ แพล = เมืองแพว รัพน = เมืองลำพูน
- ” ” ๑๕ นครพนม เมืองนมในหลักที่ ๕ ก้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๕ ไม่ทราบ
ชัคว่าเมืองอะไร แต่อยู่ในทิศตะวันตก ของเมืองสุโขทัย หรือ
บางที่อาจอยู่ในประเทศรามัญก็ได้
- ” ” ๑๖ โกลมันรากล อยู่ที่ฝั่งตะวันออก ของประเทศอินเดีย มีเมืองมัทราศ
เป็นเมืองใหญ่
- ” ” ๑๗ ผสมสืบเข้า = รวมกันเป็นสืบ
- ” ” ๒๓ กัมพงครองอ้อ กัมพง เขมร = ทำ คือทำคลองอ้อ

หลักที่ ๑๒

จารึกรอยพระพุทธรูปคณาบาท วัดบวรนิเวศ

รอยพระพุทธรูปคณาบาท คือรอยพระพุทธรูปทั้งเบื้องขวาเบื้องซ้ายนี้ สลักอยู่ตรงกลาง
แผ่นหินใหญ่ ยาว ๓ เมตร ๖๐ เซนติเมตร กว้าง ๒ เมตร ๓๗ เซนติเมตร ก้านข้าง ๒๐
เซนติเมตร รอบ ๆ รอยพระพุทธรูปมีรอยสลักเป็นรูปพระอสีติมหาสาวก และมีตัวหนังสือ
บอกชื่อไว้ด้วย ก้านข้างแผ่นหินข้างปลายรอยพระพุทธรูป มีคำจารึกภาษามคธอักษรขอม ๘
บรรทัด ยังบริบูรณ์ไม่ชำรุดเลย

รอยพระพุทธรูปนี้ ไม่ปรากฏว่าไต่มาจากไหนก่อนที่ตกมาอยู่ในวังหน้า มีแต่คำเล่า
กันต่อ ๆ มาว่า สมเด็จพระบรมราชาเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ ไต่ทรงนำมา
จากสุโขทัย จึงได้ประดิษฐานอยู่ในวังหน้า จนได้ย้ายไปวัดบวรนิเวศ

คำจารึกหลักนี้ ไต่โดยมีนักปราชญ์ฝรั่งเศส ชื่อ ม. บาร์ด แปลแลพิมพ์ในหนังสือ
เสียมองเชียง

คำจารึกนี้มีใจความว่า ครั้งแผ่นดินพระธรรมราชา (ที่ ๒) พระวิทยาวงศ์มหาเถร ได้
นำแผ่นหินมายังเมืองสุโขทัย ครั้นมาในแผ่นดินพระธรรมราชาที่ ๔ พระสิริสุขเมธีกรสังฆนายก
ผู้เป็นศิษย์ของพระสิริสุขเมธีกรสังฆราช ได้สลักรอยพระพุทธรูปทั้งคู้ลงบนแผ่นหินนั้น ตาม
แบบรอยพระพุทธรูปบนยอดเขาสมันตภูฏาในลังกาทวีป เมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ
พระพุทธรูปที่กราช ๓๘๗๐

ข้าพเจ้าสงสัยว่า พระสิริสุขเมธีกรสังฆนายก หรือพระสิริสุขเมธีกรสังฆราชองค์ใด
องค์หนึ่ง จะเป็นองค์เดียวกันกับพระมหาเมธีกรเถร ซึ่งในหนังสือชินกาลมาลินี กล่าวไว้ว่า
พระมหาเมธีกรนั้นเป็นชาวเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๓๘๖๖ ได้ไปถึงลังกาทวีปพร้อมด้วยภิกษุ
๓๒ องค์ แลเวลากลับมาจากลังกาแล้ว ได้ตั้งคณะสังฆลิกษุขึ้นในเมืองไทยทั่วไป

คำจารึก

(๕) เสฏฐสพฺพญฺญตฺตนาถาภิกุณฺณคณาภิตต วิวัชรตน ปติมณฺฑลิตปรหิตกรรสรสิริ สากุญ
มุนิโกตฺตมสมฺพุทฺธสฺส ปรีนินฺพุพานโต นวตตตตฺตตาธเก สหสฺสสกราเช
ชยนาถิสฺสรวรมุํมิก (๒) ฅมฺมราชาธิราชสฺส ชาติวสฺสวเสน ฉตฺตงฺสปรีปฺรณห
ยสํวจฺจเร คิมฺมหนฺตอฺค
โยคฺค
ลวิรหิตสฺสลาภิกุณฺณเปติมณฺฑลิตกรรณาวณวาสีสิริสฺสเมตฺตกรรสํมราชสฺส อคฺค
คฺค
โก (๔) สฺสรเตชพลชวรฅมฺมราชาธิราชตฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺต
ปาลมหาฅมฺมราชาธิราชสฺส ราชพลี นิสฺสสาย สฺสวิจิตกมฺมกฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
สมหาเถเรน ปรมปาลฅมฺมราชนรปติโน วรชนกมฺมหาฅมฺม (๕) ราชรณฺณานคฺค
คฺค
มกฺค
นानุรูปสทฺทิสเส อตฺตวิมฺมโนหรรณ (๖) พิตวิวัชรวิจิตรจกฺกถกฺกขณเวียรชิตกฺคฺคฺคฺคฺค
ตปรมมจฺจลปรีปฺรณฺณ กวิสฺสรวรสฺสคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
มุนิราชสสิเม ปาท ลณฺณจนา จกฺกถกฺกตา

โสตฺตถิมจฺจลสมฺปฺรณฺณา ทสฺสนิยา มโนรมา
เมตฺตกรรภิกฺค
(๗) การิตานคฺค
ปณฺณจวสฺสสทฺทิสานี โลกนาถสฺส สาสเน
กถฺยานเสนฺนมตฺตถาย จีรี ตฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺตทฺต
อนเน ปณฺณญกมฺเมเน สฺสขีตา โหนฺตฺต ปาณินโน
ปาลชเนตา มหีปลา ฅมฺมโต สกถิ มหี ||

คำแปล
นายบัวอินทวงศ์เปรียญแปล

ศักราช ๓๘๗๐ จำเดิมแต่พระปรีณิพพานแห่งสมเด็จพระสาถกยมนโคตมสัมพุทธเจ้าผู้
ประกอบด้วยสิริอันเลิศทรงกระทำประโยชน์เกือกกลแก่ผู้อื่น ประทับด้วยรัตนสมบัติประการต่างๆ
อันขัตติยค่านวณนัยโดยคุณมีญาณเป็นเครื่องรู้สรรพสิ่งทั้งปวงอันประเสริฐเป็นต้น ในเวลา
ฉาษา ๓๓ บาท ตั้งแต่พระอาทิตย์อโศก ประกอบด้วยโรหิตินักยัตถุยกอันสมควรแก่สาธิโยค
ในวันพฤหัสบดีที่ ๕ ในสุกกษณัม แห่งเดือนไพศามาส คิมหันตฤกษ์ ในข้มะเมีย อันเป็น
ยท ๓๖ บริบูรณ์ด้วยสามารถพระราชสมภพแห่งพระเจ้าธรรมราชาธิราช ผู้ประกอบด้วยธรรม
อันประเสริฐ พระสุเมธจักรกณธรวาสิ ผู้มีสิริประกอบด้วยคุณมีศีลแลญาณอันขจรเป็นต้น
ผู้เป็นสังฆนายกอันเลิศ เป็นใหญ่กว่าพระสงฆ์ทั้งปวง ซึ่งเป็นอยู่จากอันเลิศของพระ
สุเมธจักรสังฆราช ผู้มีสิริคณธรวาสิ ประกอบด้วยญาณอันประเสริฐ ประทับด้วยคุณมีศีล
อันดียังแลปราศจากมลทินเป็นต้น อาศรัยราชกำลังแห่งพระเจ้าสุริยวงศ์บรมपालมหาธรรม
ราชาธิราช ผู้มีญาณอันเจริญแลมีสิริเป็นคุณอันไพศาล เช่นพระราชโอรส แห่งพระเจ้า
ธรรมราชาธิราชผู้ประเสริฐ ทรงไว้ซึ่งกำลัง คือเทศอันกล้า ไต่จรรอยพระบาททั้งคู่แห่ง
พระสุคตผู้เป็นใหญ่กว่ากวีทั้งหลาย ลงขนแผ่นศิลาขั้วอันกว้างนี้ ซึ่งพระวิทยาวงศมหาเถร
ผู้ฉลาดในจิตรกรรมอันดี นำมายังกรุงสุโขทัยบุรี โภยราชานุเคราะห์แห่งพระเจ้ามหาธรรมราช
ผู้เป็นชนกนาถ แห่งพระเจ้าบรมपालาธิราชผู้เป็นใหญ่กว่านรชน รอยพระบาททั้งคู่บริบูรณ์
ด้วยมงคลอันยิ่ง ๓๐๘ ประการ ประกอบด้วยลักษณะแห่งจักรอันงามวิจิตรต่างๆ เป็นที่ยังใจให้
ยินดีเกินเปรียบ เสมือนหนึ่งรัตนยทเจกีย์ ที่พระโลกนาถเจ้าทรงแสงงไว้ระยอกแห่งภูเขา
สมันตภูฏ อันเป็นมกุฏทองของลังกาทวีป เป็นที่อภิรมย์แห่งใจ

รอยพระบาทของพระพุทธเจ้าผู้เป็นจอมแห่งมุนี (จอมปราชญ์) อันงามวิจิตรไปด้วย
จักรบริบูรณ์ด้วยมงคลอันจะให้ถึงซึ่งความสวัสดิ์ ควรชมแลเจริญใจเหล่านี้ พระมหาสมณะ
เจ้า นามว่า สุเมธจักร ผู้ปราชญ์ ใต้ให้จารึกขึ้นไว้ โดยพระราชานุเคราะห์ แห่งพระเจ้า
ธรรมราช ผู้เป็รื่องปราชญ์ เพื่อยะโยชน์แก่ผู้แสวงหาคุณงามความดี ในศาสนาของพระ
โลกนาถตลอด ๕๐๐๐ ปี ขอให้รอยพระบาทเหล่านี้จงอยู่โดยปราศจากอันตราย
ด้วยบุญกรรมนี้ ขอให้ผู้สัทิวผู้มีปรกคิรัทธาซึ่งแผ่นดินนี้ จงมีความสุข รักษา
แผ่นดินทั้งสี่โดยธรรมเถิด

หลักที่ ๑๓

จารึกบนฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร

หลักนี้เป็นจารึกบนฐานพระอิศวรสมัยเมืองกำแพงเพชร เดิมอยู่ในพิพิธภัณฑสถานกรุงเทพฯ รูปพระอิศวรนี้ เก็บประติมากรรมไว้ในเทวสถานเมืองกำแพงเพชร ซึ่งราษฎรเรียกว่า “ศาลพระอิศวร” อยู่ในกำแพงเมืองทางทิศตะวันออก

ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ มีเยอรมันคนหนึ่ง ชื่อ สตีมันซ์ ไปลักตักพระเคี้ยวแลพระหัตถ์รูปพระอิศวรนี้ จะเอาส่งไปประเทศเยอรมันนี้ จับได้ที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าของโบราณซึ่งตกตั้งอยู่ตามหัวเมือง ถ้าไม่ดูแลรักษาจะเป็นอันตรายหายเสีย แต่ที่จะรักษาไว้ตามหัวเมือง จะรักษาได้บ้างไม่ได้บ้าง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ส่งไปยังเมืองกำแพงเพชรให้ส่งของโบราณ เช่นรูปพระอิศวรเป็นต้นลงมารักษาไว้ในกรุงเทพฯ ครั้งนั้นเมืองกำแพงเพชรได้ส่งรูปพระอิศวรนี้พร้อมทั้งศิลาจารึกนครชุม (หลักที่ ๓) ลงมาด้วย

คำจารึกบนฐานพระอิศวรนี้ ยาทหลวงฉมิดไต้เคยแปล แล พิมพ์ในหนังสือเสียมองเชียงมาครั้งหนึ่งแล้ว มีทั้งรูปถ่ายของพระอิศวร พร้อมทั้งแท่นทอยน แลตัวอักษรที่จารึกนั้นด้วย.

จารึกที่ฐานรอบบาทพระอิศวรมี ๓ บรรทัด อักษรไทย เมื่อ ม.ศ. ๑๔๓๒ (พ.ศ. ๒๐๕๓) เป็นเรื่องเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราชประติมากรรมรูปพระอิศวรนี้ (คำว่า ประติมากรรมจะหมายความว่าหล่อขึ้นใหม่ หรือเชิญมาจากที่อื่น เอามาไว้ที่เทวสถานนั้น ขึ้นตั้งอยู่) แลว่า ได้ขำเพ็ญสาธารณกุศลต่าง ๆ มีซ่อมแปลงพระมหาธาตุ แลบำรุงถนนหนทางต่าง ๆ แลแล้วขอถวายพระราชกุศลแก่พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ คือสมเด็จพระบรมราชาพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาพระองค์หนึ่ง แลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เมื่อยังปรากฏพระนามว่า พระเชษฐา เป็นอุปราชครองเมืองพิษณุโลกอีกพระองค์หนึ่ง.

คำจารึก

(๑) ศักราช ๑๔๓๒ มเมียนกษัตริอาเทิตยพารเดือนหกขินสิบสี่ค่ำได้หษตฤ || กษเพลารุงแล้วสองนาฬิกาจึงเจ้าพรญาศรีธรรมมาโสกราชประดิสถนพระอิสวร || เปนเจ้านี่ ไวโหครองสัตว์สี่ตีนสองตีนในเมืองกำแพงเพชรแลชวยเลอก || สาขณาพุทธสาขนแล ไสยสาขนแลพระเทพกรรมมิโหมมนโหมมองให้

(๒) เปนอันนิงอันดยว แลส้อมแปลงพระมหาธาตุ แลวัดบริพารในเมือง นอกเมือง แล || ที่แดนอยาวเรือนถนลทลอันเปนครทานไปเถิงบางพานขุดแม่ไตรบาง พรอ อนิง || แต่ก่อนญอมขายวัวไปแก้ลว่าอันจโหขายตุกก่อนนั้น กหามมิให้ขาย อนิงเมื่อทำ || นาไสญอมเอาพืชเข้านานันปลุกเองมิใดเอาเข้าในยุงไปหวนไปดำดั่ง ทั้งหลาย

(๓) อนิงทอปุพรญารวังทำเอานำไปเถิงบางพานนั้นกถิหายสินแลเขา || ญอน วานาทางพ้ำแลหาทอนันนพบ กทำท้อเอานำเขาไปเลี้ยงนา || ให้เปนนาเหมืองนา ฝ่ายมิใดเปนทางพ้ำกัน ทำทั้งนี้ถวายพระ || ราชกุศลแด่สเดจบพิตรพระเจ้าอยู่หัวทั้ง สองพระองค์

หลักที่ ๑๔
ศิลาจารึกวัดเขมา

ศิลาจารึกหลักนี้ เป็นแผ่นหินทำสูง ๒ เมตร กว้าง ๖๓ เซนติเมตร ก้านข้าง ๒๐ เซนติเมตร ก้านข้างมีสลักปนรูปใบเสมาเล็กทั้ง ๒ ข้าง แล่ก้านที่ ๒ ใต้คำจารึก สลักปนรูปใบเสมาใหญ่ มีจารึกทั้ง ๒ ก้าน ก้านที่ ๑ มี ๕๓ บรรทัด ก้านที่ ๒ มี ๑๘ บรรทัด

ในหนังสือเสียมของเชียง ม. ฟรเนอโร กล่าวว่ายาคหลวงมอโกทัยศิลาหลักนี้ข้างทิศตะวันตกเฉียงใต้ ของวัดพระเจดีย์ข้างลอม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะตามที่ปรากฏในจดหมายเหตุกระทรวงมหาดไทย ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในคำนำข้างต้นนั้นว่า หลวงสโมสรรพการกับหลวงกำจักษ์ไพรินทร ได้พบที่วัดเขมาริมถนนพระร่วงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ แลได้ส่งมายังพิพิธภัณฑสถานกรุงเทพ ฯ แล้วจึงได้ย้ายเข้ามาไว้ในหอพระสมุด ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓

คำจารึก ตอนต้นชำรุดมากอ่านไม่ใคร่ได้ความ เท่าที่ยังเหลืออยู่เป็นเรื่องเจ้าเทพริชอุปสมบทเป็นภิกษุ แลภายหลังได้บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ พร้อมด้วยญาติแลพวกสัตบุรุษเมื่อ บวช คักราช ๑๕-๘ คักราชทรงให้เลขหลักสิบชำรุดเสียอ่านไม่ได้ แต่ต้องเป็น ม.ศ. ๑๕๕๘ (พ.ศ. ๒๐๗๘) นอกจากนั้นไม่มีบวชที่ตรงกับ ม.ศ. ๑๕-๘ เลย ถ้าเช่นนั้นแล้วเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช ซึ่งมีชื่อปรากฏในก้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๓๘ บางทีจะไม่ใช่องค์เดียวกับที่ปรากฏในจารึกพระอิศวร ม.ศ. ๑๕๓๒ (พ.ศ. ๒๐๕๓) เพราะถ้าเป็นองค์เดียวกันแล้ว เจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราชองค์นี้จะเป็นผู้ที่ครองเมืองสุโขทัยนานกว่าผู้ครองเมืององค์อื่น ๆ หลาย

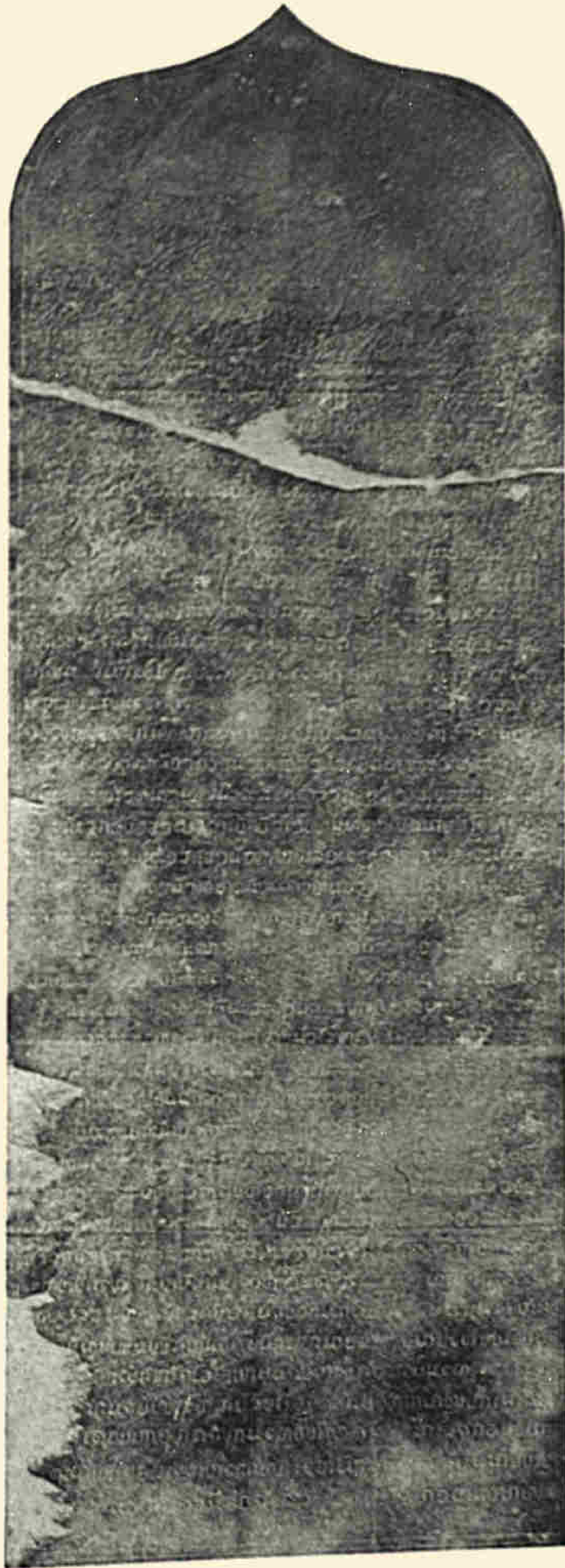

คำจารึก

ตอนที่ ๑

- (๑) | วสพรมหาเถร . . . . . แสนัด . นเมืองมหาเถร . . . .
- (๒) . . . . .
- (๓) . . . . . เจ้าเทพรุจิ . .
- (๔) . . . . . ไดอุปสมบทเปบภิกขุ . . . . .
- (๕) . . . . . กอั้นกับพรเจ้าทั้งมวนน . . น . . .
- (๖) กโห . . . . . เปนส . . . | — | สักราช ๑๔
- (๗) . ๘ วอกนักสัตรเซ . . มาส . . . | พ . คส . พ . ก . . .
- (๘) กส . . พ . . . โห . . . ชโน . . . . . ต . . .
- (๙) . . . . . ง . . . ก . พญาบาลพรเปบเจ้าแล . นา . . .
- (๑๐) . . กพ . . . . . นกับพรพุทธเจ้านี้เจ้าเทพรุจิแลบาผาขาวพ . . . .
- (๑๑) . . . . . นา . . วลาน . ง . . . . . องกันสางกับทำที่ . . . . .
- (๑๒) พรเปบเจ้าในพิหารก่แลวกอปลงพรพุทธเจ้าทั้งมวนก่แลว
- (๑๓) หิมพิหารก่เปบหินแลงรองก่แลววิลพงสองอันเปบนาวา .
- (๑๔) . . . แลโหเปบทรพีสาชารก่แลวกอทำกำแพงทั้งสี่ดาน โอ
- (๑๕) ขทานพรเปบเจ้าก่แลว || — || แตนี่เจ้าเทพรุจิเตงเครื่องสำรับไว
- (๑๖) กับพรพุทธเจ้าในพิหารผาเบงจตี้นึงคาสองคำลึงเปบอาส
- (๑๗) หนาบาคทองเหลืองดวงนึ่งคาคำลึงเปบบาคพรเจ้าลางพา
- (๑๘) นเทสดวงนึ่งหนาสอกสี่นึ่งคาสองคำลึงถวยโคมลายดวงนึ่งถวย
- (๑๙) (บริ) พันเล็กสีบดวงเปบสำรับกับลางพานเตงเบนบายศรีบูชาพร
- (๒๐) จาดเลิงทองเหลืองดวงนึ่งคาคำลึงแด (ง) ไสหมากบูชาพรเจ้าเล
- (๒๑) ขนทองสำเรคดวงนึ่งคาคำลึงเตงหมยงบูชาพรเจ้านำเตาทอง
- (๒๒) สำริดดวงนึ่งมีฝาคาบาคนึ่งเตงไสนำบูชาพรเจ้า || — || แตนเครื่องสำรับ

หลักที่ ๑๔
Inscription XIV

ด้านที่ ๑
Face 1

- (๒๓) บกั้บพรเจดีย์ลางพานเทศดวงนิงหนาสอกนิงคาสองตำลึงถวยโค
 (๒๔) มลายดวงนิงถวยบริพันเลิกสับดวงกับสำรับลางพานแดงเป็นบาย
 (๒๕) ศรีบุชาพรเจ้านำเตาทองสำริดดวงนิงมีฝาภาบาดนิงใส่นำมั่งเบือดวงนิ
 (๒๖) งคาสามสลึงใส่มากเลียนเทศดวงนิงใส่มากเครื่องสำรับนี้แดงเป
 (๒๗) นบายสร้กับพรเจดีย์ || – || แต้นักบุญชวยสงไวกับพรเป็นเตาเพชร
 (๒๘) ... ตกากญียฝั้นนิงคากบาดอำแดงกอนช้ไวรองพรธรรมคำพิ
 (๒๙) .. ดสมุดลายปักฝั้นนิงคาคำลึงนิงอำแดงหอมช้ไวรองมหาเวตส
 (๓๐) (นคอร) อำแดงเสนบุชามหาเวสันคอรจารสำรับนิงบาดนิงพิคาลัทธิ
 (๓๑) .. สองตำลึงไม้ประดับตาตุ่มทองเหลืองรอบ || – || แต้นำแดงอยา
 (๓๒) ดสงไวบุชาพรเป็นเจากองดวงนิงคำหนาสอกนิงคาสองตำลึงกล
 (๓๓) องลูกนิงไม้สักตำลึงนิงกั้สดาลูกนิงหนักสองชั่งคากสลึง
 (๓๔) || เจาหมื่นเทพนยรมิดมีสรธาทำหินพิงแผนนิงมาตั้งไวแดง
 (๓๕) (แ) กพรสงฆพิงเมื่อสดับธรรมกับหินดาดกั้นังสับแผน || – || หิน
 (๓๖) (แผน) นินายพันพิสหนุกั้รรมิไหแลนายสังลูกนายเทพไชรับ
 (๓๗) ..... ไหเป็นจาริกไวไหหมันกับสาสนาพรเป็นเจา || – || แด
 (๓๘) ..... รานกับพรเจาสามสิบไวอยู่วันออกหน้าพิหารนาสิบ
 (๓๙) ... สี่เดจมหาอุบาสกทานเจาพรญาศรีธรรมมาโสกราชพรรธา
 (๔๐) .. เดชมี่พรรธาสรธาไหแกพรเจาไหมนนี้ไสญี่สิบโรนาพร
 (๔๑) ... รานไปหนตวันออกแล || – || พทธออาเพาพ ||

ตำนานที่ ๒

- (๑) || แต้นที่พรเจอันเป็นสวนที่นิงสี่โรบิงที่นิงส (องโร) บิงที่นิง
 (๒) ไรมนที่นิงไรที่พรเจาสองโรบิงบาผาขาวเทพแลอำแ
 (๓) ดงยอดเม็ยสงไวกับพรเจาที่นี้ .. ไร ... มนบาผาขาวเท

- (๔) พแลอำแดงยอดเม็ย . . . . .พระเจ้า || — || อำแดงศนอง
- (๕) .. ไว .. นกับพระเจ้าใหม่ันรักสาพญาบาลพรเปนเจ้าแล
- (๖) ไรนาสวณเรือกสังสารากอรอันกับพระเจ้าแลบุรีสการอันกุแล
- (๗) นักบุญชอยกันสังไวกับพรพุทธธรรมทั้งมวนนึ่งไหห
- (๘) มันไหกงแลเปนอาสิงแก่นักบุญทั้งหลายตอเทาสวรรค
- (๙) นิพาน || — || อีบุันรักลูกธรรมบุคผาชาวเทพแลอำแดงยอด
- (๑๐) มีสรธาแลไวบริบัตพระเจ้าสงบุญไปแกเผื่อ || — || สวณกุไสปราด
- (๑๑) ท้นาโพธิสมพารเมื่อใดแลกุไปมิเถิงแกโพธิสมพาร
- (๑๒) แลกุเกิดมาในชาติใด ๆ ก็ดีข่กูมีปรัชญาแลสมบัติเกิดมาแก
- (๑๓) กูทุก ๆ กำเนิดพยาธิกำยามี่แกกูอันนิงอันสงอันกุใดบวส
- (๑๔) ในศาสนาพระเจ้าก่ดีอันกุใดสังไวในศาสนาพระเจ้าตั้งนี้ก่ดีกูกัล
- (๑๕) ปนาบุญสงไปแกกรูอุปชฌายพแมผุเถาผุแกญาดีแกทาว
- (๑๖) แกพรญาแกเทพยดาทั้งหลายแลสัดดีอันไปตกน่รกก่ดีอัน
- (๑๗) ไคเปนเปรดติรฉานก่ดีจึงไคความสุขทุก ๆ คนโพ
- (๑๘) ะผลอันสงอันกุใดสังไวในสาสน์หน้าพรเปนเจ้าไวคังนี้ ||

หลักที่ ๑๔
Inscription XIV

ภาพที่ ๒
Face II

หลักที่ ๑๕

ศิลาจารึกวัดพระเสด็จ

ศิลาจารึกวัดพระเสด็จเป็นหลักหินสีมอ สูง ๑ เมตร ๑๕ เซนติเมตร กว้าง ๓๕ เซนติเมตร ก้านข้าง ๒๓ เซนติเมตร จารึกทั้ง ๕ ก้าน ๆ ที่ ๑ มี ๓๖ บรรทัด จารึกเสียข้าง ก้านที่ ๒ มี ๓๐ บรรทัดยังบริบูรณ์ ก้านที่ ๓ ตอนบนหินแตกขาดหายไปประมาณ ๕-๕ บรรทัด เหลือ ๒๓ บรรทัด ก้านที่ ๔ มี ๒๘ บรรทัด

ศิลาจารึกหลักนี้ หลวงสโมสรวรพลการกับหลวงกำจัดไพรินทร์ ได้พบที่วัดพระเสด็จ ที่เชิงเขาเชิงทิศใต้ห่างจากสุโขทัยประมาณ ๓๒ กิโลเมตร ได้ส่งมายังพิพิธภัณฑ์สถาน กรุงเทพฯ แลมาย้ายมาหอพระสมุดฯ คราวเดียวกับศิลาจารึกวัดเขมา คือหลักที่ ๑๔

คำจารึกหลักนี้ ไม่สู้เป็นประโยชน์ทางพงศาวดารนัก เพราะไม่มีชื่อกระษัตริย์หรือ เจ้าเมืองปรากฏเลย ปรากฏแต่เรื่องนายพันเทพรักษา แลนายพันสุริยามาศย์พร้อมด้วยภรรยา แลท่านเจ้าคุณหลวงมหาเพียรประญา สร้างอุโบสถแลบำเพ็ญบุญกุศลต่างๆ ในวัดเขมา เมื่อ ม.ศ. ๑๔๓๓ ถึง ๑๔๔๐ (พ.ศ. ๒๐๕๒ ถึง ๒๐๖๑)

คำจารึกก้านที่ ๔ ได้จารึกที่หลังเมื่อ ม.ศ. ๑๔๔๗ (พ.ศ. ๒๐๖๘) เนื่องด้วยเหตุที่ ก้านที่ ๓ ซึ่งจารึกไว้แล้วนั้นชำรุดหินแตกทำให้เรื่องกลบนาหายไป จึงได้จารึกใหม่

คำจารึก

ตอนที่ ๑

- (๑) สุกมัสตุ สวษดีศรีศรีนทรบวรวิสุทธิ
- (๒) วิวิธเคโชชชาติแรก ๑๔๓๑
- (๓) ศกมเสงนักษัตรบุรณมีไพศาย
- (๔) พุทธพารศุภมหุดิ นายพัน
- (๕) เทพรักษาแลนายพันสุริยามาศแล
- (๖) อำแดงคำกองแลอำแดงคำแก้วแก้ว
- (๗) ใจบานราบใจมัวพัวใจสาธูอาจินสุ
- (๘) จริตวิลาสิตสรธาปลงมหาคามบริเว
- (๙) นแดพระมหาเถรราหุลเทพวัน
- (๑๐) วาสีศรีวิริยปรญาในอารามกานสอให้
- (๑๑) เปนสังฆการาม || ในเมื่อสัก
- (๑๒) ราชไค ๑๔๓๔ ศกมแมนักษัตรระ
- (๑๓) สุกมหุดิจึงนายพันเทพรักษาพัน
- (๑๔) สุริยามาศอ้ออำแดงคำกองอำแดง
- (๑๕) คำแก้วแก้วไม . ราบ . . ทรรรพ
- (๑๖) สรทธาอทยาสาโยจ้านงจงปรโยชน
- (๑๗) โฆษณาแกมหาสบุรุษทั้งหลาย
- (๑๘) หมายเปนประทาน (คือ) ทานเจ้าขุน
- (๑๙) หลวงมหาพยรปรญาแลท้าว
- (๒๐) ญอดท้าวไปอราธนาพระศรี
- (๒๑) สรรเพชญะเสดจมาจากวันนาวาศ
- (๒๒) (แล) วิเสดจถิตในพระวิหารสภา

หลักที่ ๑๕
Inscription XV

ภาพที่ ๑
Face I

ภาพที่ ๒
Face II

หลักที่ ๑๕
Inscription XV

ภาพที่ ๓
Face III

ภาพที่ ๔
Face IV

- (๔) ..... โสภโศภทุกขมุกขมนคลสวรรคสรรพ
 (๕) สุขขทุกข .. โ.ด .. กังวลอนตรายสำ . ทะลุระเนร
 (๖) .. น .. พินาสถานสมาธาปนาอุโบสถนึ่งคง
 (๗) ..... สาน ||—||—||
 (๘) วันพุธเดือนหกขึ้นหกคำชาลนักษัตรสารีท
 (๙) ชิสกัจฉนายพันเทพรักษาอำแดงคำกองแลอำ
 (๑๐) แดงศรีบัวทองผูกมัจฉาสรรคกลปนาอี่แก้วข้า
 (๑๑) แดงทองดวงนึ่งเงินเจดบาทกับคารามสน
 (๑๒) ไสไหวรักษาพระพุทธรูปพระธรรมพระสังฆไกร
 (๑๓) ไกรแลเอาอี่แก้วนี้แลไปขายหาย . ยไสไหว .. มี
 (๑๔) ผู้นั้น .. เทวทัตต์เมื่อนายพันเทพรักษาถลป
 (๑๕) นาอี่แก้วแลล่อน้ำทักสิโนทกคोजनाพระ
 (๑๖) สงฆทั้งหลายหมายเป็นประธานคี่สำแดงพระ ..
 (๑๗) ..... แลมหาพรหมรัตนแล ... ม ..
 (๑๘) ..... มหาเถรราหุลเทพวัน (วาสี) .....
 (๑๙) ประญาแลมหาปรัชญาเทพอันอยู่ในอา ..
 (๒๐) (สบ) บุรุษทั้งหลายหมายเป็นอาทิกี่ (ทานเจ้าชู)
 (๒๑) นหลวงมหาพชรประญา ..
 (๒๒) ... รเทพอันเทศนา ..
 (๒๓) .... ดวยแล ||—||—||

ตอนที่ ๔

- (๑) (วัน) สุภระเดือนห้าขึ้นสี่
 (๒) (คำ) รกานักสัตว์ยับต
 (๓) (สก) จิงนายไกรชยรแ

- (๔) (ล) อำแดงศรีบัวทอง
 (๕) (เ) มียนิมนมหาเทพ
 (๖) ภิกขุของคณิงมหาจ้
 (๗) นภิกขุของคณิงมหา
 (๘) มงคลภิกขุของคณิงม
 (๙) หานนองคณิงสี่พระ
 (๑๐) ่องอกผขาวบูรพัตนิง
 (๑๑) ผขาวสวรัตนิงเจ้าพัน
 (๑๒) รดนิงแลสับบุรุษทัง
 (๑๓) หลายนังในอุกเบาสถวัด
 (๑๔) พระเสด็จฝายปุรพเขา
 (๑๕) เช็ง จิงนายไกรชयरแลอ้า
 (๑๖) แแดงศรีบัวทองไหทำ
 (๑๗) พิไนกรรมนัไวมะเทพ
 (๑๘) แลพหันลูกไหเป็นข้า
 (๑๙) อุโบสถโดยกรรปนาณา
 (๒๐) ขพันเทพแลอ้า
 (๒๑) แแดงนอยแม่ศรีบัวท
 (๒๒) องลูกโดยมีไนจารึก
 (๒๓) สันคอนแตกอัน
 (๒๔) ไหสันตอเทากรรมา
 (๒๕) พัส (น) แแต่นายไกร
 (๒๖) ชयरแลอ้าแดงศรีบัวทองไว (เก)
 (๒๗) (แ) มเทพไสทองสองคำลี (ง)
 (๒๘) .วข้านิงไวแกพหันทอง...

